

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Canada

УКРАЇНЬКА
ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

Київ-Одеса
Фенікс
2017

УДК 341.3(075.8)
М 58

Міжнародне гуманітарне право. Посібник /
[О.О. Войтенко, М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О.
Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред.
Т.Р. Короткого – Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з
прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. - 145с.

У посібнику викладено основні категорії, принципи та норми міжнародного гуманітарного права. Містить інформаційні матеріали з посиланнями на нормативні акти, літературу та Інтернет-ресурси.

Рекомендовано для використання при підготовці з міжнародного гуманітарного права для широкого кола зацікавлених осіб, що працюють у сфері захисту прав та представництва інтересів постраждалого від конфлікту населення

Публікація підготовлена та видана в рамках ініціатив, які виконувались Українською Гельсінською спілкою з прав людини: програми [Агентства США з міжнародного розвитку \(USAID\) «Права людини в дії»](#) та проекту [«Права людини понад усе»](#) за фінансування [Міністерства міжнародних справ Канади](#). Погляди та інтерпретації, представлені у цій публікації, не обов'язково відображають погляди USAID або Уряду США, а також Міністерства міжнародних справ Канади або Уряду Канади. Відповідальність за вміст публікації несуть виключно автори та УГСПЛ.

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Canada

© Кол. авт.,

© Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2017

ЗМІСТ

Вступ

Розділ 1. Філософія Міжнародного гуманітарного права

- 1.1 Природа міжнародного гуманітарного права
- 1.2 Сутність міжнародного гуманітарного права
- 1.3 Причини необхідності дотримання міжнародного гуманітарного права комбатантами
- 1.4 Основні положення міжнародного гуманітарного права
- 1.5 Права людини в умовах воєнних дій
- 1.6 Відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права
- 1.7 Мінімальний гуманітарний стандарт

Завдання до Розділу 1

Розділ 2. Основні категорії міжнародного гуманітарного права

- 2.1. Міжнародне гуманітарне право як галузь міжнародного права
- 2.2 Історичний розвиток міжнародного гуманітарного права
- 2.3 Джерела міжнародного гуманітарного права
- 2.4 Принципи міжнародного гуманітарного права
- 2.5 Сфера застосування міжнародного гуманітарного права
- 2.6 Кваліфікація конфлікту і її значення для застосування міжнародного гуманітарного права
- 2.7 Правовий статус окремих категорій осіб у міжнародному гуманітарному праві
- 2.8. Статус та діяльність гуманітарних організацій у період збройного конфлікту
- 2.9. Основні засади ведення воєнних дій
- 2.10. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права
- 2.11. Зобов'язання України за міжнародним гуманітарним правом

Додатки

Література

Загальною тенденцією сучасного етапу розвитку людства є гуманізація всіх сфер життя

ВСТУП

Загальною тенденцією сучасного етапу розвитку людства є гуманізація всіх сфер життя. Ця тенденція не обійшла стороною й міжнародне право. У сучасному міжнародному праві неухильно зростає питома вага принципів і норм, орієнтованих на людину. Найбільш яскравим проявом цього є принципи і норми міжнародного права прав людини і міжнародного гуманітарного права, що найбільшою мірою відображають загальну гуманітарну праволюдську сутність і розвиток гуманітарної правосвідомості в усьому світі.

Гуманітарна основа міжнародного права іманентно не властива класичному міжнародному праву як інструменту врегулювання відносин між державами. І тільки в ХХ столітті, зі зміною сутності міжнародного права, з накопиченням норм, зв'язаних із захистом прав людини, відбуваються якісні зміни в міжнародному праві, часто іменованому «сучасним», спрямовані на підпорядкування міжнародного права гуманістичним засадам.

Однак саме в класичному міжнародному праві виникло два самостійних напрями, що відображають найвищою мірою принципи гуманності, – «право Женеві» і «право Гааги». У сучасному міжнародному праві вони входять до складу галузі, традиційно іменованої «міжнародне гуманітарне право». Міжнародне гуманітарне право спрямоване на захист жертв збройних конфліктів.

Про необхідність міжнародно-правового регулювання захисту жертв війни свідчать такі сухі, але вражаючі уяву цифри. Практично протягом всієї історії цивілізації війна була однією з основних форм відносин між народами. За остан-

ні п'ять тисяч років відбулося близько 14 тисяч воєн, у яких загинуло понад 5 млрд. чоловік. За 3400 років можна нарахувати тільки 250 років загального миру – це менш 1 % часу існування людства. ХХ століття не є винятком. Саме у ХХ столітті відбулися дві найбільш руйнівні війни. Перша світова війна унесла за собою 10 млн. убитих і 21 млн. чоловік, загиблих від голоду і хвороб. У Другій світовій війні загинуло понад 40 млн. чоловік.

Ці страшні цифри свідчать про те важливе значення дій, спрямованих, насамперед, на недопущення воєн, у тому числі зусиллями міжнародного співтовариства, і зменшення наслідків і страждань, заподіяваних війнами. Природно, виникає закономірне запитання: може і чи має право, і насамперед міжнародне, у століття поширення і закріплення невід'ємних прав людини, що по своїй суті відкидає війну, регламентувати ведення збройних конфліктів? Жан Пікте, один із найвідоміших діячів Міжнародного комітету Червоного Хреста, автор терміна «міжнародне гуманітарне право», відповідаючи на це запитання, зазначає співвідношення права і війни. Війна, відмічає він, – це удавання до сили, але до сили, що має межі. Крім і вище насильства, все-таки існують права й обов'язки. Вони і складають закони війни, що є продуктом розуму і глибоких гуманних почуттів, які повинні поважати всі люди і за всіх часів¹.

І класичне міжнародне права з його підрозділом на право війни і право миру, і сучасне міжнародне право з міжнародним гуманітарним правом доводять можливість виник-

¹ Див.: Пікте, Жан. Развитие и принципы международного гуманитарного права / Международный комитет Красного Креста. – М., 1994. – С. 103.

нення спочатку звичаєвих норм, а потім і норм міжнародних договорів, що обмежують насильство і руйнівну силу воєн. Дійсно, складає проблему не тільки наявність, але й реалізація норм міжнародного гуманітарного права. Ознака ефективності належить не тільки до міжнародного гуманітарного, але в цілому й до міжнародного, і до внутрішньодержавного права. Тільки в разі міжнародного гуманітарного права недостатня ефективність більш зрима, гостріша, трагічніша. Тому його реалізація, імплементація у внутрішньодержавному праві, виконання, підвищення ефективності тісно переплетені з вивченням і поширенням.

Причинами удавання до міжнародного гуманітарного права є також і певні тенденції його розвитку під впливом зміни характеру збройних конфліктів. Деякі з цих змін відбулися ще в середині ХХ століття, деякі з них властиві тільки останнім десятиліттям, але всі вони впливають на розвиток міжнародного гуманітарного права.

По-перше, це спрямованість міжнародного гуманітарного права на регулювання значної кількості неміжнародних і інтернаціоналізованих конфліктів. По-друге, різке збільшення числа жертв серед мирного населення. У Першій світовій війні співвідношення загиблих складало 20 комбатантів на одну цивільну особу, у Другій світовій війні вже було рівне співвідношенні загиблих комбатантів і цивільних осіб, а в даний час це співвідношення складає 10 цивільних на одного комбатанта. Наступна проблема зв'язана з актами тероризму, що різко почастишали, проблематика якого стала об'єктом регулювання міжнародного права. Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах антитерористичних операцій – одна з актуальних проблем міжнародного гуманітарного права.

Але найбільш актуальною для України є питання дотримання міжнародного гуманітарного права в умовах конфлікту

на Донбасі та окупації Криму. Одним з елементів його досконалого та ефективного застосування є поширення знань про міжнародне гуманітарне право. Така діяльність відноситься до міжнародно-правових зобов'язань України, і впливає з Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткових протоколів до них 1977 р.

Тому важливим є поширення знань про міжнародного гуманітарного права серед цільових груп, до яких, перш за все, відносяться юристи, що працюють у державному і не державному секторі, допомагають та консультують як цивільне населення, так і працівників правоохоронних органів і військових.

Матеріал в посібнику викладений в певній послідовності – від загального до особливого, від популярного до спеціального. Посібник буде корисний і цікавий, перш за все, юристам, що працюють в різних державних та недержавних інституціях, покликаних захищати права людини, її життя та здоров'я. Перший розділ містить загальні відомості про зміст міжнародного гуманітарного права як загально соціального явища, відображає його сутність і принципи, і призначений насамперед для осіб, які не мають юридичної освіти. У другому розділі міжнародне гуманітарне право розглянуто як галузь міжнародного права, через призму міжнародно-правового регулювання. У третьому розділі викладені принципи і поняття, пов'язані з правовим регулюванням ведення бойових дій. Четвертий розділ присвячений захисту цивільного населення в період збройного конфлікту. У п'ятому розділі містяться положення, пов'язані з відповідальністю за порушення міжнародного гуманітарного права держав і відповідальністю індивідів на міжнародному та національному рівнях.

Автори висловлюють щирю вдячність за фінансову допомогу у підготовці цього видання Агентству США з міжнародного розвитку (USAID) та Уряду США, а також Міністерству міжнародних справ Канади та Уряду Канади.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- **ЖК I-IV** – Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р.;
- **ЖК I** – Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.;
- **ЖК II** – Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.;
- **ЖК III** – Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.;
- **ЖК IV** – Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.;
- **ДП** – додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.;
- **ДП I** – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р.;
- **ДП II** – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р.;
- **ДП III** – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 р.;
- **МГП** – міжнародне гуманітарне право;
- **МКЧХ** – Міжнародний Комітет Червоного Хреста.

РОЗДІЛ 1

ФІЛОСОФІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

*Природа МГП; Сутність МГП; Причини
необхідності дотримання МГП; Основні
положення МГП; Права людини в умовах воєнних
дій; Відповідальність за порушення МГП;
Мінімальний гуманітарний стандарт.*

1.1

Природа міжнародного гуманітарного права

1 МГП це сукупність юридичних норм, які відображають у своїй сутності загальнолюдські норми моралі, які застосовуються під час збройних конфліктів. Норми МГП володіють всіма якостями норм міжнародного права, і відповідно, зобов'язують у першу чергу держави забезпечити дотримання відповідних норм під час збройного конфлікту. Але в основі цих норм лежать загальнолюдські моральні правила, правила, які відображають розвиток цивілізації, в якій війни, на жаль, займали неабияке місце. Застосування цих моральних правил під час війн, і їхнє подальше закріплення в нормах права – складний і неоднозначний процес, результатом якого стало виникнення міжнародного гуманітарного права як зводу юридичних правил поведінки, зобов'язуючих держави.

Але і поза МГП ці правила існують в якості релігійних і моральних норм, і не дивлячись на антигуманну сутність війни, забезпечують в припустимій і можливій мірі захист жертв війни від насильства. Саме статус жертв війни як певної категорії осіб – дітей, жінок, поранених і хворих, військовополонених, цивільного населення – дає право на захист. Це право на захист носить не тільки юридичний, а й моральний характер, властивий всім цивілізованим суспільствам.

Цей зв'язок між моральними та юридичними нормами добре відображається в **декларації (застереженні) Мартенса** – положенні, яке закріплено в міжнародних договорах, але яке відсилає до норм гуманності і моралі: «У випадках,

не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи й комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що випливають з усталених звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості».

Таким чином, навіть у випадках, коли в конкретних міжнародних договорах відсутні відповідні юридичні норми, а принципи гуманності і вимоги суспільної свідомості, суспільної моралі їх містять, і спрямовані на захист цивільних осіб і комбатантів, то в цьому випадку ці норми є складовою частиною міжнародного права, і набувають правову форму, породжуючи юридичні зобов'язання їх дотримання.

Це розширювальне трактування змісту МГП, яке спрямоване, перш за все, на усунення його прогалів як юридичного нормативного утворення. Тому декларація Мартенса відсилає до базових, загальнолюдських принципів гуманності та моралі, принципів, через призму яких слід розглядати неврегульовану позитивними нормами міжнародного права поведінку сторін під час війни, розробку нових видів зброї і методів ведення війни.

У більшості норми МГП є похідними від основних принципів, які засновуються на засадах моралі і моральності – гуманності, милосердя, співчуття, і які інтерпретуються з урахуванням умов війни. Ці якості іманентно властиві людській особистості, і їхня втрата тягне втрату мети і сенсу будь-якої діяльності, включаючи перемогу над противником.

Природа міжнародного гуманітарного права

Тому будь-яка норма МГП – це результат конкретизації **загального принципу гуманності**, і його похідних, адаптованих до умов збройного конфлікту – **принципів розрізнення, пропорційності (сумірності), прийняття запобіжних заходів під час нападу, заборони заподіяння надмірних ушкоджень і зайвих страждань**.

Наступний рівень конкретизації – заборона нападу на цивільних осіб, цивільні об'єкти, осіб, що вийшли зі строю і т.і. Надзвичайно змістовно відображена сутність МГП в правилах, викладених в **Картці військовослужбовця**:

ЗАХИЩЕНІ ОСОБИ:

- Щоразу, коли дозволяє ситуація підбирай всіх поранених і хворих (у тому числі представників ворожої сторони) та піклуйся про них.
- Заборонено брати заручників або використовувати «живі щити».
- Заборонено застосовувати катування, тілесні покарання, каліцтво, глум над людською гідністю, колективні покарання та покарання без належного судового рішення.

ЗАХИЩЕНІ ОБ'ЄКТИ:

- Заборонено знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення.
- Заборонено грабувати майно цивільного населення.
- Заборонено завдавати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

ЗАХИСТ МЕДИЧНИХ МІСІЙ:

- Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста повинні користуватися повагою за будь-яких обставин. Заборонено вчиняти будь-які дії, направлені на применшення поваги та захисту по відношенню до них.
- Медичні установи, персонал, обладнання та санітарно-транспортні засоби повинні користуватися повагою та захистом за будь-яких обставин.

ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ:

- Цивільні об'єкти та цивільні особи не повинні бути об'єктами нападу.
- Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів при визначенні того, чи є особа або об'єкт цивільними. У разі сумнівів слід вважати, що особа або об'єкт захищені від безпосереднього нападу.
- Невибіркові напади заборонені.
- Атаки, які ймовірно можуть спричинити випадкові втрати серед цивільного населення або шкоду цивільним об'єктам, не повинні бути надмірними по відношенню до очікуваної конкретної та безпосередньої воєнної переваги.
- Заборонено вбивати чи ранити комбатанта (особа зі складу збройних сил, яка бере участь у збройному конфлікті), який знаходиться під твоїм контролем, нездатний захистити себе або чітко висловив намір здатися.
- Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту підконтрольного цивільного населення та цивільних об'єктів від наслідків нападів.

Природа міжнародного гуманітарного права

Ці правила – спрощений виклад принципів і норм, які містяться в МГП, і в силу цього обов'язкові для виконання. Саме тому, в Картці зазначено, що: *«Недотримання будь-якої з перерахованих вище вимог може призвести до дисциплінарної або кримінальної відповідальності»*.

З кожним рівнем підвищується ступінь деталізації загального принципу, моральних норм, і цим право, і зокрема МГП, відрізняється від моралі – воно досить конкретно, і містить деталізовані правила поведінки. Найбільша ступінь деталізації властива міжнародним договорам – **Женевським конвенціям від 12 серпня 1949 р. і Додатковим протоколам до них 1977 р.**, і іншим міжнародним договорам в сфері МГП. Більш низька ступінь конкретизації, що має позитивні і негативні сторони, властива **звичаєвому МГП**, яке також за своєю природою є юридичним утворенням.

2 Другою відмінністю МГП від відповідних моральних норм є його юридична природа, його юридично зобов'язуючий характер. **Держави, так як саме вони є адресатами норм міжнародного права, частиною якого є МГП, зобов'язані дотримуватися його норм, та змушувати осіб, що знаходяться під їхньою владою, дотримуватися цих норм.**

Природа зобов'язань держав в дотриманні МГП, як і природа будь-яких міжнародно-правових зобов'язань полягає в погоджувальній природі міжнародного права. Будь-яка норма міжнародного права, і норми МГП не є винятком, по своїй суті це угода між державами, яку вони дають зобов'язання дотримуватися.

Узгоджувальна сутність властива **міжнародному договору** – він обов'язковий тільки для держав, які беруть участь у ньому, як наслідок, осіб, які перебувають під їх юрисдикцією; узгоджувальна сутність притаманна **міжнародно-правому**

звичаяю – але в разі універсальності він обов'язковий для всіх держав, всіх суб'єктів, у тому числі недержавних акторів. У цьому важлива перевага міжнародно-правового звичая – він обов'язковий для всіх суб'єктів, хоча і характеризується низьким ступенем конкретизації.

Саме тому серед правових джерел МГП велике значення мають звичаєві норми МГП, обов'язкові як для держав, так й для сторін збройного конфлікту, що є недержавними утвореннями.

3 Обов'язок забезпечити дотримання норм МГП – як норм міжнародних договорів, так і норм звичаєвого МГП, покладається на державу. Наприклад, у ДП I зазначено, що *«1. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, без затримки вживають усіх необхідних заходів щодо виконання зобов'язань, які покладаються на них Конвенціями і цим Протоколом. 2. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, видають накази й розпорядження з метою забезпечення дотримання Конвенцій і цього Протоколу та здійснюють контроль за їх виконанням.»* (ст. 80 ДП I).

Саме держави зобов'язані забезпечити всіма суб'єктами, які перебувають під їх юрисдикцією, органами державної влади та управління, фізичними, юридичними особами.

Стосовно до МГП це стосується перш за все **збройних сил**, про що свідчить стаття 80 ДП I: *«1. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати від військових командирів, оскільки це стосується осіб, які входять до складу підлеглих їм збройних сил, та інших підлеглих їм осіб, щоб вони не допускали порушень Конвенції цього Протоколу і, в разі потреби, перепиняли ці порушення та повідомляли про це компетентні власті. 2. З метою запобігання порушенням і перепинення їх Високі*

Природа міжнародного гуманітарного права

Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати, щоб особи, які входять до складу підлеглих їм збройних сил, були обізнані з обов'язками, що покладаються на них Конвенціями і цим Протоколом.»

4 Таким чином, можна констатувати одночасну простоту і складність МГП. Його можна звести до кількох простих і зрозумілих принципів, а складне воно тому, що застосування значної кількості спеціальних норм, які містяться в правових джерелах, розрахованих на різні умови застосування, вимагає професійної підготовки.

Для застосування МГП у ряді випадків достатньо за- своїти **прості правила**, – не нападати на цивільних осіб, не нападати на комбатантів з використанням будь-яких заборонених засобів, гуманно поводитися з особами, які перебувають під владою, з раненими та хворими, захищати жертв конфлікту, які у поєднанні зі здоровим глуздом і людяністю забезпечать виконання основних норм МГП.

Як складне юридичне утворення, МГП вимагає спеціальних знань, і його застосування в умовах воєнних дій пе-

редбачає інтерпретацію його положень стосовно конкретної ситуації. Саме тому в складних випадках застосування положень МГП роз'яснення його положень покладається на юридичних радників у збройних силах: *«Високі Договірні Сторони в будь-який час і сторони, що перебувають у конфлікті, в період збройного конфлікту забезпечують наявність юридичних радників, які могли б у разі необхідності давати поради командирам на відповідному рівні про застосування Конвенцій і цього Протоколу та відповідний інструктаж збройним силам з цього питання.»* (ст. 82 ДП I).

Проте обов'язок знання положень МГП і вміння їх застосовувати в умовах бойової обстановки відноситься до професійних навичок всього особового складу збройних сил. Навчання МГП і формування навичок його застосування є важливою складовою частиною підготовки особового складу. **Рівень підготовки з МГП залежить від посадових обов'язків**, і для командирів передбачає знання основних положень МГП і вміння їх застосовувати в бойовій обстановці.

1.2

Сутність міжнародного гуманітарного права

1 За своєю сутністю МГП у цілому, кожна його норма є компромісом між двома протилежностями: гуманністю і військовою необхідністю.

Принцип військової необхідності допускає застосування сили в межах, необхідних для досягнення законної мети збройного конфлікту. **Принцип гуманності** забороняє заподіяння страждань і ушкоджень або заподіяння шкоди, які не є необхідними для досягнення законної мети збройного конфлікту.

Тільки в результаті цього компромісу стає можливим існування МГП як правил поведінки, які зобов'язують сторони збройного конфлікту. Ці два принципи лежать в основі МГП, яке по суті є результатом єдності і боротьби цих принципів, які регулюють ведення збройного конфлікту. Ці два принципи формують всі норми МГП. Даний компроміс виникає в процесі складного і тривалого процесу міжнародної нормотворчості, в основі якої лежить узгодження волі держав. Саме держави створюють норми, і їх воля знаходить відображення у конкретній нормі міжнародної конвенції або міжнародно-правового звичаю, а змістом цієї норми є правило поведінки в умовах збройного конфлікту, причому правило по своїй суті відображає компроміс між двома принципами – гуманності і військової необхідності. Цей компроміс може зміщуватися в різні періоди історії, в силу волевиявлення держав.

По суті, МГП стоїть на варті людяності, є відображенням принципу гуманності в кожній своїй нормі, проте в тих межах, які встановили держави, обмежуючи військову необхідність. Будь-який дисбаланс між цими двома принципами робить або неможливим війну, або веде до тотальної війни, забороненої міжнародним правом.

Війна без обмежень – це свавілля, і МГП обмежує це свавілля на користь гуманності. Як зазначено в Картці військовослужбовця: *«Під час збройного конфлікту норми гуманності повинні дотримуватись навіть щодо ворога. Ці норми містяться у міжнародному гуманітарному праві (головним чином, у чотирьох Женевських Конвенціях та Додаткових Протоколах до них).»*.

2 Застосування принципів військової необхідності і гуманності нерозривно пов'язане з характеристикою мети збройного конфлікту з точки зору МГП, тобто мети законної і правомірної. Причому, це не означає, що МГП допускає, заохочує, дозволяє війну. Визначення законної мети конфлікту необхідно для обмеження її від мети незаконної, котра виправдовує тотальну війну. Таким чином, МГП дозволяє тільки ті дії, які спрямовані на досягнення законної мети конфлікту, і забороняє дії, які лежать за межами цієї мети.

Законна мета збройного конфлікту – підпорядкування противника власній волі, як можна більш швидко повне або часткове підпорядкування ворога з міні-

Сутність міжнародного гуманітарного права

мальним витрачанням людських та інших ресурсів.

Тому тотальна війна є протиправною з точки зору МГП, та й всього міжнародного права. Протиправними є й дії, які виходять за рамки мети збройного конфлікту, а юридичним відображенням цієї протиправності є заборона цих дій МГП.

3 Принцип військової необхідності допускає застосування сили лише в такій мірі і такого характеру, які необхідні, щоб досягти законної мети конфлікту. Все що виходить за рамки законної мети конфлікту протиправно, і заборонено МГП.

Обґрунтування існування норм, які обмежують свавілля війни, міститься в словах видатного гуманіста Жан-Жака Руссо: *«Війна – це відношення не між людьми, але між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські істоти і навіть не як громадяни, а як солдати; не як жителі своєї країни, а як її захисники (...). Якщо мета війни – знищення ворожої держави, то інша сторона має право винищувати його захисників, поки вони тримають у руках зброю, але як тільки вони кидають її і здаються, вони перестають бути ворогами або інструментом в руках ворогів і знову стають просто людьми, чиї життя не дозволено нікому віднімати».*

Виходячи з принципу військової необхідності, МГП фактично допускає насильство в певних рамках; в силу характеру війни, МГП не може захистити всіх, хто постраждав через збройний конфлікт; МГП не забороняє застосування насильства до ворога, його подавлення, воно обмежує певні способи і методи насильства.

Військова необхідність безпосередньо обмежена нормами МГП – не допускається застосування засобів і методів ведення війни, заборонених МГП. Цей постулат можна проілюструвати положенням ДП I, згідно котрому *«У разі будь-яко-*

го збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, обирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим.» (п. 1 ст. 35 ДП I).

4 Принцип гуманності забороняє заподіяння страждань і ушкоджень або заподіяння шкоди, які не є необхідними для досягнення законної мети конфлікту. Даний принцип знаходить відображення в основній нормі загального характеру: *«Заборонено застосовувати зброю, снаряди, речовини й методи ведення воєнних дій, здатні завдати надмірних пошкоджень або надмірних страждань.»* (п. 1 ст. 35 ДП I).

5 Загалом, **сутність МГП – забезпечити захист жертв війни.** Будь-які дії, кваліфікації, принципи, норми МГП повинні інтерпретуватися виключно через цей імператив МГП.

Спроба використання норм, положень МГП в інших цілях незначна і неправомірна, і суперечить головній меті МГП. Часто існують спроби зробити самодостатньою кваліфікацію збройного конфлікту, перевести кваліфікацію збройного конфлікту (міжнародний/неміжнародний) у рамках МГП у політико-правову площину. Кваліфікація збройного конфлікту в рамках МГП необхідна в тій мірі, в якій вона забезпечує досягнення головної мети МГП – захист жертв війни. У ряді випадків для фактичного захисту жертв війни доцільно обмежуватися констатацією факту наявності збройного конфлікту і застосовувати максимально можливий до даної конкретної ситуації обсяг норм МГП.

6 Застосування МГП не тягне жодних правових наслідків, пов'язаних з виправданням агресії, окупації, легалізацією сторони конфлікту. Наприклад, у ДП I вказано, що *«Застосування і цього Протоколу, а також укладання угод, передбачених цими документами, не торкаються правового статусу сторін, що перебувають у конфлікті. Ні окупація якої-небудь території, ні застосування Конвенцій і цього*

Сутність міжнародного гуманітарного права

Протоколу не торкаються правового статусу цієї території.» (ст. 4 ДП I).

Застосовувати МГП зобов'язані всі сторони збройного конфлікту – і агресор, і жертва агресії. Агресія становить самостійний склад міжнародного злочину, і її кваліфікація ніяк не пов'язана з обов'язком агресора дотримуватися МГП. І навпаки, агресія не є виправданням для жертви агресії для недотримання МГП.

Важливим принципом застосування МГП є відсутність взаємності. Тобто, в разі порушення МГП супротивником, сторона не має права відмовитись від виконання МГП.

Певні види серйозних порушень МГП створюють самостійний склад міжнародного злочину – воєнні злочини. Невизнання стороною наявності збройного конфлікту, його інша кваліфікація, як наприклад антитерористична операція, окупація при фактичній наявності ознак також не звільняють сторону від необхідності дотримання МГП.

Таким чином, основним завданням МГП є забезпечення максимально можливого під час збройного конфлікту захист всіх осіб, які не воюють чи перестали воювати (через захоплення в полон, добровільну відмову, хворобу чи поранення).

1.3

Причини необхідності дотримання міжнародного гуманітарного права комбатантами

1 В умовах збройного конфлікту для захисту та дотримання прав цивільного населення найбільш складною проблемою є забезпечення додержання МГП усіма особами, котрі беруть участь у конфлікті, й передусім – військовослужбовцями. На відміну від більшості інших юридичних норм, порушення МГП, як правило, незворотні, й **юридичні механізми направлені або на превентивний захист жертв війни, або на притягнення винних у порушенні МГП до відповідальності**. Відновлення порушеного права в умовах збройного конфлікту – не найбільш ефективний спосіб забезпечити захист жертв війни.

Друга причина міститься у суб'єктивній сфері, в психології людини. Війна породжує жорстокість, втрату моральних ідеалів, послаблення дії соціальних регуляторів, у тому числі моральних і юридичних. Тому особливо важливо правильно донести до комбатантів правила МГП, обґрунтувати їхню значущість і непохитність, переконати в необхідності їхнього дотримання, навчити їхньому операційному застосуванню, виробити навички їхнього використання у бойових умовах. Саме тому ми зробили спробу в тезисній формі сформулювати положення, які обґрунтовують причини дотримання МГП в умовах збройного конфлікту. Ці положення не носять власне правовий характер, вони витікають із інших чинників, які виходять за рамки МГП.

2 Безпосередніми документами, які визначають діяльність і поведінку військовослужбовців в умовах збройного конфлікту є бойові статuti. Всі вони містять положення МГП як у вигляді окремих розділів і положень, так і у вигляді правил бойового використання, формулювання яких враховують положення МГП. Спеціальним документом, який втілює положення МГП у ЗС України, є **Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України**, яка затверджена Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України». **Недодержання МГП є порушенням положень бойових статутів та інших нормативних документів, які регламентують ведення бойових дій.**

3 Дотримання МГП характеризує рівень професіоналізму, ступінь організованості та можливості управління військовими підрозділами. Дотримання положень статутів та інших нормативних документів збройних сил характеризує рівень дисципліни в підрозділах, а будь-які порушення приводять до зниження бойової підготовки та втрати командирами авторитету. **В силу цього важливо забезпечувати дотримання положень МГП для забезпечення дисципліни та авторитету командирів.**

Причини необхідності дотримання міжнародного гуманітарного права комбатантами

- 4 Недотримання МГП тягне відповідальність – дисциплінарну та кримінальну – за скоєння воєнних злочинів. **Відповідальність командирів може наступати за скоєння підлеглими воєнних злочинів; підлеглі несуть відповідальність за виконання незаконних наказів, які призводять до порушення МГП.** Відповідальність військовослужбовців за міжнародним кримінальним правом за скоєння воєнних злочинів може наступити в тих випадках, коли держава не може або не хоче притягнути їх до відповідальності. Для цього існують механізми міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб.
- 5 Порушення МГП, здійснення воєнних злочинів тягнуть украй несприятливі наслідки для держави в цілому. **Воєнні злочини, які скоює особовий склад збройних сил, присвоюють державі в цілому. Саме держава несе міжнародно-правову відповідальність за скоєння воєнних злочинів її збройними силами.** Результатом може бути позбавлення міжнародної підтримки, санкції, притягнення держави до відповідальності, включаючи відшкодування спричиненого збитку.
- 6 **Порушення МГП однією стороною може провоку-**

вати другу сторону збройного конфлікту до порушення МГП (наприклад, у ставленні до військовополонених). У цьому випадку дії обох сторін будуть кваліфікуватися як протиправні.

- 7 Порушення МГП відносно цивільного населення викликають жорстокість, озлоблення й ненависть зі сторони цивільних осіб. Особливо актуальним це стає при звільненні окупованих територій. У цьому випадку виникає питання про цілі та перспективи звільнених територій. **Доброзичливе/нейтральне ставлення цивільного населення полегшує досягнення поставлених мети й задач.**
- 8 Порушення МГП щодо захисту цивільних осіб і цивільних об'єктів **спричиняє у подальшому додаткові витрати держави на лікування, компенсації, відновлення інфраструктури та цивільних об'єктів.**
- 9 Як правило, **порушення МГП і скоєння воєнних злочинів спричиняють недосягнення мети збройного конфлікту й призводять до поразки** якщо не в тактичному змісті, то, безперечно, – в стратегічному. Це особливо актуально в умовах сучасних воєн, у яких інформаційна складова багато в чому визначає переможця.

1.4

Основні положення міжнародного гуманітарного права

- 1** МГП можна звести до невеликої кількості основних положень. У них укладена квінтесенція МГП. Дані основні положення, основоположні норми сформульовані МКЧХ для того, щоб сприяти діяльності по розповсюдженню знань про МГП. Вони не мають сили юридичного документа і не призначені для того, щоб замінити собою діючі договори.
- 2** Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів для того, щоб оберігати цивільне населення і цивільні об'єкти. Не повинні піддаватися нападу ні цивільне населення в цілому, ні окремі цивільні особи. Напади повинні бути спрямовані тільки проти комбатантів супротивника та військових об'єктів.
- 3** Сторони, які перебувають у конфлікті, обмежені у своєму праві вибору методів і засобів ведення бойових дій. Забороняється застосовувати зброю або методи ведення воєнних дій, які мають невибіркову дію або здатні завдавати надмірних ушкоджень або зайві страждання.
- 4** Забороняється ранили або вбивати ворога, який здається в полон або не може більше брати участь у бойових діях. Особи, які припинили брати участь у воєнних діях, а також особи, які не беруть у них безпосередньої участі, мають право на повагу їх життя, а також психічну і фізичну недоторканність. При будь-яких обставинах вони повинні знаходитися під захистом і користуватися гуманним поводженням без будь-якого розрізнення несприятливого характеру.
- 5** Поранених і хворих необхідно розшукувати і підбирати, їм повинна бути надана допомога, як тільки обставини дозволять це зробити. Під захистом знаходяться медичний персонал, медичні установи, санітарний транспорт і обладнання, які користуються абсолютним імунітетом проти нападу.
- 6** Емблема Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Кристалу на білому фоні є знаком, що вказує на те, що ці особи і об'єкти знаходяться під захистом.
- 7** Взяті в полон комбатанти і цивільні особи, що знаходяться під владою супротивника, мають право на збереження життя, психічного та фізичного здоров'я, повагу їх гідності, особистих прав і політичних, релігійних та інших переконань. Вони повинні бути захищені від будь-яких насильницьких дій і репресалій. Заборонено катування цих осіб. Вони мають право на листування зі своїми сім'ями і на отримання допомоги. У разі кримінального переслідування слід дотримуватися основних судових гарантій, на які вони мають право.

1.5

Права людини в умовах воєнних дії

1 В умовах збройного конфлікту знаходяться під загрозою порушення права людини, і в першу чергу його невід'ємне право **на життя, здоров'я, особисту недоторканність, заборона рабства, заборона тортур**. Наявність збройного конфлікту не є підставою заперечення прав людини, їх скасування. **Права людини діють в період збройного конфлікту**, і факт їх можливого обмеження в порядку і на умовах права прав людини як раз підтверджує тезу про непопорушність прав людини.

2 МГП не витісняє і не замінює право прав людини. Ці галузі міжнародного права являються двома проявами однієї сутності. В умовах збройного конфлікту діють як право прав людини, так й МГП. Але в умовах відсутності збройного конфлікту МГП не діє, діє тільки право прав людини. Тому вони співвідносяться як загальне, та спеціальне. МГП є більш

спеціалізованим, застосовним для захисту жертв війни. Його норми в умовах збройного конфлікту більш пристосовані, більш ефективні. Тому вони в цих обставинах будуть мати пріоритет над нормами права прав людини.

3 До прав людини, що не підлягають обмеженню, відносяться:

- **право на життя;**
- **заборона катувань та такого поводження з людьми, яке принижує людську гідність;**
- **заборона рабства і утримання людей у неволі;**
- **право на свободу думки, совісті та релігії.**
- **право на справедливий суд.**

1.6

Відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права

1 **Держава несе міжнародне-правове зобов'язання вживати заходів щодо попередження порушень МГП:** *«Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні припинити серйозні порушення та вживати необхідних заходів щодо перепинення всіх інших порушень Конвенцій або цього Протоколу, які є результатом неприйняття заходів, що мають бути прийнятими.»* (ч. 1 ст. 86 ДП I).

Це стосується перш за все збройних сил, про що свідчить наступне положення: *«Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати від кожного командира, який знає про те, що його підлеглі чи інші особи, що перебувають під його контролем, мають намір вчинити або вчинили порушення Конвенції або цього Протоколу, вжиття необхідних заходів щодо запобігання подібним порушенням Конвенцій або цього Протоколу і, за потреби, щодо порушення дисциплінарного чи кримінального переслідування проти тих, хто вчинив такі порушення.»* (п. 3 ст. 80 ДП I).

2 **Міжнародно-правовий обов'язок щодо дотримання МГП породжує перш за все відповідальність держав за невиконання норм МГП.** Причому, держава несе відповідальність за порушення МГП, вчинені усіма гілками влади, – законодавчої, виконавчої, судової, фізичними і юри-

дичними особами, що знаходяться під її владою чи контролем. Відповідальність несуть держави, і ця відповідальність у силу суверенного характеру держав має свої особливості. Прикладом загальної норми про відповідальність держав є положення ст. 91 ДП I *«Сторона, що перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій або цього Протоколу, повинна відшкодувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняються особами, які входять до складу її збройних сил».*

3 **На сторони збройного конфлікту нормами МГП також покладається обов'язок притягнути осіб, винних у порушеннях МГП, до відповідальності.** Тому національне законодавство містить в обов'язковому порядку норми про відповідальність за порушення МГП, як правило в кримінальному законодавстві (в Україні перш за все ст. 438 Кримінального Кодексу України).

4 У разі небажання або неможливості притягнути осіб до відповідальності на національному рівні в міжнародному праві існує система **міжнародної кримінальної відповідальності індивідів, яка дозволяє притягати осіб, винних у скоєнні злочину агресії, військових злочинів, злочинів проти людяності та геноциду до міжнародної кримінальної відповідальності.**

1.7

Мінімальний гуманітарний стандарт

1 МГП нараховує значну кількість правових норм, які містять *стандарты поведження з жертвами війни*, і які спрямовані на їх захист. Їх застосування залежить від категорії жертв війни, виду збройного конфлікту та інших обставин. Але серед цього розмаїття норм виділяють одну статтю Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. Ця **стаття 3, загальна для всіх чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.** Цю статтю ще називають конвенцією в мініатюрі, оскільки ця невелика стаття містить основні принципи, які стосуються поведінки з особами, які перебувають під владою супротивника. Ця стаття закріплює **мінімальні стандарти гуманності**:

«У випадку збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру та виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна сторона конфлікту зобов'язана застосовувати як мінімум такі положення:

1) З особами, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема з тими особами зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тими, які припинили участь у воєнних діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, поводяться за будь-яких обставин гуманно, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи вірування, статі, походження чи майнового становища чи будь-якими іншими аналогічними критеріями.

Із цією метою заборонено зараз і надалі вчиняти стосовно зазначених вище осіб такі дії:

a) насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поведження й тортури;

b) захоплення заручників;

c) наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поведження;

d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії визнані цивілізованими народами як необхідні. 2. Підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу.»

2 Друга особливість цієї статті полягає в тому, що на відміну від тексту чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., які застосовуються в період міжнародних збройних конфліктів, стаття 3 – єдина стаття ЖК I-IV, яка застосовується до збройних конфліктів, які не носять міжнародного характеру. І до прийняття ДП II в 1977 р., ця стаття була, по суті, єдиною нормою міжнародного договірного права, яка застосовується до неміжнародних збройних конфліктів.

Загальна стаття 3 ЖК I-IV забезпечує мінімальний захист під час неміжнародних збройних конфліктів. Вона містить мінімальні стандарти, від яких воюючі сторони ні за яких обставин не повинні відступати. Вміщені в загальній статті 3 норми вважаються частиною звичаєвого права.

! Завдання до Розділу 1

1. Інтерпретуйте норми Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і Додаткових протоколів до них через призму норм моралі і принцип гуманності.
2. Оцініть рівень конкретизації норм Женевський конвенцій від 12 серпня 1949 р., Додаткових протоколів до них 1977 р. і звичаєвих норм МГП.
3. Оцініть норми МГП як результат компромісу між принципом воєнної необхідності і принципом гуманності.
4. Порівняйте Основні положення МГП, правила Картки військовослужбовця і положення загальної статті 3 ЖК I-IV.

? Контрольні питання до Розділу 1

1. Як співвідносяться юридична та моральна природа МГП?
2. На ком лежить зобов'язання забезпечити дотримання МГП?
3. Хто є жертвами війни відповідно МГП?
4. В чому сутність декларації (застереження) Мартенса?
5. Який загальний принцип лежить в основі МГП?
6. Назвіть основні принципи МГП.
7. Назвіть відмінність норм МГП від відповідних моральних норм.
8. Чому і як МГП обмежує військову необхідність?
9. Чи забороняє МГП використання сили у період збройного конфлікту?
10. Як мета збройного конфлікту співвідноситься з МГП?
11. В чому значення кваліфікації конфлікту в рамках МГП?
12. В чому причини необхідності дотримання МГП?
13. Які правила відносяться до основних положень МГП?
14. Чому в умовах війни діють права людини?
15. Як співвідносяться право прав людини та МГП.
16. Хто є суб'єктами відповідальності за порушення МГП?
17. В чому сутність мінімального гуманітарного стандарту?

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

МГП як галузь міжнародного права. Історичний розвиток МГП. Джерела МГП. Принципи МГП. Сфера застосування МГП. Кваліфікація конфлікту і її значення для застосування МГП. Правовий статус окремих категорій осіб у МГП. Основні засади ведення воєнних дій. Імплементация норм МГП. Зобов'язання України за МГП.

2.1

Міжнародне гуманітарне право як галузь міжнародного права

1 Міжнародне гуманітарне право – це галузь міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги: **а) щадити тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях; б) обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише в тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони².**

Незважаючи на значний прогрес, досягнутий сучасним міжнародним правом у регламентації питань застосування сили в міжнародних відносинах, збройні конфлікти залишаються повсякденною реальністю і після прийняття Статуту ООН у 1945 р., який містить принцип заборони застосування сили або погрози силою.

Характер збройних конфліктів з часом змінився: зменшилась кількість класичних міждержавних воєн, проте частішими та кривавішими стають збройні конфлікти, у яких державі (або державам) протистоять недержавні збройні групи, а також ситуації, коли такі групи воюють одна з одною.

Ведення збройних конфліктів залишається важливою сферою людської діяльності, що як така потребує організації та відповідного врегулювання правовими засобами.

² *Sassòli M. How Does Law Protect in War? / M. Sassòli, A. Bouvier, A. Quintin. – 3rd ed. – Geneva : ICRC, 2011. – Vol. I. – P. 93.*

Характер правового регулювання збройних конфліктів визначається гуманними цінностями, що є спільними для всього людства та не залежать від міркувань культурного релятивізму. Тобто гуманізм є непорушним універсальним принципом, який є причиною та змістом правового регулювання збройних конфліктів. Універсальність цих приписів обумовлюється саме міжнародно-правовим врегулюванням збройних конфліктів.

2 Тоді як у міжнародному праві норми, що регулюють ведення воєнних дій, сформувалися доволі давно, термін «*міжнародне гуманітарне право*» увійшов у вжиток лише в другій половині ХХ ст. Найдавнішим є поняття «*право війни*», яке сьогодні застосовується переважно в доктрині США, а також – у своєму латинському варіанті «*jus in bello*» – і європейськими фахівцями. На межі ХІХ та ХХ ст. у вжиток увійшов термін «*закони і звичаї війни*», відображений, наприклад, у назві *Гаазького положення про закони і звичаї сухопутної війни 1899/1907 р.*, що є додатком до *IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р.*

Пізнішим є термін «*право збройних конфліктів*», що виник унаслідок запровадження до ст. 2, спільної для чотирьох *Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.*, ключового терміну «*збройний конфлікт*». Метою останнього було поширити застосування норм права війни на ситуації, які є фактичним збройним конфліктом, але не супроводжуються формальним оголошенням війни. Отже, у **сучасному МГП вживається**

Міжнародне гуманітарне право як галузь міжнародного права

саме термін «збройний конфлікт», який має конкретний нормативний зміст, на відміну від інших схожих термінів, як то «війна», «військовий конфлікт» та інших.

Термін «міжнародне гуманітарне право» є наймолодшим зі згаданих, проте найпопулярнішим. Він виник у Міжнародному русі Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, а безпосереднє авторство приписують провідному його діячу *Жану Пікте (Jean Pictet)*. Термін «міжнародне гуманітарне право» підкреслює основний зміст сучасного права збройних конфліктів, відображений у Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. – **захист жертв війни, зокрема поранених та хворих військовослужбовців, військовополонених та цивільних осіб**. У сучасній літературі для позначення галузі, норми та принципи якої регулюють поведінку сторін збройних конфліктів, найчастіше використовується саме термін «міжнародне гуманітарне право».

3 Проте необхідно зауважити, що **термін «міжнародне гуманітарне право» може також використовуватися у звуженому та розширеному сенсах**. У звуженому сенсі він означатиме лише ті норми права збройних конфліктів, що стосуються захисту їхніх жертв («*право Женеві*»), і не охоплюватиме такі традиційні інститути права війни, як нейтралітет або навіть методи та засоби ведення війни. У розширеному значенні під МГП мають на увазі «супергалузь» міжнародного права, що охоплює міжнародний захист прав людини як взагалі, так і в ситуаціях збройного конфлікту. Недолік останнього підходу полягає в тому, що міжнародне право прав людини та МГП (як синонім «*права збройних конфліктів*») є різними галузями міжнародного права, що, незважаючи на низку збігів, устанавлюють суттєво відмінні правові режими. Для уникнення будь-якої плутанини з обсягом тлумачення терміну «міжнародне гуманітарне право» у практиці ООН

подекуди вживається громіздкий, але точний термін «*міжнародне гуманітарне право, що застосовується під час збройних конфліктів*».

4 МГП – важлива галузь міжнародного публічного права, розвиток якої – поряд із розвитком міжнародне право прав людини – позначив тенденцію до гуманізації сучасного міжнародного права. Саме розвиток цих двох галузей обумовив також становлення міжнародного кримінального права, інститути якого (насамперед – інститут воєнних злочинів, але також і норми, що встановлюють склад злочинів проти людяності та злочину геноциду) «обслуговують» МГП, додаючи в разі його порушення до звичайного для міжнародного права інституту відповідальності держав кримінальну відповідальність індивідів на підставі міжнародного права.

У практичному плані найбільш важливими є питання співвідношення МГП з нормами, які регулюють питання правомірності застосування сили в міжнародних відносинах (вітчизняна наука вважає їх належними переважно до галузі права міжнародної безпеки), та з міжнародним правом прав людини.

Основні принципи та норми МГП («*jus in bello*» – право під час війни) розвивалися за часів, коли держави мали достатньо широкі підстави для законного застосування сили в міжнародних відносинах. Такі підстави визначалися розділом міжнародного права, що має латинську назву «*jus ad bellum*» («*право на війну*»). У сучасному міжнародному праві, де діє імперативна заборона застосування сили або погрози силою (п. 4 ст. 2 Статуту ООН), майже завжди можна стверджувати, що одна зі сторін міжнародного збройного конфлікту порушує міжнародне право самим лише фактом застосування сили. Це є ще більш очевидним для неміжнародних збройних

Міжнародне гуманітарне право як галузь міжнародного права

конфліктів, оскільки національне законодавство держав світу забороняє застосування сили проти представників держави (органів правопорядку, збройних сил тощо).

Та, незважаючи на заборони, **збройні конфлікти залишаються об'єктивною реальністю, а отже потребують регулювання, що забезпечило б мінімум людяності в таких нелюдських ситуаціях, коли більшість інших правових норм не діють або не виконуються.**

З практичних, політичних та гуманітарних міркувань **МГП має бути однаковим для всіх сторін збройного конфлікту – як тих, хто вдається до застосування сили законно, так і тих, хто робить це незаконно.** Відповідно, існує нагальна потреба у збереженні історичного розрізнення *jus in bello* та *jus ad bellum*. МГП слід дотримуватися незалежно від будь-яких міркувань *jus ad bellum*. Будь-які твердження про наявність чи відсутність акту агресії, (не)правомірність застосування сили, реалізацію права на самооборону, силові дії за санкцією Ради Безпеки ООН, «гуманітарну інтервенцію» тощо не можуть бути виправданням порушень МГП будь-якою зі сторін конфлікту. Повне розрізнення *jus in bello* та *jus ad bellum* означає, що МГП застосовується всюди, де фактично відбувається збройний конфлікт, і що жодні аргументи зі сфери *jus ad bellum* не можуть використовуватися для тлумачення МГП.

5 **Питання про співвідношення МГП та міжнародного права прав людини є одним із найбільш актуальних та неоднозначних.** Хоч обидві ці галузі міжнародного права мають на меті захист прав осіб, історія їхнього формування та способи такого захисту суттєво відрізняються. МГП сформувалося як галузь класичного міжнародного права, що регулювала міждержавні відносини під час війни, тоді як питання захисту прав людини лише поступово перейшли із

суто національного на міжнародний рівень. Хоч норми МГП і мають результатом захист прав окремих осіб, він впливає із приписів, призначених насамперед регулювати поведінку держав одна щодо одної. За МГП захищаються права цілих категорій осіб (наприклад, поранених, військовополонених, цивільних осіб під владою супротивника тощо), а не формулюються суб'єктивні права окремих індивідів щодо держави, як це характерно для міжнародного права прав людини. Проте з розширенням міжнародного аспекту захисту прав людини, з одного боку, та з поширенням норм МГП на неміжнародні збройні конфлікти – з іншого, проблема співвідношення правових режимів, що передбачаються цими двома галузями міжнародного права, набула гострого практичного характеру.

Хоч існують численні випадки, коли МГП та міжнародне право прав людини доповнюють одне одного або відсилають одне до одного, **найбільш типовим варіантом співвідношення норм цих двох галузей є їхнє паралельне застосування. За такої ситуації кожна з цих двох галузей застосовується до конкретних фактів, оцінюючи їх відповідно до своїх власних вимог.**

Саме так можна узагальнити підхід Міжнародного Суду ООН у справах про правові наслідки будівництва стіни на окупованій палестинській території 2004 р. та про збройні дії на території Конго 2005 р.

Паралельне застосування МГП та міжнародного права прав людини може також включати випадки, коли окремі категорії з однієї з цих галузей братимуться до уваги для застосування норм іншої. Наприклад, зміст права на життя, передбаченого міжнародним правом прав людини, за ситуації збройного конфлікту тлумачитиметься відповідно до положень МГП.

2.2

Історичний розвиток міжнародного гуманітарного права

1 Правові норми, що регулюють ведення війни, є такими ж давніми, як і сама війна. Відповідні звичаї можна знайти у всіх регіонах світу, зокрема в Азії, Африці, доколумбовій Америці та Європі, а тому норми МГП, більшість яких не є універсальними за способом свого виникнення, є універсальними за своєю природою, оскільки їхні засади містяться в більшості неєвропейських систем мислення. Проте незважаючи на своє походження, ці стародавні звичаї мали суттєвий недолік: їх застосування обмежувалось конкретними регіонами та дуже часто – конкретною війною³.

Виклад історії сучасного МГП заведено починати з 24 червня 1859 р., коли під селищем Сольферіно в Північній Італії відбулася найбільша в Другій війні за незалежність Італії битва між військами франко-сардинського альянсу та австрійською армією. Гуманітарні наслідки битви були жахливими: на полі бою, а також у розташованих поблизу населених пунктах залишилися кілька десятків тисяч поранених та загинув солдатів з обох сторін. Свідком цих подій став женецький комерсант *Жан Анрі Дюнан (Jean Henri Dunant)*, який, вражений стражданнями поранених, покинутих без медичної допомоги на полі бою, намагався разом із місцевими мешканцями організувати надання допомоги всім, хто мав у ній потребу.

³ Sassòli M. How Does Law Protect in War? / M. Sassòli, A. Bouvier, A. Quintin. – 3rd ed. – Geneva : ICRC, 2011. – Vol. I, part I. – P. 139-140.

На основі своїх вражень *Дюнан* 1862 р. опублікував книжку *«Спогади про Сольферіно»*, в якій було сформульовано дві основні пропозиції: укласти юридично обов'язкову конвенцію, що надаватиме захист пораненим у діючих арміях, та створити національні товариства, які в мирний час підготують персонал та матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, підтримуючи зусилля військових санітарних служб. Книга *Дюнана* та його пропозиції були сприйняті з ентузіазмом, чому сприяла значна мода на філантропічні товариства в тогочасній Європі.

У лютому 1863 р. *Дюнан* разом із чотирма іншими відомими женецькими громадянами заснував *Міжнародний комітет допомоги пораненим*, що 1876 р. отримав свою сучасну назву – *«Міжнародний Комітет Червоного Хреста»*.

Комітету, першим президентом якого став юрист і тодішній голова Женевського філантропічного товариства *Гюстав Муаньє (Gustave Moynier)*, вдалося переконати швейцарський уряд провести дві дипломатичні конференції, на першій з яких (жовтень 1863 р.) було обговорено пропозиції *Дюнана*, а на другій (серпень 1864 р.) – прийнято *Женецьку конвенцію про поліпшення долі поранених у діючих арміях*. **З цієї конвенції починається історія сучасного позитивного МГП, основним «ангелом-охоронцем» якого є МКЧХ.** Відтоді було укладено десятки багатосторонніх договорів з

питань МГП, про головні з яких йдеться нижче.

2 Основними тенденціями розвитку договірного МГП є:

1) постійне розширення категорій жертв війни, які отримують захист за МГП: спочатку лише поранені військовослужбовці (1864 р.), потім – хворі комбатанти (1868 р.) та особи, що зазнали корабельної аварії (1899 р.), потім – військовополонені та цивільні особи на окупованих територіях (1899 р.) та, нарешті, все цивільне населення супротивника (1949 р.);

2) постійне розширення сфери суспільних відносин, що регулюються МГП, а також збільшення функцій МКЧХ: від надання експертів для засвідчення належного використання госпітального судна до направлення гуманітарної допомоги цивільному населенню, що потерпає від голоду, тощо;

3) розширення кола ситуацій, за яких захищаються жертви: спочатку лише міжнародні збройні конфлікти, згодом (1949 р.) – збройні конфлікти неміжнародного харак-

теру; нині триває дискусія щодо захисту жертв ситуацій, котрі не кваліфікуються як збройні конфлікти (зокрема, внутрішні заворушення);

4) регулярне виправлення та доповнення договорів з урахуванням реальних подій останніх збройних конфліктів: наприклад, норми про захист поранених, що містяться в Женевській конвенції 1864 р., переглядались у 1906, 1929, 1949 та 1977 рр.

Слід також мати на увазі, що до 1977 р. МГП об'єднувало дві відносно самостійні підгалузі: «право Женеві», норми якого стосуються захисту жертв збройних конфліктів (осіб, які не є комбатантами, та осіб, які припинили брати участь у конфлікті), та «право Гааги», норми якого забороняють або обмежують застосування конкретних методів та засобів ведення війни. Розрізнення між «правом Женеві» та «правом Гааги» загалом утратило «свою важливість після прийняття 1977 року двох додаткових протоколів до ЖК I-IV, які стосуються обох цих течій МГП.

2.3

Джерела міжнародного гуманітарного права

1 Головними джерелами МГП, як і міжнародного права загалом, є міжнародні договори та міжнародні звичаї. Переваги та недоліки цих двох форм існування норм міжнародного права яскраво виявляються в контексті МГП.

Міжнародний договір – головне джерело МГП, починаючи з третьої чверті XIX століття, коли розпочався процес кодифікації законів і звичаїв війни. Нині МГП є однією з найкраще забезпечених конвенційним матеріалом галузей міжнародного права. Конкретні та чіткі писані норми міжнародних договорів є зручним матеріалом, з якого за екстремальної ситуації збройного конфлікту сторони можуть визначити свої права та обов'язки. Важливо відзначити дуже високий рівень прийняття державами на себе зобов'язань за багатосторонніми договорами з МГП. Так, **до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. приєдналися всі без винятку держави світу.**

Головними чинними договірними джерелами МГП є:

- **у сфері захисту жертв збройних конфліктів:** Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. (ЖК I); Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р. (ЖК II); Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (ЖК III); Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (ЖК IV); Додатковий про-

токол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р. (ДП I); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р. (ДП II); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 р. (ДП III); Конвенція про права дитини, Нью-Йорк, 20 листопада 1989 р.; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройному конфлікті, Нью-Йорк, 25 травня 2000 р.;

- **у сфері захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту:** Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 14 травня 1954 р.; Перший протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 14 травня 1954 р.; Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 26 травня 1999 р.;

- **у сфері захисту навколишнього середовища у випадку збройного конфлікту:** Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище, 10 грудня 1976 р.;

Джерела міжнародного гуманітарного права

- у сфері обмеження або заборони використання окремих засобів ведення війни (зброї): Женевський протокол про заборону використання на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів, 17 червня 1925 р.; Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, 10 квітня 1972 р.; Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, 10 жовтня 1980 р., з поправкою до неї від 21 грудня 2001 р.; Протокол про осколки, які не визначаються, 10 жовтня 1980 р. (Протокол I до КВЗЗ); Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, 10 жовтня 1980 р., з поправками, внесеними 3 травня 1996 р. (Протокол II до КВЗЗ); Протокол про заборону або обмеження використання запалювальної зброї, 10 жовтня 1980 р. (Протокол III до КВЗЗ); Протокол про засліплюючу лазерну зброю, 13 жовтня 1995 р. (Протокол IV до КВЗЗ); Протокол про вибухонебезпечні пережитки війни, 28 листопада 2003 р. (Протокол V до КВЗЗ); Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, 13 січня 1993 р.; Оттавська конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення, 18 вересня 1997 р.; Конвенція про касетні боєприпаси, 30 травня 2008 р.;
- у сфері індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення МГП: Римський Статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 р.

2 Міжнародний звичай залишається одним із двох головних джерел МГП, успішно доповнюючи навіть дуже детальне та розгалужене договірно-правове регулювання.

Важливість звичаєвих норм МГП обумовлюється низкою чинників. Так, міжнародні договори створюють зобов'язання лише для держав, що є їхніми сторонами. Якщо ЖК I-IV 1949 р. набули універсального прийняття, то ситуація з додатковими протоколами до них 1977 р. є значно менш позитивною, оскільки кількадесят держав, не приєдналися до цих протоколів через принципову незгоду з формулюванням окремих їхніх положень.

При цьому такі держави сприймають як юридично обов'язкові інші положення ДП, що в цьому разі діють для них як **міжнародний звичай**.

Значення звичаєвих норм особливо важливе для сфер, які недостатньо врегульовані конвенціями, зокрема – у разі збройних конфліктів неміжнародного характеру, договірне регулювання яких за кількістю норм та їх деталізацією значно поступається регулюванню міжнародних конфліктів. До звичаєвого МГП нерідко змушені звертатися міжнародні судові установи (як Міжнародний Суд ООН, так і міжнародні кримінальні трибунали). Посилання на звичаєву природу норм МГП також є корисним аргументом для переконання неурядових збройних груп та невизнаних держав у необхідності їх дотримання.

На відміну від багатьох інших галузей міжнародного права, МГП має у своєму розпорядженні авторитетну доктринальну кодифікацію його звичаєвих норм – **«Дослідження звичаєвого міжнародного гуманітарного права»⁴**, підготовлене у 1995-2005 рр. низкою вчених за загальною координацією МКЧХ. Це дослідження містить перелік **161**

⁴ Customary International Humanitarian Law // International Committee of the Red Cross ; ed. by Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck. – Cambridge University Press, 2005. – Vol. 1 : Rules. – LIX+628 p.; Vol. 2 : Practice. – XXIV+4411 p.

Джерела міжнародного гуманітарного права

норми, які сформувалися як норми звичаєвого МГП.

Це дослідження постійно оновлюється відповідно до практики держав та підтримується у вигляді загальнодоступної бази даних на веб-сайті МКЧХ.

3 Для розуміння специфіки джерел МГП необхідно звернутися до однієї з ключових його норм, відомих як «*декларация (застереження) Мартенса*». Це положення вперше було включено до преамбули *Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1899 р.* за пропозицією відомого юриста-міжнародника та дипломата *Ф. Ф. Мартенса* і пізніше стало самостійною нормою, яка з редакційними змінами включалась до наступних конвенцій з МГП.

Її було включено до статей, присвячених правовим наслідкам денонсації ЖК I-IV (ст. 63/62/142/158), а також до п. 2 ст. 1 ДП I, де декларацію Мартенса викладено в такій редакції: «*У випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи та комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що походять зі сталих звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості*».

Декларация Мартенса має дві основні функції. По-перше, незважаючи на значне збільшення числа суб'єктів, для яких є обов'язковим МГП, та незважаючи на доволі детальну його кодифікацію, жодна кодифікація не може вважатися повною та остаточною. Тому декларація Мартенса запобігає дії у МГП презумпції, згідно з якою все, що явно не заборонено міжнародними договорами, є дозволенним. Згідно з нею кожна сторона збройного конфлікту має оцінювати свої плани та поведінку не тільки на відповідність заборонним нормам договірному МГП, але й перевіряти їх на відповідність звичаям, принципу гуманності та моральним вимогам. По-друге, декларація Мартенса повинна розглядатися як динамічний

чинник, що проголошує застосовність принципів МГП незалежно від подальших змін у класифікації охоплюваних ним ситуацій та подальшого розвитку технологій⁵. Цей аспект дії декларації Мартенса позитивно оцінив Міжнародний Суд ООН у Консультативному висновку 1996 р. про законність погрози ядерною зброєю або її застосування⁶.

У цьому самому **контексті декларація Мартенса робить протиправним відхилення від зобов'язань за МГП із посиланням на докорінну зміну обставин**. Крім цих двох найважливіших функцій, декларація Мартенса має враховуватися при тлумаченні норм МГП. На неї також посиляються як на додаткову підставу для звернення до міжнародного права прав людини у контексті збройних конфліктів. Декларація Мартенса підкреслює значення звичаєвого МГП та стимулює держави до ведення переговорів про укладення нових угод у цій галузі.

⁵ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. – Geneva : ICRC, 1987. – P. 38-39.

⁶ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion, 1996), ICJ, § 78.

2.4

Принципи міжнародного гуманітарного права

1 Принципи МГП мають різний характер – від найзагальніших до конкретних, що стосуються окремих його інститутів. З огляду на це в доктрині існує велика кількість поглядів на загальну кількість та класифікацію таких принципів. Для навчальних цілей найбільш вдалою нам видається класифікація принципів МГП, що запропонували Р. Кольб та Р. Хайд¹.

У найзагальнішому плані зміст усіх норм МГП може розглядатися як компроміс між двома основоположними, проте різноспрямованими принципами: принципом гуманності та принципом військової необхідності. Ігнорування будь-якого з цих принципів при формулюванні норм МГП призведе до неможливості врегулювати поведінку сторін збройних конфліктів. Якщо б визнавався лише принцип гуманності, норми МГП не могли б бути застосовані військовими, а тому втратили б своє практичне значення. Ці норми суперечили б факту існування збройного конфлікту – ситуації, яка неминуче передбачає застосування сили, що призводить до руйнувань, загибелі та поранення людей.

З іншого боку, якби формування норм МГП здійснювалося б лише під впливом принципу військової необхідності, його норми були б нездатні зменшити ті лиха, які супроводжують збройний конфлікт.

Знаходження балансу між цими двома принципами, обмеження в гуманних цілях насильства, притаманного кожному збройному конфлікту, і є метою пра-

вотворчого процесу у сфері МГП.

Так, у преамбулі *IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р.* зазначається, що її положення «*навіяні бажанням зменшити лиха війни, наскільки дозволять воєнні вимоги*».

Важливо також пам'ятати, що **відхилення від норм МГП з посиланням на принцип військової необхідності є протиправним, оскільки норми МГП ще під час свого створення врахували міркування військової необхідності.** Виняток становлять лише ті норми, що прямо вказують на можливість відхилення від них у разі військової необхідності. Так, *Гаазьке положення про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р.* забороняє нищити або захоплювати ворожу власність, окрім випадків, коли таке знищення або захоплення викликане настійною воєнною необхідністю (п. «g» ст. 23).

2 Іншою парою головних принципів МГП є принципи, що визначають зміст двох його історичних підгалузей – **«права Гааги» та «права Женеви».** Норми двох підгалузей є за своїм змістом є лише конкретизацією змісту цих двох принципів, що також повинні використовуватися для заповнення будь-яких прогалів у правовому регулюванні, а також у разі сумнівів щодо правильного тлумачення норм МГП.

Основним принципом «права Гааги» є принцип обмеження, що викладено у ст. 22 *IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р.* та у п. 1 ст. 35 ДП

¹ Kolb R. An Introduction to the International Law of Armed Conflicts / R. Kolb, R. Hyde. – Oxford ; Portland Oregon : Hart Publishing, 2008. – P. 43-50.

Принципи міжнародного гуманітарного права

I. Відповідно до нього **право сторін збройного конфлікту обирати методи або засоби ведення війни не є не-обмеженим**. Цей принцип відкидає ідею тотальної війни і встановлює, що не всі засоби, які можуть бути корисними для досягнення військової перемоги, є дозволеними. Обмеження та заборони можуть установлюватися щодо засобів та методів ведення війни.

Основним принципом «права Женеви» є принцип гуманності, що в цьому контексті вимагає гуманного ставлення до осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у збройному конфлікті («захищених осіб» у широкому сенсі цього поняття). Цей принцип найчіткіше викладено у ст. 3, спільній для ЖК I-IV, ст. 12/12/13/27 ЖК I-IV, ст. 4 ДП II. Принцип гуманності має три складові: 1) **обов'язок ставитися до осіб, що не беруть участі в збройному конфлікті, з повагою** – тобто утримуватися від поведінки, що може завдати шкоди таким особам, погроз, принижень тощо; 2) **обов'язок захищати цих осіб** – тобто обов'язок активної поведінки, що полягає в захисті цих осіб від лих

та страждань, що супроводжують збройний конфлікт, а також обороняти їх від небезпек (наприклад, евакуювати військовополонених із зони активних бойових дій); 3) **обов'язок ставитися до захищених осіб без дискримінації за критеріями, забороненими міжнародним правом** (національність, релігійні або політичні переконання, раса, стать, соціальний статус тощо); разом із тим МГП може вимагати різного ставлення до захищених осіб за об'єктивно обґрунтованими критеріями (наприклад, першими медичну допомогу мають отримати особи, що поранені або хворі найтяжче; під час військового полону офіцери користуються низкою переваг порівняно з рядовим складом тощо).

Конкретне застосування принципу гуманності за різних обставин детально регулюється ЖК I-IV та ДП. Проте щоразу цей принцип буде вимагати ставлення до особи як до мети, а не як до засобу, і за об'єктивно найтяжчих обставин кожна особа має отримати можливість зберегти мінімальну гідність.

2.5

Сфера застосування міжнародного гуманітарного права

1 Питання про застосовність норм МГП до конкретної ситуації є першим, на яке необхідно дати правильну відповідь. Хоч норми МГП є чинними, вони застосовуються лише до ситуацій збройних конфліктів. Порівняно нечисленні винятки становлять норми, які розраховані на застосування в мирний час та спрямовані на підготовку держав до застосування всього корпусу норм МГП.

2 **Матеріальна сфера застосування МГП** повністю залежить від існування **збройного конфлікту**, що може мати як **міжнародний**, так і **неміжнародний характер**.

Традиційно **право збройних конфліктів** було галуззю міжнародного права, яка застосовувалася лише до воєн між суб'єктами міжнародного права, тобто державами. Виняток становили рідкісні ситуації, коли під час громадянських воєн їхні сторони уклали угоди, у яких брали на себе зобов'язання дотримуватися всіх або деяких законів і звичаїв війни (наприклад, громадянська війна в Іспанії 1936-1939 рр.).

Із включенням до ЖК I-IV спільної ст. 3, МГП поширило свою дію також і на неміжнародні збройні конфлікти, хоч обсяг їх нормативного регулювання був і залишається значно меншим, ніж регулювання міжнародних збройних конфліктів.

Договірне МГП не містить узагальненої дефініції поняття «збройний конфлікт», зосереджуючись на визначенні міжнародний збройний конфлікт та неміжнародний збройний конфлікт, кожен з яких передбачає застосування особливого

правового режиму.

3 У разі **міжнародного збройного конфлікту матеріальна сфера застосування МГП визначається відповідно до спільної ст. 2 ЖК I-IV та ст. 1 ДП I**. У спільній ст. 2 йдеться про три різних за своїм характером ситуації, кожна з яких розглядається як міжнародний збройний конфлікт, що дає підстави для застосування **всього корпусу договірних та звичаєвих норм МГП** (окрім норм, спеціально розрахованих на неміжнародний збройний конфлікт).

По-перше, у **спільній ст. 2 йдеться про випадки оголошеної війни між двома або більше державами**. У міжнародному праві зберігається норма, згідно з якою таке оголошення встановлює стан війни з іншою державою, а МГП застосовується незалежно від того, чи ведуться активні воєнні дії. Такою була ситуація, що виникла після оголошення війни нацистській Німеччині з боку багатьох латиноамериканських держав.

За відсутності воєнних дій норми МГП, що присвячені їх регулюванню, застосовуватися не можуть, але діятимуть ті, що стосуються захисту іноземців, які є громадянами супротивної держави. Разом із тим випадки формального оголошення війни, яким присвячено III Гаазьку конвенцію про початок воєнних дій 1907 р., на сьогодні є вкрай рідкісними. Навіть коли політичні діячі роблять заяви про перебування їхньої держави у стані війни, вони не є достатньо чіткими та недвозначними, щоб призвести до юридичних наслідків (на-

Сфера застосування міжнародного гуманітарного права

приклад, заява президента Пакистану про стан війни з Індією 1965 р., заяви керівництва КНДР про стан війни з Республікою Корея та США 2013 р.).

По-друге, **МГП застосовується в разі фактичного збройного конфлікту, що виникає між двома або більшою кількістю держав, навіть якщо будь-яка з них не визнає стану війни.** Включення цього положення до ЖК I-IV вирішило одну з найбільших проблем МГП, оскільки відтак зникла потреба доводити існування формального стану війни для того, щоб мати змогу застосувати норми цієї галузі. Крім того, поріг застосування цього критерію в разі міжнародного збройного конфлікту є дуже низьким: МГП регулює найменші збройні сутички між державами, не встановлюючи жодних вимог щодо їх інтенсивності.

По-третє, **норми МГП, що регулюють міжнародний збройний конфлікт, завжди застосовуються в разі окупації всієї чи частини території держави, навіть якщо ця окупація не зустрине жодного збройного спротиву.** Такою, наприклад, була окупація Німеччиною Данії 1940 р., Російською Федерацією Криму у 2014 р. Норми МГП застосовуються, насамперед, для того, щоб забезпечити захист цивільного населення.

Четверта ситуація, за якої застосовуються норми МГП, призначені для регулювання міжнародного збройного конфлікту, була додана в п. 4 ст. 1 ДП I: *«збройні конфлікти, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого у Статуті ООН та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН».* Включене до ДП I на наполягання нових незалежних держав,

що виникли внаслідок деколонізації, це положення зустріло спротив багатьох західних держав. У зв'язку з фактичним завершенням процесу деколонізації особливого практичного значення п. 4 ст. 1 ДП I не має.

4 Як уже зазначалося, **кількість договірних норм МГП, що застосовуються до неміжнародного збройного конфлікту, є значно меншою, ніж у разі міжнародного збройного конфлікту.** Основа договірно-правового регулювання неміжнародного збройного конфлікту – це спільна ст. 3 ЖК I-IV, а також ДП II. При цьому спільна ст. 3 та ст. 1 ДП II установлюють різні пороги своєї застосовності, у результаті чого спільна ст. 3 застосовується практично до всіх неміжнародних збройних конфліктів, а ДП II – до значно більш вузького кола ситуацій.

Спільна ст. 3 ЖК I-IV установлює мінімальний гуманітарний стандарт, що, як зазначив Міжнародний Суд ООН, має застосовуватися у всіх збройних конфліктах⁸. У статті зазначено, що вона застосовується в разі збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру та виникає на території держави. На практиці сформувалися два додаткових критерії застосовності спільної ст. 3. По-перше, **збройні угруповання повинні мати мінімальний рівень організації, тобто перебувати під відповідальним командуванням, підпорядковуватися військовій дисципліні та мати змогу дотримуватися норм МГП.** По-друге, **збройний конфлікт повинен мати достатній рівень інтенсивності.** Чітко встановити необхідний мінімум у цьому аспекті не просто, але як орієнтир використовується такий критерій: якщо із збройними заворушеннями неможливо впоратися лише силами поліції, а треба залучати збройні сили держави, то необхідний для застосування спільної ст. 3 рівень інтенсивності досягнуто.

⁸ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America, 1986), ICJ, § 218.

Сфера застосування міжнародного гуманітарного права

Застосування ДП II, норми якого доповнюють та розвивають положення спільної ст. 3, залежить від дотримання низки жорстких критеріїв, установлених у п. 1 його ст. 1. Відповідно до неї ДП II застосовується до всіх неміжнародних збройних конфліктів, які: **1) відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони, 2) між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, 3) перебуваючи під відповідальним командуванням, 4) контролюють частину її території, 5) що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та 6) застосовувати ДП II.**

Отже, порівняно із спільною ст. 3, сфера застосування ДП II є звуженою у двох основних аспектах. По-перше, йдеться лише про неміжнародні збройні конфлікти, однією зі сторін якого є урядові збройні сили (спільна ст. 3 застосовується і до неміжнародного збройного конфлікту між неурядовими угрупованнями). По-друге, йдеться тільки про ті неміжнародні збройні конфлікти, у яких антиурядові сили контролюють певну частину території держави.

Зауважимо, що звичаєві норми МГП, які стосуються неміжнародного збройного конфлікту, застосовуються за дотримання критеріїв, необхідних для застосування спільної ст. 3. Крім того, ст. 8 Римського Статуту підтримала визначення неміжнародного збройного конфлікту, вироблене в практиці міжнародних кримінальних трибуналів⁹: *«тривалий збройний конфлікт між урядовими збройними силами та організованими збройними групами або між такими збройними групами»*, що є аргументом на користь думки про застарілість формування п. 1 ст. 1 ДП II.

Водночас повністю зберігає свою актуальність п. 2 ст. 1 ДП II, що вимагає відрізнити неміжнародні збройні конфлікти

⁹ The Prosecutor v. Duško Tadić (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 1995), ICTY, § 70.

від ситуацій, до яких МГП взагалі не застосовується, а саме: *«до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру, оскільки вони не є збройними конфліктами»*.

5 Застосування МГП за колом осіб може розглядатися у двох аспектах: **суб'єкти, які мають обов'язки згідно з МГП, та особи, яким МГП надає захист.**

Головним суб'єктом, що має обов'язки відповідно до МГП, є держава як основний суб'єкт міжнародного права. Згідно зі спільною ст. 1 ЖК I-IV *«Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися та забезпечувати дотримання цієї Конвенції за будь-яких обставин»*.

Насамперед держава відповідає за дотримання МГП своїм органом – збройними силами та окремими військовослужбовцями. Крім того, вона зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для того, щоб вимоги МГП виконувалися будь-якими особами, які фактично можуть брати ефективну участь у збройному конфлікті. Це стосується не тільки комбатантів, але й цивільних осіб, які своїми діями потенційно можуть порушувати МГП та навіть учинити воєнний злочин.

Обов'язки за МГП мають також міжнародні міжурядові організації, під керівництвом яких збройні сили беруть участь у збройних конфліктах. Так, 1999 р. Генеральний Секретар ООН у своєму бюлетені під назвою *«Дотримання МГП силами ООН»*¹⁰ визнав, що Організація зобов'язана дотримуватися норм МГП.

Дотримуватися норм МГП зобов'язані також утворення, що не є суб'єктами міжнародного права, але фактично беруть участь у бойових діях, зокрема різноманітні неурядові збройні групи. Такі групи можуть шляхом

¹⁰ UN Doc ST/SGB/1999/13.

Сфера застосування міжнародного гуманітарного права

односторонніх декларацій підтверджувати обов'язковість для себе норм МГП та/або його конкретних договірних джерел.

Навіть за відсутності подібних заяв згідно із загальним звичаєвим міжнародним правом вони зобов'язані дотримуватися МГП. Це підкреслюється, зокрема, у резолюції *«Застосування МГП та основоположних прав у збройних конфліктах, у яких беруть участь недержавні утворення»*, прийнятій 1999 р. Інститутом міжнародного права. У цьому документі зазначено, що всі сторони таких збройних конфліктів, незалежно від свого правового статусу, мають зобов'язання дотримуватися МГП (ст. 2) і кожна держава та кожне недержавне утворення юридично зобов'язані один перед одним, а також перед усіма членами міжнародного співтовариства дотримуватися МГП за всіх обставин (ст. 5).

6 Суб'єктами, яким норми МГП надають захист, є:

1) **комбатанти, що беруть участь у збройному конфлікті**. Їх не вважають належними до категорії «захищені особи», оскільки напад на них може бути правомірним. При цьому МГП містить норми, що захищають комбатантів від засобів та методів війни, які спричиняють їм надмірні страждання або роблять їхню загибель неминучою;

2) **комбатанти hors de combat**¹¹ – поранені, хворі або такі, що зазнали корабельної аварії, положення про захист яких передбачені в ЖК I та ЖК II;

3) **військовополонені** – комбатанти, які склали зброю та здалися, або комбатанти, що були захоплені в полон супротивником; головним інструментом, що присвячений їхньому захисту, є ЖК III;

4) **цивільні особи під владою супротивника**, основним документом про захист яких є ЖК IV.

¹¹ «Поза боєм» (фр.) – тобто комбатанти, виведені з ладу.

7 **Застосування МГП у просторі** також відбувається на основі **принципу ефективності**, відповідно до якого МГП застосовується на всій території, на яку поширюється воєнний стан – як унаслідок існування збройного конфлікту в активній фазі, так і внаслідок військової окупації. Отже, МГП застосовується: 1) **на території держав, що беруть участь у збройному конфлікті**; 2) **на будь-якій території, де відбуваються бойові дії або де сторони конфлікту вступають у певні відносини** (наприклад, у відкритому морі); 3) **на окупованих територіях після завершення активної фази збройного конфлікту**.

Іншим принципом застосування МГП у просторі є **принцип єдності державної території, відповідно до якого норми МГП застосовуються на всій території держави, що бере участь у міжнародному збройному конфлікті або на території якої відбувається неміжнародний збройний конфлікт**. Це не означає, що всі норми МГП повинні застосовуватися на всій території відповідної держави: очевидно, що норми, які регулюють засоби і методи ведення війни, застосовуються на тих частинах території держави, де відбуваються бойові дії.

8 **Застосування МГП у часі** залежить насамперед від моменту, коли починається та закінчується збройний конфлікт, а також від існування стану оголошеної війни та військової окупації.

МГП починає застосовуватися з моменту, коли в ході збройного конфлікту вчинено перший ворожий акт, результати якого вимагають дії положень МГП. Отже, МГП починає діяти, щойно перша особа потребує захисту норм МГП, щойно вчинено перший збройний напад, щойно оголошено війну або ділянку іноземної території окуповано тощо.

Сфера застосування міжнародного гуманітарного права

Момент завершення застосування норм МГП на практиці встановити значно важче, оскільки сучасні збройні конфлікти дуже рідко завершуються справжнім миром – значно частіше виникають нестабільні перемир'я, коли конфлікт тимчасово вщухає, щоб через певний час відновитися. Крім того, норми МГП продовжують застосовуватися і після припинення збройного конфлікту до моменту вирішення всіх пов'язаних із ним гуманітарних проблем. Хоч у міжнародних договорах у сфері МГП немає чіткого та однозначного правила про завершення його застосування, вони встановлюють низку моментів, з якими воно пов'язується:

1) **загальне припинення воєнних дій** (п. 2 ст. 6 ЖК IV, п. «b» ст. 3 ДП I) – цей критерій відповідає і звичаєвому МГП та означає, що дія норм МГП, які регулюють ведення воєнних дій, припиняється з їхнім фактичним завершенням (формальне укладення мирного договору при цьому не є обов'язковим);

2) **звільнення з полону та припинення затримання** (п. 1 ст. 5 ЖК III) – критерій, що стосується норм МГП, присвячених правам військовополонених та інших захищених осіб,

затриманих стороною збройного конфлікту (може наставати значно пізніше припинення воєнних дій);

3) **припинення військової окупації**. Щодо останнього критерію договірне МГП є заплутаним. Так, *Гаазьке положення про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р.* – перший міжнародний документ, що врегулював основні аспекти військової окупації, не містить положень про часові обмеження його застосування, поки територія залишається окупованою.

Натомість у п. 3 ст. 6 ЖК IV передбачено, що на окупованій території застосування Конвенції припиняється через рік після загального припинення бойових дій. Навіть незважаючи на довгий перелік статей ЖК IV, які окупаційна влада зобов'язана виконувати, доки триває окупація, це положення можна оцінити як невдале та обумовлене конкретними політичними міркуваннями (зокрема, фактом окупації Німеччини та Японії). Тож п. «b» ст. 3 ДП I повернув ситуацію до норми: дія ЖК I-IV та ДП I припиняється із завершенням стану військової окупації. Така сама позиція сформована й у звичаєвому МГП.

2.6

Кваліфікація конфлікту і її значення для застосування міжнародного гуманітарного права

1 Для МГП має важливе значення кваліфікація конфлікту. **По-перше, для визначення моменту наступу умов, коли має застосуватися МГП. По-друге, для визначення того, які саме норми МГП застосовуються,** у силу значної відмінності в об'ємі норм, які можна застосувати в умовах міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту.

Слід відмітити, що кваліфікація в рамках МГП не є самоціллю. Її задача – визначення права, яке застосовується. Тому в тих випадках, коли кваліфікація ускладнює реалізацію основної мети МГП – захист жертв війни, вона посувається на другий план. У ряді випадків буде вживатися максимальний об'єм норм МГП, особливо права Гааги, які регламентують порядок ведення бойових дій.

2 Розрізняють кваліфікацію конфлікту в рамках загального міжнародного права (*jus ad bellum*) і в рамках МГП (*jus ad bello*). У рамках загального міжнародного права кваліфікація конфлікту базується в основному на положеннях Статуту ООН, та здійснюється через призму правомірності/неправомірності застосування сили. В першому випадку йде мова про право на самооборону (індивідуальну чи колективну). В другому – про агресію.

Ця кваліфікація прямо не зачіпає питання кваліфікації збройного конфлікту в рамках МГП, оскільки має інші цілі та задачі. Тому МГП не визначає агресора, його відповідальність і порядок відшкодування шкоди за агресію. **Як агресор, так і жертва агресії в рівній мірі повинні додержуватися МГП.**

3 Деякі сучасні класифікації конфліктів – «гібридні», «інформаційні», «економічні» війни й т. ін. – не мають міжнародно-правової підстави й знаходяться поза системою категорій МГП. Однак це не означає, що діяльність у рамках цих «конфліктів» знаходиться поза правовим регулюванням, як і захист жертв війни.

Ці конфлікти (або окремі дії) мають бути кваліфіковані в рамках МГП, норми якого забезпечують захист визначених категорій жертв війни. Застосування в їх рамках МГП визначається загальними критеріями наявності збройного конфлікту як такого та його кваліфікації в якості міжнародного або неміжнародного.

4 **Єдиною підставою застосування норм МГП є фактична наявність збройного конфлікту (міжнародного або неміжнародного) незалежно від причин, із яких**

Кваліфікація конфлікту і її значення для застосування міжнародного гуманітарного права

цей збройний конфлікт розпочався. Міжнародне право передбачає ситуації, коли рівень насилля не перевищує порогового рівня, й цю ситуацію не кваліфікують як збройний конфлікт.

Формальним кваліфікуючим критерієм є невикористання збройних сил для забезпечення громадського порядку. Ці ситуації носять найменування *внутрішньої напруженості та внутрішнього безладу*, й передбачають застосування внутрішнього законодавства та положень міжнародного права прав людини.

Критерії для визначення відмінності між неміжнародним збройним конфліктом і внутрішніми заворушеннями та безладом Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії виклав у справі Боскоскі. Трибунал зазначив, що рисами збройного конфлікту є організованість збройних угруповань, тривалість збройних сутичок, територія, на якій проходять збройні сутички та їхня інтенсивність¹².

5 Договірне МГП не містить визначення збройного конфлікту, а міжнародні ад'юдикаційні органи застосовують визначення збройного конфлікту, надане Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії у справі Душко Тадіча¹³. МКТЮ визначив, що збройний конфлікт має місце тоді, коли існують застосування збройної сили між державами та тривале застосування збройної сили між державою і організованою збройною групою або між організованими збройними групами.

6 МГП розрізняє два види збройних конфліктів – міжнародного та неміжнародного характеру. Відповідно до визначення збройного конфлікту зі справи Тадіча,

¹² International Criminal Tribunal for former Yugoslavia. Boskoski & Tarculovski (IT-04-82) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icty.org/case/boskoski_tarculovski/4

¹³ International Criminal Tribunal for former Yugoslavia. Tadic (IT-94-1) "Prijedor" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icty.org/case/tadic/4>

міжнародний збройний конфлікт існує, коли має місце будь-яке застосування збройної сили між державами, а неміжнародний збройний конфлікт – коли має місце тривале застосування збройної сили між державою та організованою збройною групою або між організованими збройними групами.

Можлива ситуація одночасного існування двох збройних конфліктів – міжнародного та неміжнародного. Тоді може йти мова про **змішаний конфлікт, який не є самостійним видом конфлікту, а характеризує паралельне існування двох видів конфліктів, до кожного з яких застосовуються відповідні положення МГП.** У ситуації змішаного конфлікту слід враховувати динаміку розвитку збройного конфлікту: його розвиток, наприклад, від неміжнародного до змішаного та перетворення в міжнародний у визначені періоди часу.

7 Кваліфікація збройного конфлікту, та як наслідок, застосування МГП, не залежить від внутрішньодержавної кваліфікації ситуації, від визнання наявності конфлікту другою стороною.

Застосування МГП не залежить від факту оголошення війни чи введення всередині держави воєнного стану або ж оголошення антитерористичної операції. Має значення об'єктивна кваліфікація ситуації на основі норм МГП.

8 Міжнародний збройний конфлікт виникає між двома або більше державами. До цього виду конфліктів прирівнюються національно-визвольні війни (п. 4 ст. 1 ДП I) та окупація всієї чи частини території держави, навіть якщо ця окупація не зустрине жодного збройного спротиву (ч. 2 ст. 2 ЖК I-IV).

До міжнародних збройних конфліктів застосовується основний об'єм договірних і звичаєвих норм МГП. Це, в першу

Кваліфікація
конфлікту і її
значення для
застосування
міжнародного
гуманітарного
права

чергу, ЖК I-IV та ДП I та інші міжнародні договори з питань МГП, у яких беруть участь держави. Застосування цих договорів не залежить від участі в них другої сторони збройного конфлікту та від фактичного його дотримання цією державою. Звичаєві норми МГП обов'язкові для всіх держав.

9 До неміжнародних збройних конфліктів застосовуються лише два джерела договірної МГП: ст. 3, спільна ЖК I-IV, і ДП II, а також звичаєві норми МГП.

Формально розрізняють два види неміжнародних збройних конфліктів – низької та високої інтенсивності. В неміжнародному збройному конфлікті низької інтенсивності застосовується тільки ст. 3, спільна для ЖК

I-IV. У неміжнародному збройному конфлікті високої інтенсивності застосовується ст. 3, спільна для ЖК I-IV і ДП II.

Критерієм наявності неміжнародного збройного конфлікту високої інтенсивності є умови застосування ДП II, викладені в п. 1 ст. 2 ДП II – збройний конфлікт між збройними силами та протиурядовими збройними силами або іншими організованими збройними групами, котрі, перебуваючи під відповідальним командуванням, здійснюють такий контроль над частиною її території, який дозволяє їм здійснювати безперервні та погоджені військові дії та застосовувати ДП II.

2.7

Правовий статус окремих категорій осіб у міжнародному гуманітарному праві

1 ЦИВІЛЬНІ ОСОБИ.

Цивільні особи потребують захисту МГП у двох аспектах: 1) під час активної фази збройного конфлікту – від перетворення на об'єкт збройного нападу та наслідків застосування сили проти військових цілей та комбатантів супротивника; 2) коли вони потрапляють під владу супротивника (зокрема, коли вони опиняються на території супротивної держави або коли територія, на якій вони мешкають, стає окупованою). У першому випадку йдеться про застосування згаданих нижче принципів розрізнення та сумірності. У другому ж випадку основним застосовним джерелом МГП є ЖК IV, що захищає осіб, які в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами якої вони не є.

ЖК IV містить загальні правила, що застосовуються як до всіх осіб, що отримують захист МГП (санітарні та безпечні зони, евакуація, медична допомога), так і тих, що стосуються «захищених осіб» у значенні ст. 4 цієї конвенції (гарантії гуманного поводження). ЖК IV також містить норми, що стосуються громадян супротивника, які опиняються на території учасниці конфлікту, зокрема щодо права таких осіб залишити територію супротивника та їхнє інтернування. Нарешті, ЖК IV

регулює питання захисту цивільних осіб, які перебувають на окупованій території.

Право військової окупації є комплексним інститутом МГП, основними джерелами якого є ЖК IV, ГП 1907 р. та звичаєві норми. Важливу роль у регулюванні відносин, що впливають з військової окупації, відіграє міжнародне право прав людини. Численні обов'язки окупуючої держави зводяться головним чином до підтримання *status quo ante bellum* на окупованій території (збереження існуючого порядку громадського життя, законів, інституцій тощо), а також забезпечення поваги до цивільного населення та його захисту.

2 КОМБАТАНТИ

Одним з основоположних принципів МГП є принцип розрізнення між комбатантами та цивільними особами. Якщо цивільні особи мають право на захист від наслідків збройного конфлікту, але не мають права брати в ньому безпосередню участь, таке право належить лише комбатантам. При цьому поняття «комбатант» не тотожне поняттю «військовослужбовець», оскільки збройні сили сторони конфлікту складаються як з комбатантів, так і з некомбатантів¹⁴. **Комбатантами є особи зі складу збройних сил, які мають право безпосередньо брати участь у воєнних діях,** тобто їхньою невід'ємною функцією є застосування зброї або

Правовий статус окремих категорій осіб у міжнародному гуманітарному праві

систем озброєння (ст. 3 Гаазького положення про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р., п. 2 ст. 43 ДП I).

Решта військовослужбовців мають статус «**некомбатантів**», а їхній конкретний статус визначається національним законодавством на підставі зазначених міжнародно-правових засад (наприклад, військові судді, військові репортери, тощо). МГП також встановлює, що медичний та духовний персонал збройних сил не є комбатантами (п. 2 ст. 43 ДП I), але в разі потрапляння в полон користується всіма правами та пільгами військовополонених (ст. 33 ЖК III).

Тоді як **комбатанти не несуть відповідальності за сам факт безпосередньої участі у збройній боротьбі, інші особи, які незаконно беруть таку участь, можуть бути притягнені за це до кримінальної відповідальності та, на відміну від комбатантів, не мають права на статус військовополоненого.**

Таких осіб інколи називають «незаконними» чи «непривілейованими» комбатантами, хоч договірне МГП такою категорією не користується. Ст. 75 ДП I передбачає лише найбільш базові гарантії прав таких осіб, зокрема права на гуманне поводження та належну судову процедуру. До подібних «незаконних» комбатантів належать шпигуни (ст. 46 ДП I) та найманці (ст. 47 ДП I).

До регулярних комбатантів історично відносять три категорії осіб: 1) **членів особового складу збройних сил та включених до них ополчень (за винятком духовного та медичного персоналу); 2) цивільних осіб, які беруть участь у *levée en masse* (мешканці неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони но-**

¹⁴ Поняття «некомбатанти» тут вживається у вузькому розумінні. Нерідко «некомбатантами» також називають усіх осіб, які не беруть участі у воєнних діях, зокрема й цивільних осіб.

сять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни); 3) ополчення та рухи опору, які не включені до складу регулярних військ, але відповідають низці вимог. Згідно зі ст. 4 ЖК III це: наявність на чолі особи, відповідальної за своїх підлеглих; визначений та явно помітний здалеку відмітний знак; відкрите носіння зброї; дотримання законів і звичаїв війни. Значне пом'якшення цих вимог з урахуванням реалій партизанської війни, що було зроблене у ст. 44 ДП I (скасування вимоги щодо відмітного знаку та дотримання МГП; звуження обов'язку відкрито носити зброю – це вимагається лише під час кожного воєнного зіткнення і в той час, коли комбатант перебуває на виду в противника в ході розгортання в бойові порядки, що передують початку нападу, в якому він повинен взяти участь), викликало багато заперечень та залишається чинним лише для держав-учасниць цього протоколу.

Відповідно до ст. 5 ЖК III, якщо з'являється сумнів, чи належать особи, які брали участь у воєнних діях і потрапили до рук супротивника, до комбатантів (а отже, чи мають вони право на статус військовополоненого), то такі особи користуються захистом МГП як військовополонені доти, доки їхній статус не буде визначений компетентним трибуналом.

3 ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ.

У разі захоплення супротивником **право на статус військовополоненого мають члени особового складу збройних сил сторони в конфлікті та інші законні комбатанти.** Цей статус також надається за аналогією іншим категоріям осіб, зокрема захопленому супротивником медичному та духовному персоналу збройних сил.

Правовий режим військового полону – один із найдетальніше кодифікованих інститутів МГП. Його положення містяться насамперед у ЖК III, багато з норм якої мають ха-

Правовий статус окремих категорій осіб у міжнародному гуманітарному праві

рактик звичаєвих. Зasadничі норми щодо поводження з військовополоненими ґрунтуються на принципі гуманності та містяться у ст. 12-16 ЖК III. Вони серед іншого передбачають, що: за поводження з військовополоненими відповідає держава, яка тримає в полоні (ст. 12); з військовополоненими слід поводитися гуманно та надавати їм усебічний захист (ст. 13); військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі (ст. 14); їм повинна надаватися безоплатна медична допомога (ст. 15); до них не можна застосовувати дискримінацію за критеріями, забороненими міжнародним правом (за ознаками раси, національності, релігії чи віросповідання, політичних переконань тощо).

ЖК III містить велику кількість деталізованих правил, що стосуються початку військового полону (допит військовополонених; документи, якими їх необхідно спорядити; доля предметів особистого користування; евакуація до таборів), інтернування військовополонених (приміщення, харчування та одяг військовополонених; гігієна та медична допомога; статус медичного та духовного персоналу, затриманого для надання допомоги військовополоненим; релігійна, інтелектуальна та фізична діяльність військовополонених; дисципліна в таборах тощо), праці військовополонених та їхніх коштів, зв'язку військовополонених із зовнішнім світом, відносин між ними та властями (скарги; представництво; кримінальні й дисциплінарні санкції; гарантії справедливого судового процесу), закінчення перебування в полоні (репатріація, госпіталізація, звільнення, смерть військовополонених), національних довідкових бюро та створеного МКЧХ Центрального агентства у справах військовополонених тощо.

4 ПОРАНЕНІ ТА ХВОРІ КОМБАТАНТИ.

Надання захисту пораненим та хворим комбатантам – історично перше завдання МГП. ЖК I та ЖК II містять деталь-

ні норми, що захищають комбатантів, які припинили брати участь у збройному конфлікті внаслідок поранення, хвороби або корабельної аварії. Вони передбачають, по-перше, обов'язок не нападати на таких осіб і, по-друге, ставитися до них гуманно, що включає повагу до осіб *hors de combat*, які перебувають під владою супротивної сторони, та їхній захист.

Обов'язок поважати комбатантів супротивника, що були поранені, захворіли або зазнали корабельної аварії, передбачає утримання від будь-яких ворожих дій щодо таких осіб, включно з погрозами, залякуванням та цькуванням.

Обов'язок захищати має активний характер і передбачає надання захисту таким особам від різноманітних небезпек, що є наслідком збройного конфлікту або інших причин, зокрема хвороб чи природних умов. Третя складова гуманного ставлення осіб *hors de combat* – обов'язок надавати їм медичну допомогу.

Норми МГП встановлюють захист медичних формувань, санітарно-транспортних засобів та медичного майна. Ці об'єкти повинні завжди користуватися повагою та захистом з боку сторін конфлікту та не піддаватися нападу. За жодних обставин такі об'єкти, що користуються захистом, не можуть бути використані для захисту військових цілей від нападу. Захист таких об'єктів припиняється, якщо вони використовуються, окрім своїх гуманітарних функцій, для завдання шкоди супротивникові, проте навіть тоді припиненню захисту має передувати попередження, що було проігноровано після розумного терміну.

Для захисту медичного та релігійного персоналу, санітарно-транспортних засобів та медичного майна під час збройного конфлікту ЖК I-IV та Додатковими протоколами

Правовий статус окремих категорій осіб у міжнародному гуманітарному праві

до них встановлені **відмітні емблеми**: *Червоний Хрест*, *Червоний Півмісяць*, *Червоний Лев і Сонце* (вийшла з ужитку) або *Червоний Кристал* (червона рамка у формі квадрата, що стоїть на одній зі своїх вершин).

Відмітні емблеми не можуть використовуватися для інших цілей; єдиний виняток становлять національні товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного

Кристала) та МКЧХ, які можуть застосовувати відмітні емблеми й у мирний час для позначення машин швидкої допомоги, пунктів надання допомоги пораненим і хворим тощо. Держави зобов'язані забезпечувати належне використання цих емблем у будь-який час та подавляти будь-яке зловживання ними.

2.8

Статус та діяльність гуманітарних організацій у період збройного конфлікту

1 Значну роль із захисту жертв війни та подолання гуманітарних наслідків збройних конфліктів відіграють різноманітні міжнародні організації, що мають різний правовий статус. Їх об'єднує наявність права на гуманітарний доступ, права, обсяг якого залежить від статусу та мандату організації, а також застосовних норм міжнародного гуманітарного права.

Серед цих організацій є міжурядові, які діють відповідно до свого статуту та наданому у конкретній місії мандату, які визначають статус цих місій та делегацій. У період збройних конфліктів ці організації взаємодіють між собою на основі кластерного підходу, відповідно до якого кожна з них спеціалізується на конкретному напрямку здійснення гуманітарних дій. Друга група – це неурядові організації, що входять до системи Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. До компонентів Руху відносяться МКЧХ, Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та національні товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, які є недержавними організаціями зі спеціальним статусом у період збройного конфлікту. Перш за все це стосується МКЧХ, повноваження та функції якої відображені, серед іншого, у ЖК I-IV та ДП. МКЧХ забезпечує координацію дій компонентів Руху у період збройного конфлікту. До третьої групи належать інші різноманітні міжнародні неурядові організації, що забезпечують підтримку та гумані-

тарну допомогу населенню у період збройного конфлікту.

2 Різний правовий статус та мандат організацій породжує труднощі щодо координації діяльності з надання гуманітарної допомоги під час надзвичайних/кризових ситуацій, що зумовило необхідність проведення гуманітарної реформи системи ООН.

Для поліпшення надання своєчасної та ефективної гуманітарної допомоги і забезпечення синергетичного ефекту на універсальному рівні був використаний **кластерний підхід**. Він був запропонований у рамках гуманітарної реформи в рамках ООН у 2005 р.

Наслідком гуманітарної реформи стало виділення одинадцять кластерів. Кластер – це група установ, організацій та/або інститутів, взаємозалежних своїми відповідними мандатами, які разом працюють над досягненням спільних цілей. Метою кластерного підходу є посилення готовності і технічного потенціалу всієї системи ООН для прийняття заходів у відповідь на надзвичайні ситуації шляхом чіткого визначення лідерства між міжнародних урядових організацій та поліпшенням звітності та прозорості цих дій.

Під час надзвичайної/кризової ситуації кластерний підхід передбачає наступний алгоритм дій: у разі кризи Координатор надзвичайної допомоги ООН від імені Генерального секретаря ООН і після консультування з Межорганізаційним

Статус та діяльність гуманітарних організацій у період збройного конфлікту

постійним комітетом (МПК) призначає Координатора з гуманітарних питань (КГП); у відповідній державі/регіоні КГП відповідає за координацію гуманітарної діяльності групи МПК – організацій ООН та міжнародних неурядових організацій – при консультуванні з національними органами влади та Координатором ООН з надзвичайної допомоги.

Кластерний підхід ООН використовується «у разі раптового виникнення нової великомасштабної надзвичайної ситуації, що вимагає багато секторного реагування за участю широкого кола міжнародних гуманітарних учасників, кластерний підхід повинен використовуватися з самого початку планування та організації міжнародного реагування».

Діяльність міжнародних організацій щодо надання гуманітарної допомоги під час надзвичайних/кризових ситуацій розподіляється наступним чином: за діяльність у сфері сільського господарства керівництво глобальних кластерів несе Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО); за управління таборами – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та Міжнародна організація з міграції (МОМ); за ранні етапи відновлювальних робіт – Програма розвитку ООН (ПРООН); за освіту – Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) та міжнародна неурядова організація «Врятуємо дітей»; за аварійні укриття – УВКБ ООН та Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (відповідальний за скликання); за охорону здоров'я – Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) та 32 гуманітарних партнерських установи; за харчування – ЮНІСЕФ; за захист – УВКБ ООН та Управління Верховного комісара ООН з прав людини і ЮНІСЕФ; за телекомунікації – Управління ООН з координації гуманітарних справ (УКГП) та ЮНІСЕФ; за водопостачання та санітарію – ЮНІСЕФ¹⁵.

¹⁵ Что такое Кластер здравоохранения? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/hac/about/faqs/ru/index3.html>.

Гуманітарна координаційна система включає три основних компоненти процесів і механізмів: геополітичний аналіз і планування для визначення необхідності призначення КГП; підбір персоналу, професійне навчання і т.д.; політична, технічна та адміністративна підтримка роботи КГП на місцях.

3 Організації системи ООН у період збройних конфліктів діють з гуманітарною місією відповідно статутних документів та мандатів, відповідних угод з приймаючою державою.

Організації системи ООН в Україні представлені 18 фондами, програмами та спеціалізованими установами та представників Бреттон-Вудських організацій, серед яких: Всесвітня продовольча програма (WFP), Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO), Дитячий фонд ООН (UNICEF), Програма розвитку ООН (UNDP), Програма волонтерів ООН (UNV), Програма «ООН-Жінки» (UN Women), Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO) Міжнародне агентство з атомної енергетики (IAEA), Міжнародна фінансова корпорація (IFC), Міжнародна організація праці (ILO), Міжнародний валютний фонд (IMF), Міжнародна організація з міграції (IOM), Об'єднана Програма ООН з ВІЛ/СНІДу (UNAIDS), Офіс з координації гуманітарних ситуацій (UNOCHA), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), Управління ООН з наркотиків та злочинності (UNODC), Світовий Банк (World Bank), Фонд народонаселення ООН (UNFPA). Ці установи здійснюють свою діяльність відповідно до їхнього мандату, узгоджуючи її із загальною стратегією ООН в Україні. Основні напрями роботи установ ООН в Україні: гуманітарне реагування шляхом надання допомоги постраждалим від конфлікту регіонам і внутрішньо переміщеним особам; відновлення, стабілізація та реабілітація Сходу України та інших регіонів; підтримка довгострокових загальнонаціональ-

Статус та діяльність гуманітарних організацій у період збройного конфлікту

них реформ управління задля забезпечення верховенства права і зміцнення соціальної стабільності та демократичного управління в Україні; консультування та надання допомоги урядові України у виконанні рекомендацій механізмів ООН з прав людини, а також тих, що наводяться в доповідях Місії ООН з прав людини в Україні.

4 Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця є найбільшим в світі гуманітарним об'єднанням. Завдання Руху – полегшувати страждання людей, захищати життя і здоров'я людини та забезпечувати повагу до людської особистості, особливо під час збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій. Сім основоположних принципів Руху: **гуманність, неупередженість, нейтральність, незалежність, добровільність, єдність і універсальність** – які є втіленням філософії Руху.

Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця включає в себе національні товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, визнані відповідно до статті 4 Статуту Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця 1986 р., МКЧХ і Міжнародну Федерацію товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

5 МКЧХ є неупередженою, нейтральною та незалежною організацією, яка володіє мандатом, передбаченим Женевськими конвенціями від 12 серпня 1949 р., Додатковими протоколами 1977 р., Статутом Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця 1986 р. та Статутом Міжнародного Комітету Червоного Хреста, який був прийнятий 18 грудня 2014 року і набрав чинності 1 квітня 2015 р.

За своїм правовим статусом МКЧХ є асоціацією (юридичною особою приватного права), діяльність якої визначається ст. 60 та іншими положеннями Цивільного кодексу Швейцарії.

Проте для виконання свого гуманітарного мандата та своїх цілей і завдань МКЧХ наділяється статусом, аналогічним статусу міжнародної міжурядової організації, і має міжнародну правосуб'єктність при здійсненні своєї діяльності.

Завдання МКЧХ:

- відстоювати і поширювати основоположні принципи Руху;
- визнавати кожне нове або реорганізоване національне товариство, яке відповідає всім умовам визнання, викладеним у Статуті Руху, а також повідомляти іншим товариствам про факт визнання;
- виконувати завдання, покладені на нього Женевськими конвенціями, сприяти точному дотриманню положень міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів, і приймати будь-які скарги щодо можливих порушень цього права;
- як нейтральна установа, чия гуманітарна діяльність здебільшого здійснюється під час міжнародних та інших збройних конфліктів, а також під час внутрішніх безпорядків і заворушень, намагатися завжди забезпечувати захист і допомогу жертвам таких подій та їхніх прямих наслідків як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення;
- забезпечувати діяльність Центрального агентства з розшуку, передбаченого Женевськими конвенціями;
- в очікуванні можливих збройних конфліктів брати участь у навчанні медичного персоналу і підготовці медичного обладнання у взаємодії з національними товариствами, військовими і цивільними медичними службами та іншими компетентними органами;
- роз'яснювати положення міжнародного гуманітарного права, що застосовується в період збройних конфліктів, і поширювати знання про нього, а також здійснювати його роз-

Статус та діяльність гуманітарних організацій у період збройного конфлікту

виток;

- здійснювати повноваження, покладені на нього Міжнародною конференцією Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

6 Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця здійснює свою діяльність, керуючись Основними принципами Рух. Федерація очолює і координує міжнародну допомогу, яку надають національні товариства жертвам збройних конфліктів, стихійних лих і техногенних катастроф, біженцям, а також органам охорони здоров'я у надзвичайних ситуаціях. Федерація виступає офіційним представником товариств-членів на міжнародній арені, розвиває співробітництво між національними товариствами і сприяє підвищенню їхньої готовності до дій в збройних конфліктах, надзвичайних ситуаціях, виконання соціальних і медичних програм.

7 Товариство Червоного Хреста України є неприбутковою добровільною гуманітарною всеукраїнською громадською організацією, діяльність якої ґрунтується на Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 р., а також на трьох Додаткових Протоколах до них від 8 червня 1977 року (I, II) та від 8 грудня 2005 року (III). Діяльність ТЧХУ регламентується Законом України «Про Товариство Чер-

воного Хреста України» 2014 р., Законом України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» 2010 р., Указом Президента України від 28.10.1992 №548/92 «Про Товариство Червоного Хреста України», Статутом Товариства Червоного Хреста України 2016 р.

Метою діяльності ТЧХУ є попередження та полегшення людських страждань під час збройних конфліктів, стихійного лиха, катастроф та аварій, надання допомоги медичній службі Збройних Сил і органам охорони здоров'я, сприяння органам державної влади України у їх діяльності в гуманітарній сфері.

8 До міжнародних неурядових організацій, які діють з гуманітарною місією у період збройного конфлікту, належить широке коло міжнародних неурядових організацій у гуманітарній сфері, серед яких «Лікарі без кордонів» (Médecins Sans Frontières (MSF)), «Карітас» (Caritas), «Міжнародний медичний корпус» (International Medical Corps) та ін. Діяльність міжнародних неурядових організацій визначається законодавством держави реєстрації організації, також у ряді випадків укладаються меморандуми про співпрацю між організацією та відповідним міністерством/відомством держави.

2.9

Основні засади ведення воєнних дій

1 Основні принципи, якими сторони мають керуватися в ході ведення воєнних дій, мають як договірну, так і звичаєву природу. Вони були авторитетно викладені та прокоментовані Міжнародним Судом ООН¹. Серед них найважливішими є: **принцип розрізнення, принцип необхідності та принцип сумірності.**

2 **Принцип розрізнення** – загальновизнана норма договірної та звичаєвої МГП, відповідно до якої *сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів* (ст. 48 ДП I, норма 1 «Дослідження звичаєвої МГП» 2005 р.). Заборона нападів на цивільних осіб має єдиний виняток: цивільні особи, які безпосередньо беруть участь у воєнних діях, втрачають імунітет від можливих нападів протягом часу такої безпосередньої участі та часу, протягом якого вони готуються до запланованого ними нападу (п. 3 ст. 51 ДП I).

3 **Принцип необхідності** вимагає, щоб *сторони збройних конфліктів вживали лише тих заходів, які є необхідними для досягнення військової перемоги.* Ця ідея викладена ще в преамбулі до Санкт-Петербурзької декларації 1868 р., у якій сторони визнали, «що єдиною законною метою, яку держави повинні мати під час війни, є послаблення військових сил супротивника; що для цієї мети достатньо вивести з ладу найбільш можливу кількість осіб; що використання такої зброї,

¹ Див.: Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion, 1996), ICJ, § 77-78.

яка без користі збільшує страждання виведених з ладу осіб або робить їхню смерть неминучою, не відповідає цій меті». Відповідно до логіки МГП встановлюється така ієрархія можливих дій: взяттю бійця супротивника в полон слід віддавати перевагу перед його пораненням, пораненню – перед заподіянням смерті, заподіянням смерті одному комбатанту – перед заподіянням смерті кільком тощо. Іншими словами, для досягнення однакової військової переваги слід обирати спосіб, що завдає найменше шкоди. Ця ідея також знайшла відображення в п. 3 ст. 57 ДП I.

4 **Принцип сумірності (пропорційності)** в МГП означає, що *конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, повинна переважати шкоду, завдану в її ході цивільним особам та цивільним об'єктам.* Ідеться не про цілеспрямований напад на цивільних осіб чи цивільні об'єкти, що є забороненим згідно з принципом розрізнення, а про ризик випадкової шкоди цивільним особам та/або об'єктам. Підпункт «b» п. 5 ст. 51 ДП I відносить до числа невідбиркових та забороняє збройний напад, «котрий, як можна очікувати, попутно потягне за собою втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам або те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної і безпосередньої воєнної переваги, якої передбачається таким чином досягти».

Практичне застосування названих принципів є складним завданням, що постає перед військовими командирами в кожному збройному конфлікті. Крім цього, МГП детально

Основні засади ведення воєнних дій

регулює *методи та засоби ведення воєнних дій*. До заборонених *методів ведення війни* належать насамперед віроломство (ст. 37 ДП І) та віддання наказу не залишати нікого в живих (ст. 40 ДП І). Заборонені *засоби ведення війни* (тобто

зброя) встановлюються як загальними положеннями (ст. 35-36 ДП І), так і конкретними міжнародними договорами, що визнають ті чи інші види зброї такими, що завдають надмірної шкоди та зайвих страждань.

2.10

Імплементация норм міжнародного гуманітарного права

1 Для характеристики процесів реалізації, здійснення норм міжнародного права використовують термін «**імплементация**». Особливістю норм міжнародного права є те, що імплементация здійснюється на двох рівнях – міжнародному та внутрішньодержавному. Ця особливість реалізації норм міжнародного права характерна й для норм МГП.

2 **Міжнародний рівень імплементации норм МГП.** Порухення МГП вчиняються сторонами практично всіх збройних конфліктів, проте вважається доведеним, що завдяки наявності норм МГП у багатьох випадках вдається зменшити або звести до мінімуму страждання жертв збройних конфліктів.

До чинників, які визначають процес імплементации МГП на міжнародному рівні та спрямовані на практичне виконання його положень, слід відносити, зокрема, взаємну зацікавленість сторін конфлікту в дотриманні норм МГП, міжнародну громадську думку та діяльність мас-медіа, створення органів міжнародного кримінального правосуддя та розвиток інституту воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві, матеріальну та політичну відповідальність держав за порушення зобов'язань за МГП, міжнародні слідчі процедури, діяльність МКЧХ, ООН, регіональних міжурядових та різноманітних неурядових організацій, дипломатичні зусилля окремих держав тощо.

Серед усіх цих чинників найпомітнішою є тенденція до посилення кримінально-правового забезпечення дотримання МГП. Так, ЖК I-IV пішли шляхом установлення переліків

«серйозних порушень», щодо яких держави взяли на себе зобов'язання запровадити відповідне національне кримінальне законодавство, розшукувати осіб, які звинувачені в їхньому вчиненні, та піддавати таких осіб своєму суду незалежно від їхнього громадянства або передати їх з цією самою метою іншій державі (ст. 49 ЖК I, ст. 50 ЖК II, ст. 129 ЖК III, ст. 146 ЖК IV). Перелік таких серйозних порушень міститься у ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV, ст. 85 ДП I. У результаті еволюції інституту воєнних злочинів у ст. 8 Римського Статуту 1998 р. йдеться не тільки про серйозні порушення ЖК I-IV, але й про інші серйозні порушення МГП в умовах міжнародного збройного конфлікту, а також про серйозні порушення спільної ст. 3 ЖК I-IV та інші серйозні порушення МГП в умовах неміжнародного збройного конфлікту.

Міжнародний кримінальний суд та інші органи міжнародного кримінального правосуддя сьогодні забезпечують переслідування воєнних злочинців на міжнародному рівні.

3 **Національний рівень імплементации норм МГП.** Як зазначалося вище, переважна більшість норм МГП починає застосовуватися з початком збройного конфлікту. Виняток становлять положення, які зобов'язують держави вжити низку заходів ще в мирний час. Екстремальна ситуація збройного конфлікту, на застосування сторонами якого і розраховано МГП, змушує останнє встановити обов'язки держав завчасно забезпечити поширення знань про нього та включити його положення до внутрішньодержавного права.

Комплекс нормотворчих та організаційних заходів, що мають вживатися державами для імплементації МГП у мирний час, охоплює такі заходи, як: підготовка перекладів текстів договорів з МГП на національні мови; поширення текстів договорів та ознайомлення з ними як військовослужбовців, так і всього населення в цілому; припинення будь-яких порушень МГП і, зокрема, введення в дію кримінального законодавства, необхідного для покарання за воєнні злочини; забезпечення заходів з установлення, визначення місцезнаходження та охорони осіб та об'єктів, що перебувають під захистом МГП; запобігання неправомірному використанню емблем Червоного Хреста і Червоного Півміся-

ця, а також інших емблем і знаків, захист яких передбачається МГП; забезпечення під час збройних конфліктів основних судових гарантій; набір і підготовка персоналу, що спеціалізується у сфері МГП, зокрема юридичних радників у збройних силах; створення та/або регулювання діяльності національних товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця), організацій цивільної оборони, національних інформаційних бюро; розміщення військових об'єктів, розробка і застосування зброї, а також методів і засобів ведення війни з урахуванням вимог МГП; створення в разі необхідності санітарних зон, нейтралізованих зон, зон безпеки і нейтральних зон.

2.11

Зобов'язання України за міжнародним гуманітарним правом

1 Україна є стороною всіх основних **міжнародних договорів із МГП**. Згідно зі ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Тому всі міжнародні договори з МГП (ЖК I-IV, ДП I-III, інші міжнародні конвенції з питань МГП), на які надана згода Верховною Радою України, в тому числі, в порядку правонаступництва, є частиною законодавства України та підлягають додержанню всіма суб'єктами на території України.

Ці міжнародні договори є актами прямої дії, і за відсутності імплементуючих нормативно-правових актів повинні виконуватися всіма суб'єктами.

Інші міжнародні договори (згода яких на обов'язковість для України дана іншим органом, чим Верховна Рада України) також породжують зобов'язання України щодо повного та невідворотного додержання у відповідності з правом міжнародних договорів.

Винятком є декілька міжнародних договорів, які не ратифіковані Україною:

1) *Римський Статут Міжнародного кримінального суду*, ратифікація якого визнана Конституційним Судом України неможливою до внесення відповідних змін до Конституції України;

2) *Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 р. про*

захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1999 р.;

3) *Конвенції про касетні боєприпаси 2008 р.*

Але щодо Римського Статуту, то Україна дала згоду на юрисдикцію Міжнародного кримінального суду *ad hoc* згідно з п. 3 ст. 12 Римського Статуту відповідно *Заяві Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків і масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період із 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25 лютого 2014 року № 790-VII та Постановою Верховної Ради України від 4 лютого 2015 року № 145-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків і масового вбивства українських громадян».*

2 **Універсальні міжнародні звичаї з МГП, які є відображенням міжнародної практики, що на основі згоди або мовчазної згоди держав стали для них юридично**

Зобов'язання України за міжнародним гуманітарним правом

обов'язковими, є важливим джерелом МГП для України.

Зобов'язання України щодо міжнародних звичаїв основані на загальних нормах міжнародного права. Їхнє недотримання породжує міжнародно-правову відповідальність держави та міжнародну кримінальну відповідальність фізичних осіб. Зміст звичаєвого МГП відображений у дослідженні **«Звичаєве міжнародне гуманітарне право»** МКЧХ, що є квінтесенцією всього МГП.

3 З метою сприяння імплементації своїх зобов'язань з МГП в Україні було утворено Міжвідомчу комісію з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2000 р. № 1157 «Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права»), яку з 2017 р. замінила Міжвідомча комісія з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 р. № 329 «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні»).

4 Основними нормативно-правовими актами, прийнятими на виконання зобов'язань України у сфері МГП, є: Криміналь-

ний кодекс України 2001 р. (криміналізація воєнних злочинів, ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни»; ст. 445 «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала»; ст. 447 «Найманство»); Закон України від 08.07.1999 р. № 862IV «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні»; Закон України від 28.11.2002 р. № 330IV «Про Товариство Червоного Хреста України», «Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України», затверджена наказом Міністра оборони України від 23 березня 2017 р. № 164.

До інших джерел можливо віднести Закон України від 24.03.1999 р. № 548XIV «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України»; Закон України від 15.04.2014 р. № 1207VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»; [Пам'ятка](#) військовослужбовця при виконанні обов'язків військової служби та спеціальних (бойових) завдань (Додаток 4 до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України); Кодекс честі офіцера Збройних Сил України.

! Завдання до Розділу 2

1. Порівняйте jus in bello та jus ad bellum.
2. Охарактеризуйте відображення принципів міжнародного гуманітарного права у звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права.
3. Порівняйте обсяг застосовуваних джерел МГП залежно від кваліфікації збройного конфлікту.
4. Проаналізуйте правовий окремих категорій осіб у Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 р., Додаткових протоколах до них 1977 р. і звичаєвих нормах МГП.
5. Надайте класифікацію зобов'язань України за міжнародним гуманітарним правом.

? Контрольні питання до Розділу 2

1. Як співвідносяться МГП та міжнародне право прав людини?
2. Як «Спогади про Сольферіно» вплинули на формування МГП?
3. Назвіть та сформулюйте основні положення основного принципу «права Гааги».
4. Назвіть та сформулюйте основні положення основного принципу «права Женеви».
5. У чому актуальність декларації (застереження) Мартенса?
6. Назвіть відмінності між міжнародним збройним конфліктом і неміжнародним збройним конфліктом?
7. Назвіть відмінності між збройними конфліктами неміжнародного характеру та внутрішніми безладдями й обстановкою внутрішньої напруженості.
8. На які групи підрозділяють договірні джерела МГП?
9. У яких джерелах закріплені і яку функцію виконують відмінні емблеми.
10. Порівняйте переваги та недоліки різних груп джерел МГП.
11. Назвіть складові принципу гуманності.
12. Які особи відносяться до комбатантів.
13. Охарактеризуйте матеріальну сферу застосування МГП.
14. Охарактеризуйте сферу застосування МГП за колом осіб.
15. У яких нормативно-правових актах імплементовані міжнародні зобов'язання України у сфері МГП.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ЗВИЧАЄВІ НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА¹⁷

1996 року Міжнародний комітет Червоного Хреста за участі низки відомих експертів розпочав важливе дослідження: вивчення практики держав у сфері міжнародного гуманітарного права з метою виявлення тих норм, які набули характеру звичаєвих. У 2005 році дослідження було завершено виданням об'ємного двотомника: в першому наданий перелік норм та коментарі до них, в другому – практика держав¹⁸. Перелік норм, що додається, базується на висновках першого тому дослідження звичаєвого міжнародного гуманітарного права. Дослідження постійно оновлюється, і найсучаснішу та найповнішу його редакцію англійською мовою можна знайти на сайті МКЧХ у вигляді бази даних «Звичаєве міжнародне гуманітарне право»: <https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home>

У квадратних дужках вказано сферу застосування відповідної норми: міжнародний збройний конфлікт (або, точніше, збройний конфлікт міжнародного характеру) для зручності позначається аббревіатурою «МЗК», а неміжнародний збройний конфлікт (збройний конфлікт неміжнародного характеру) – «НМЗК». В останньому випадку частина норм позначені як такі, застосування яких до неміжнародного збройного конфлікту є спірним, оскільки практика держав, хоч і свідчить загалом на користь такої норми, є менш широкою.

ПРИНЦИП РОЗРІЗНЕННЯ

Розрізнення між цивільними особами та комбатантами

Норма 1. Сторони збройного конфлікту завжди повинні розрізняти цивільних осіб та комбатантів. Напади можуть бути спрямовані лише проти комбатантів. Напади не повинні спрямовуватися проти цивільних осіб. [МЗК/НМЗК]

Норма 2. Забороняються акти насилля або погрози насиллям, основною метою яких є тероризування цивільного населення. [МЗК/НМЗК]

Норма 3. Всі особи, що входять до особового складу збройних сил сторони конфлікту, є комбатантами, окрім медичного та духовного персоналу. [МЗК]

Норма 4. Збройні сили сторони конфлікту складаються з усіх організованих збройних сил, груп та формувань, які перебувають під командуванням особи або осіб, відповідальних перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих. [МЗК]

Норма 5. Цивільні особи – це особи, які не входять до особового складу збройних сил. Цивільне населення складається з усіх осіб, що є цивільними особами. [МЗК/НМЗК]

Норма 6. Цивільні особи перебувають під захистом від нападів, окрім випадків, коли і доки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях. [МЗК/НМЗК]

¹⁷ Українською мовою звичаєві норми міжнародного гуманітарного права було опубліковано вперше в «Українському часопису міжнародного права», №2/2006, с. 7-16. Джерелом для перекладу переліку норм стала стаття одного з авторів дослідження Жана-Марі Генкертса «Дослідження звичаєвого міжнародного гуманітарного права: внесок у розуміння та дотримання верховенства права у збройному конфлікті», опублікована у «Міжнародному журналі Червоного Хреста» у березні 2005 р.

¹⁸ З англійського тексту норми переклали українською Антон Льовін, Ольга Поєдинок, Лідія Сивко, науковий редактор – Микола Гнатовський. Перекладачі дякують Жану-Марі Генкертсу за цінні поради стосовно перекладу тексту статей.

18 Customary International Humanitarian Law / International Committee of the Red Cross; Edited by Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck. Volume 1: Rules. Volume 2 (in 2 books): Practice. - Cambridge University Press, 2005.

Додаток 1

РОЗРІЗНЕННЯ МІЖ ЦИВІЛЬНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ТА ВІЙСЬКОВИМИ ЦІЛЯМИ

Норма 7. Сторони конфлікту завжди повинні розрізняти цивільні об'єкти та військові цілі. Напади можуть спрямовуватися лише на військові цілі. Напади не повинні спрямовуватися на цивільні об'єкти. [МЗК/НМЗК]

Норма 8. Що стосується об'єктів нападу, то військові цілі обмежуються тими об'єктами, які за своєю сутністю, розташуванням, метою чи способом використання ефективно сприяють веденню військових дій і чиє часткове або повне зруйнування, захоплення або нейтралізація в обставинах, що склалися на конкретний момент часу, надає явну військову перевагу. [МЗК/НМЗК]

Норма 9. Цивільними об'єктами є всі ті об'єкти, які не належать до військових цілей. [МЗК/НМЗК]

Норма 10. Цивільні об'єкти перебувають під захистом від нападів, окрім випадків і протягом того часу, коли вони стають військовими цілями. [МЗК/НМЗК]

НАПАДИ НЕВИБІРКОВОГО ХАРАКТЕРУ

Норма 11. Напади невибіркового характеру заборонені. [МЗК/НМЗК]

Норма 12. До нападів невибіркового характеру належать:

- a) напади, не спрямовані на конкретну військову ціль;
- b) напади, під час яких застосовуються методи чи засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретну військову ціль; або
- c) напади, під час яких застосовуються методи чи засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як того вимагає міжнародне гуманітарне право; і які, таким чином, у кожному такому випадку влучають

без розрізнення у військові цілі та цивільних осіб чи цивільні об'єкти. [МЗК/НМЗК]

Норма 13. Забороняються напади з використанням будь-яких методів чи засобів, коли як єдина військова ціль розглядається ряд військових цілей, що явно розрізнені та відокремлені одна від одної та розташовані у місті, селі чи на іншій території, на якій щільно проживає цивільне населення або сукупно розташовані цивільні об'єкти. [МЗК/НМЗК]

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ПРИ НАПАДІ

Норма 14. Забороняються напади, від яких можна очікувати спричинення випадкової загибелі цивільного населення або поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів або поєднання таких наслідків, які були б надмірними порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою, що мали б одержати. [МЗК/НМЗК]

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НАПАДУ

Норма 15. Під час проведення військових операцій необхідно постійно дбати про безпеку цивільного населення, цивільних осіб та цивільних об'єктів. Слід ужити усіх практично можливих заходів, щоб уникнути випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб та пошкодження цивільних об'єктів або принаймні звести такі випадки до мінімуму. [МЗК/НМЗК]

Норма 16. Кожна сторона конфлікту повинна робити все практично можливе, щоб пересвідчитись у тому, чи спрямовані їхні напади на військові цілі. [МЗК/НМЗК]

Норма 17. Кожна сторона конфлікту повинна вживати усіх можливих запобіжних заходів щодо вибору засобів та методів ведення воєнних дій з метою уникнення випадкової загибелі цивільного населення або поранення цивільних

Додаток 1

осіб та випадкового завдання шкоди цивільним об'єктам або у будь-якому разі мінімізації таких випадків. [МЗК/НМЗК]

Норма 18. Кожна сторона конфлікту повинна робити все практично можливе для того, щоб оцінити, чи можна очікувати від нападу спричинення випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів, або поєднання таких наслідків, які були б надмірні порівняно з очікуваною конкретно і безпосередньою військовою перевагою, що мали б одержати. [МЗК/НМЗК]

Норма 19. Кожна сторона конфлікту повинна робити все практично можливе, щоб відмінити або зупинити напад, якщо стає очевидним, що він спрямований не на військову ціль або що від нападу можна очікувати спричинення випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб, випадкового пошкодження цивільних об'єктів або поєднання таких наслідків, які були б надмірні порівняно з очікуваною конкретно і безпосередньою військовою перевагою, що мали б одержати. [МЗК/спірно щодо НМЗК]

Норма 20. Кожна сторона конфлікту повинна надавати ефективне попереднє повідомлення про напади, які можуть торкнутися цивільного населення, окрім випадків, коли обставини не дозволяють цього. [МЗК/НМЗК]

Норма 21. Якщо можливий вибір між кількома військовими цілями для досягнення рівноцінної військової переваги, потрібно обирати ту, від нападу на яку можна очікувати створення найменшої небезпеки для життя цивільних осіб та для цивільних об'єктів. [МЗК/спірно щодо НМЗК]

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ЩОДО НАСЛІДКІВ НАПАДУ

Норма 22. Сторони конфлікту повинні вжити всіх практично можливих запобіжних заходів для захисту цивільного

населення та цивільних об'єктів, які вони контролюють, від наслідків нападів. [МЗК/НМЗК]

Норма 23. Кожна сторона конфлікту повинна у максимально можливій мірі уникати розміщення військових цілей у межах або поблизу густонаселених районів. [МЗК/спірно щодо НМЗК]

Норма 24. Кожна сторона конфлікту повинна у максимально можливій мірі перемістити цивільних осіб та цивільні об'єкти, які вона контролює, з районів, де такі об'єкти розташовані у безпосередній близькості від військових цілей. [МЗК/спірно щодо НМЗК]

ОСОБИ ТА ОБ'ЄКТИ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ОСОБЛИВИМ ЗАХИСТОМ

МЕДИЧНИЙ ТА ДУХОВНИЙ ПЕРСОНАЛ, МЕДИЧНІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОБ'ЄКТИ

Норма 25. Медичний персонал, спеціально призначений для виконання медичних обов'язків, має право на повагу та захист за будь-яких обставин. Особи, що належать до медичного персоналу, втрачають право на захист, якщо поза своїми гуманітарними функціями вчиняють дії, що завдають шкоди противнику. [МЗК/НМЗК]

Норма 26. Забороняється покарання особи за виконання медичних обов'язків, що сумісні з медичною етикою, або примушування особи, яка виконує медичні функції, до виконання дій, що суперечать нормам медичної етики. [МЗК/НМЗК]

Норма 27. Духовний персонал, чиї функції стосуються виключно виконання релігійних обов'язків, має право на повагу та захист за будь-яких обставин. Він втрачає право на захист, якщо поза своїми гуманітарними функціями вчиняє

Додаток 1

дії, що завдають шкоди противнику. [МЗК/НМЗК]

Норма 28. Медичні формування, призначені виключно для медичних цілей, мають право на повагу та захист за будь-яких обставин. Вони втрачають надане їм право на захист, якщо їх використовують поза межами їхніх гуманітарних функцій для вчинення дій, що завдають шкоди противнику. [МЗК/НМЗК]

Норма 29. Санітарно-транспортні засоби, призначені виключно для санітарних перевезень, мають право на повагу та захист за будь-яких обставин. Вони втрачають надане їм право на захист, якщо їх використовують поза межами їхніх гуманітарних функцій для вчинення дій, що завдають шкоди противнику. [МЗК/НМЗК]

Норма 30. Забороняються напади, спрямовані проти медичного та духовного персоналу та об'єктів, які у відповідності з міжнародним правом використовують розпізнавальні емблеми, що передбачені Женевськими конвенціями. [МЗК/НМЗК]

ПЕРСОНАЛ ТА ОБ'ЄКТИ, ЩО БЕРУТЬ УЧАСТЬ У НАДАННІ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Норма 31. Персонал, що бере участь у наданні гуманітарної допомоги, користується повагою та захистом. [МЗК/НМЗК]

Норма 32. Об'єкти, що використовуються для надання гуманітарної допомоги, повинні поважатися та захищатися. [МЗК/НМЗК]

ПЕРСОНАЛ ТА ОБ'ЄКТИ, ЩО БЕРУТЬ УЧАСТЬ У МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ

Норма 33. Забороняється спрямовувати напади на персонал та об'єкти, що беруть участь у миротворчих операціях у відповідності зі Статутом ООН, доки вони мають право на

захист, що надається цивільним особам та цивільним об'єктам відповідно до міжнародного гуманітарного права. [МЗК/НМЗК]

ЖУРНАЛІСТИ

Норма 34. Цивільні журналісти, що перебувають у професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, мають право на повагу та захист, доки вони не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. [МЗК/НМЗК]

ЗОНИ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ЗАХИСТОМ

Норма 35. Забороняються напади на зони, створені для надання пораненим, хворим та цивільним особам захисту від воєнних дій. [МЗК/НМЗК]

Норма 36. Забороняються напади на демілітаризовані зони, щодо яких між сторонами конфлікту існує домовленість. [МЗК/НМЗК]

Норма 37. Забороняються напади на райони, які не обороняють. [МЗК/НМЗК]

КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ

Норма 38. Сторони конфлікту повинні поважати культурні цінності.

- Особлива увага під час здійснення воєнних операцій повинна приділятися тому, щоб уникнути спричинення шкоди будівлям, які мають релігійне, мистецьке, наукове, освітнє або благодійне призначення, та історичним пам'яткам, якщо вони не є військовими цілями.
- Цінності, що мають велике значення з точки зору культурного надбання кожного народу не повинні ставати об'єктами нападу, окрім випадків, коли цього настійно вимагає військова необхідність. [МЗК/НМЗК]

Норма 39. Використання цінностей, що мають велике значення з точки зору культурного надбання кожного народу, для цілей, які ймовірно можуть призвести до їх руйнуван-

Додаток 1

ня або забороняється, окрім випадків, коли цього настійно вимагає військова необхідність. [МЗК/НМЗК]

Норма 40. Кожна сторона конфлікту повинна захищати культурні цінності.

- Забороняється будь-яке захоплення, знищення або умисне пошкодження релігійних, благодійних, освітніх, мистецьких чи наукових установ, історичних пам'яток та витворів мистецтва і науки.
- Забороняються будь-які акти крадіжок, розграбування чи незаконного привласнення у будь-якій формі культурних цінностей та будь-які акти вандалізму щодо цінностей, які мають велике значення для культурного надбання кожного народу. [МЗК/НМЗК]

Норма 41. Держава, що окупує, повинна запобігати незаконному вивезенню культурних цінностей з окупованих територій та повинна повернути незаконно вивезені цінності компетентним органам влади окупованих територій. [МЗК]

СПОРУДИ ТА УСТАНОВКИ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Норма 42. Під час здійснення нападів на споруди та установи підвищеної небезпеки, зокрема греблі, дамби, ядерні електростанції, а також на інші споруди, розташовані біля або у безпосередній близькості до таких об'єктів, особлива увага повинна приділятися тому, щоб під час таких нападів уникати вивільнення небезпечних сил та надмірних втрат серед цивільного населення. [МЗК/НМЗК]

НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Норма 43. Загальні принципи ведення воєнних дій застосовуються до навколишнього природного середовища:

- Ніщо у природному середовищі не може бути об'єктом нападу, окрім випадків, коли це є військовою ціллю.
- Руйнування будь-якої частини навколишнього природ-

ного середовища забороняється, крім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність.

- Забороняється здійснення нападу на військову ціль, якщо можна очікувати, що такий напад спричинить надмірну випадкову шкоду навколишньому середовищу порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою. [МЗК/НМЗК]

Норма 44. Під час використання тих чи інших методів та засобів ведення воєнних дій слід брати до уваги вимоги захисту та збереження навколишнього природного середовища. Під час проведення воєнних операцій слід вживати всіх практично можливих запобіжних заходів для уникнення та у будь-якому разі мінімізації випадкової шкоди навколишньому природному середовищу. Відсутність точних наукових знань щодо наслідків впливу конкретних воєнних операцій на навколишнє природне середовище не звільняє сторону конфлікту від вжиття таких запобіжних заходів. [МЗК/ спірно щодо НМЗК].

Норма 45. Використання методів чи засобів ведення воєнних дій, що, як планується або можна очікувати, спричинить масштабну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому природному середовищу, забороняється. Знищення природного навколишнього середовища не може використовуватись як зброя. [МЗК/ спірно щодо НМЗК]

КОНКРЕТНІ МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

ВІДМОВА У ПОЩАДІ

Норма 46. Забороняється віддавати наказ не лишати нікого живим, загрожувати цим противнику або вести воєнні дії на такій основі. [МЗК/НМЗК]

Норма 47. Забороняється нападати на осіб, визнаних такими, що позбавлені боєздатності (*hors de combat*). До осіб,

Додаток 1

позбавлених боєздатності (hors de combat), належать:

- a) особа, що опинилась під владою противної сторони;
- b) особа, що стала беззахисною через втрату свідомості, аварію судна, поранення чи хворобу; або
- c) особа, що демонструє явний намір здатися в полон;

за умови, що вона утримується від будь-яких ворожих дій, та не намагається втекти. [МЗК/НМЗК]

Норма 48. Забороняється напад на осіб, які на парашутах покидають літальний апарат, що зазнає аварії, під час їхнього спуску.

ЗНИЩЕННЯ ТА ЗАХОПЛЕННЯ МАЙНА

Норма 49. Сторони конфлікту можуть захоплювати як воєнні трофеї воєнне обладнання, що належить противній стороні. [МЗК]

Норма 50. Знищення або захоплення майна противника забороняється, окрім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність. [МЗК/НМЗК]

Норма 51. На окупованій території:

- дозволено конфісковувати рухому суспільну власність, яку можна використовувати для воєнних операцій;
- нерухомою суспільною власністю слід керувати відповідно до норми про узуфрукт; та
- приватну власність необхідно поважати, її не дозволено конфісковувати;

окрім випадків, коли знищення або захоплення такої власності вимагає нагальна військова необхідність. [МЗК]

Норма 52. Грабіж заборонений. [МЗК/НМЗК]

ГОЛОД І ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Норма 53. Заборонено використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення війни. [МЗК/НМЗК]

Норма 54. Заборонено піддавати нападу, знищувати, вивозити чи робити непридатними об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення. [МЗК/НМЗК]

Норма 55. Сторони конфлікту повинні надавати дозвіл і сприяти швидкому і безперешкодному надходженню гуманітарної допомоги до цивільних осіб, що її потребують, за умови, що така допомога має неупереджений характер, здійснюється без дискримінації і підлягає контролю з боку сторін конфлікту. [МЗК/НМЗК]

Норма 56. Сторони конфлікту повинні забезпечувати свободу пересування персоналу гуманітарних організацій, що діє з їхньої згоди, необхідну для виконання їхніх функцій із надання допомоги. Лише в разі нагальної військової необхідності їхнє пересування може бути тимчасово обмежене. [МЗК/НМЗК]

УВЕДЕННЯ В ОМАНУ

Норма 57. Воєнні хитрощі не заборонено, допоки вони не порушують норм міжнародного гуманітарного права. [МЗК/НМЗК]

Норма 58. Використання білого прапора перемир'я не за призначенням заборонено. [МЗК/НМЗК]

Норма 59. Використання передбачених Женевськими конвенціями розпізнавальних емблем не за призначенням заборонено. [МЗК/НМЗК]

Норма 60. Заборонено використовувати розпізнавальну емблему й формений одяг Організації Об'єднаних Націй, окрім як з дозволу цієї Організації. [МЗК/НМЗК]

Додаток 1

Норма 61. Використовувати інші міжнародно визнані емблеми не за призначенням заборонено. [МЗК/НМЗК]

Норма 62. Заборонено неналежним чином використовувати прапори, військові емблеми, знаки розрізнення або формений одяг противної сторони. [МЗК/ спірно щодо НМЗК]

Норма 63. Заборонено використовувати прапори, військові емблеми, знаки розрізнення або формений одяг нейтральних або інших держав, що не є сторонами конфлікту. [МЗК/ спірно щодо НМЗК]

Норма 64. Заборонено укласти угоду про тимчасове зупинення бойових дій із наміром несподівано напасти на противника, що покладається на цю угоду. [МЗК/НМЗК]

Норма 65. Заборонено вбивати, завдавати поранення або брати противника в полон, удаючись до віроломства. [МЗК/НМЗК]

ПЕРЕГОВОРИ З ПРОТИВНИКОМ

Норма 66. Командири можуть вступати один з одним у переговори з використанням будь-яких засобів зв'язку. Такі переговори повинні засновуватися на принципі добросовісності. [МЗК/НМЗК]

Норма 67. Парламентери недоторканні. [МЗК/НМЗК]

Норма 68. Командири можуть удаватися до всіх необхідних запобіжних заходів, щоб уникнути шкоди від присутності парламентаря. [МЗК/НМЗК]

Норма 69. Парламентери, які використовують своє привілейоване становище для вчинення дії, що порушують міжнародне право і заподіюють шкоду противнику, втрачають свою недоторканність. [МЗК/НМЗК]

ВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ

Норма 70. Заборонено використовувати засоби і методи ведення воєнних дій, що здатні заподіяти надмірну шкоду чи завдати надмірних страждань. [МЗК/НМЗК]

Норма 71. Заборонено використовувати зброю невибіркової дії. [МЗК/НМЗК]

ОТРУТА

Норма 72. Заборонено застосовувати отруту чи отруєну зброю. [МЗК/НМЗК]

БІОЛОГІЧНА ЗБРОЯ

Норма 73. Заборонено застосовувати біологічну зброю. [МЗК/НМЗК]

ХІМІЧНА ЗБРОЯ

Норма 74. Заборонено застосовувати хімічну зброю. [МЗК/НМЗК]

Норма 75. Заборонено застосовувати речовини, призначені стримувати заворушення, як метод ведення війни. [МЗК/НМЗК]

Норма 76. Заборонено застосовувати гербіциди як метод ведення війни, якщо вони:

- a) *за своєю природою є забороненою хімічною зброєю;*
- b) *за своєю природою є забороненою біологічною зброєю;*
- c) *спрямовані для використання проти рослинності, що не є військовою ціллю;*
- d) *можуть спричинити випадкові втрати життя*

Додаток 1

серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів або поєднання таких наслідків, що, які були б надмірними порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою яку мали б одержати; або

е) можуть завдати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу. [МЗК/НМЗК]

КУЛІ, ЩО ЛЕГКО РОЗГОРТАЮТЬСЯ Й СПЛЮЩУЮТЬСЯ

Норма 77. Заборонено застосовувати кулі, що легко розгортаються або сплющуються в людському тілі. [МЗК/НМЗК]

РОЗРИВНІ КУЛІ

Норма 78. Заборонено застосовувати проти особового складу кулі, що вибухають у людському тілі. [МЗК/НМЗК]

ЗБРОЯ, ЩО ПЕРЕВАЖНО ВРАЖАЄ ОСКОЛКАМИ, ЯКІ НЕ ВІДНАХОДЯТЬСЯ

Норма 79. Заборонено застосовувати зброю, дія якої полягає головним чином в ураженні осколками, що не відносяться в людському тілі за допомогою рентгенівських променів. [МЗК/НМЗК]

МІНИ-ПАСТКИ

Норма 80. Заборонено застосовувати міни-пастки, що будь-яким чином з'єднані або асоціюються з об'єктами чи особами, які мають право на особливий захист згідно з міжнародним гуманітарним правом, або з об'єктами, що можуть привабити цивільних осіб. [МЗК/НМЗК]

НАЗЕМНІ МІНИ

Норма 81. Застосовуючи наземні міни, слід дотримуватися особливої обережності з метою мінімізації їхньої невідбиркової дії. [МЗК/НМЗК]

Норма 82. Сторона конфлікту, що застосовує наземні міни, повинна по можливості реєструвати місця їхнього встановлення. [МЗК/спірно щодо НМЗК]

Норма 83. Після завершення активних воєнних дій сторона конфлікту, що застосовувала наземні міни, повинна усунути або в будь-який інший спосіб зробити їх безпечними для цивільного населення або ж посприяти їхньому розмінуванню. [МЗК/НМЗК]

ЗАПАЛЮВАЛЬНА ЗБРОЯ

Норма 84. Застосовуючи запалювальну зброю, слід дотримуватися особливої обережності з метою запобігання або в будь-якому разі мінімізації випадкової загибелі цивільного населення поранення цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів. [МЗК/НМЗК]

Норма 85. Заборонено застосовувати запалювальну зброю проти особового складу, окрім випадків, коли противника неможливо позбавити боєздатності зброєю, що заподіює менші страждання. [МЗК/НМЗК]

ЗАСЛІПЛЮЮЧА ЛАЗЕРНА ЗБРОЯ

Норма 86. Заборонено застосовувати лазерну зброю, спеціально призначену для використання в бойових діях виключно чи зокрема для того, щоб заподіяти постійну сліпоту незахищених органів зору людини. [МЗК/НМЗК]

Додаток 1

ПОВОДЖЕННЯ З ЦИВІЛЬНИМИ ОСОБАМИ Й ОСОБАМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БОЄДАТНОСТІ (HORS DE COMBAT)

ОСНОВОПОЛОЖНІ ГАРАНТІЇ

Норма 87. З цивільними особами й особами, позбавленими боєдатності (hors de combat), слід поводитися гуманно. [МЗК/НМЗК]

Норма 88. Застосування міжнародного гуманітарного права передбачає заборону будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи віросповідання, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, статків, народження чи іншого статусу або за будь-якими іншими подібними ознаками. [МЗК/НМЗК]

Норма 89. Убивство заборонено. [МЗК/НМЗК]

Норма 90. Заборонено тортури, жорстоке чи нелюдське поводження, наруга над людською гідністю, зокрема принизливе й образливе поводження. [МЗК/НМЗК]

Норма 91. Заборонено тілесні покарання. [МЗК/НМЗК]

Норма 92. Заборонено заподіювати каліцтва, піддавати медичним або науковим експериментам чи будь-якій іншій медичній процедурі, якої вказана особа не потребує за станом здоров'я і яка не відповідає загальноприйнятим медичним нормам. [МЗК/НМЗК]

Норма 93. Заборонено зґвалтування й інші форми статевого насильства. [МЗК/НМЗК]

Норма 94. Заборонено рабство і работоргівля в усіх їхніх формах. [МЗК/НМЗК]

Норма 95. Заборонено незаконне залучення до примусової праці без винагороди. [МЗК/НМЗК]

Норма 96. Заборонено брати заручників. [МЗК/НМЗК]

Норма 97. Заборонено використовувати живі щити.

[МЗК/НМЗК]

Норма 98. Заборонено примусове зникнення. [МЗК/НМЗК]

Норма 99. Заборонено свавільне позбавлення волі. [МЗК/НМЗК]

Норма 100. Нікого не може бути визнано винним або засуджено, окрім як за вироком справедливого й компетентного суду, що забезпечує всі основні гарантії справедливого судочинства. [МЗК/НМЗК]

Норма 101. Нікого не може бути звинувачено у вчиненні злочину чи засуджено за нього на підставі будь-якого діяння чи бездіяльності, що не становили злочину відповідно до норм національного законодавства чи міжнародного права, що діяли на час вчинення такого діяння, так само не може бути призначено більш суворе покарання за те, що передбачалося на час учинення такого злочину. [МЗК/НМЗК]

Норма 102. Нікого не може бути засуджено за вчинення злочину, окрім як на підставі особистої кримінальної відповідальності. [МЗК/НМЗК]

Норма 103. Заборонено колективні покарання. [МЗК/НМЗК]

Норма 104. Переконавання й релігійні обряди цивільних осіб та осіб, позбавлених боєдатності (hors de combat), повинні поважатися. [МЗК/НМЗК]

Норма 105. Сімейне життя повинно поважатися, наскільки це можливо. [МЗК/НМЗК]

КОМБАТАНТИ ТА СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО

Норма 106. Комбатанти повинні відрізняти себе від цивільного населення під час участі у нападі або військовій операції, що є підготовкою до нападу. В іншому випадку вони втрачають право на статус військовополоненого. [МЗК]

Норма 107. Комбатанти, захоплені в полон у той час,

Додаток 1

коли вони займаються шпигунством, не мають права на статус військовополоненого. Їм не може бути винесений вирок або призначено покарання без попереднього судового розгляду. [МЗК]

Норма 108. Найманці, визначення яких міститься у Додатковому протоколі I, не мають права на статус комбатанта чи військовополоненого. Їм не може бути винесений вирок або призначено покарання без попереднього судового розгляду. [МЗК]

ПОРАНЕНІ, ХВОРИ ТА ОСОБИ, ЩО ЗАЗНАЛИ КОРАБЕЛЬНОЇ АВАРІЇ

Норма 109. У всіх випадках, коли це дозволяють обставини, й особливо після бою, кожна сторона конфлікту повинна негайно вжити усіх можливих заходів для того, щоб без будь-якої дискримінації розшукати, підібрати та евакуювати поранених, хворих та осіб, що зазнали корабельної аварії. [МЗК/НМЗК]

Норма 110. Поранені, хворі та особи, що зазнали корабельної аварії, повинні одержувати у максимально можливій мірі та в найкоротші терміни медичну допомогу та догляд, яких вимагає їхній стан. Між ними не повинно проводитися жодного розрізнення за будь-якими ознаками, окрім медичних. [МЗК/НМЗК]

Норма 111. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів з метою захисту поранених, хворих та осіб, що зазнали корабельної аварії, від поганого поводження та розграбування їхнього особистого майна. [МЗК/НМЗК]

ПОМЕРЛІ

Норма 112. У всіх випадках, коли це дозволяють обставини, й особливо після бою, кожна сторона конфлікту повинна негайно вжити всіх можливих заходів для того, щоб без

будь-якої дискримінації розшукати, підібрати та евакуювати померлих. [МЗК/НМЗК]

Норма 113. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів для того, щоб запобігти пограбуванню померлих. Заборонено глумитися над тілами померлих. [МЗК/НМЗК]

Норма 114. Сторони конфлікту повинні всіляко сприяти поверненню останків померлих на вимогу тієї сторони, до якої вони належать, чи на вимогу родичів померлих. Особисті речі, що належали померлим, також підлягають поверненню. [МЗК]

Норма 115. Померлі повинні бути гідно поховані, а до їхніх могил необхідно ставитися з повагою та утримувати в належному стані. [МЗК/НМЗК]

Норма 116. З метою ідентифікації останків померлих кожна сторона конфлікту повинна реєструвати всю наявну інформацію перед похованням та позначати місця розташування могил. [МЗК/НМЗК]

ЗНИКЛІ БЕЗВІСТИ

Норма 117. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх практично можливих заходів для з'ясування долі осіб, оголошених зниклими безвісти в результаті збройного конфлікту, та передати цю інформацію членам сімей таких осіб. [МЗК/НМЗК]

ОСОБИ, ПОЗБАВЛЕНІ ВОЛІ

Норма 118. Особи, позбавлені волі, повинні бути забезпечені приміщенням, харчуванням і водою в достатній кількості, належним одягом та медичним доглядом. [МЗК/НМЗК]

Норма 119. Жінки, позбавлені волі, повинні утримуватися в приміщеннях, окремих від приміщень, у яких утриму-

Додаток 1

ються чоловіки, крім випадків, коли сім'ї розміщуються в окремих приміщеннях разом; жінки повинні бути під безпосереднім наглядом жінок. [МЗК/НМЗК]

Норма 120. Діти, позбавлені волі, повинні утримуватися в приміщеннях, окремих від приміщень, у яких утримують дорослих, крім випадків, коли сім'ї розміщуються в окремих приміщеннях разом. [МЗК/НМЗК]

Норма 121. Особи, позбавлені волі, повинні утримуватися в приміщеннях, які віддалені від зони бойових дій і де існують умови для підтримання здоров'я та особистої гігієни. [МЗК/НМЗК]

Норма 122. Викрадення особистих речей осіб, позбавлених волі, заборонене. [МЗК/НМЗК]

Норма 123. Відомості про осіб, позбавлених волі, повинні реєструватися. [МЗК/НМЗК]

Норма 124.

- Під час міжнародних збройних конфліктів представникам МКЧХ повинен надаватися регулярний доступ до всіх осіб, позбавлених волі, для перевірки умов їхнього утримання та відновлення їхніх контактів з сім'ями. [МЗК]
- Під час неміжнародних збройних конфліктів МКЧХ може запропонувати сторонам конфлікту свої послуги щодо відвідування всіх осіб, позбавлених волі через причини, пов'язані з конфліктом, для перевірки умов їхнього утримання та відновлення їхніх контактів з сім'ями. [НМЗК]

Норма 125. Особам, позбавленим волі, повинно бути дозволено листування з членами їхніх сімей за дотримання розумних умов щодо частоти відправлень і необхідності здійснення властями цензури. [МЗК/НМЗК]

Норма 126. Інтернованим цивільним особам та осо-

бам, позбавленим волі у зв'язку з неміжнародним збройним конфліктом, повинні дозволятися, наскільки це практично можливо, побачення, особливо з близькими родичами. [МЗК/НМЗК]

Норма 127. До особистих переконань та релігійних обрядів осіб, позбавлених волі, слід ставитися з повагою. [МЗК/НМЗК]

Норма 128.

- Військовополонені повинні бути звільнені та репатрійовані негайно після завершення воєнних дій. [МЗК]
- Інтерновані цивільні особи повинні бути звільнені негайно після зникнення причин, що викликали необхідність інтернування, але в будь-якому разі не пізніше, ніж якнайшвидше після завершення активних воєнних дій. [МЗК]
- Особи, позбавлені волі у зв'язку з неміжнародним збройним конфліктом, повинні бути звільнені негайно після зникнення причин, що обумовили позбавлення волі. [НМЗК]

Зазначені вище особи можуть бути залишені під вартою, якщо ведеться слідство у кримінальній справі щодо них або вони відбувають покарання, призначене відповідно до закону.

ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ

Норма 129.

- Сторонам у міжнародному конфлікті заборонено повністю або частково депортувати чи примусово переміщувати цивільне населення окупованої території, окрім випадків, коли цього вимагають безпека цивільного населення чи особливо вагомні причини військового характеру. [МЗК]

Додаток 1

- Сторонам у міжнародному збройному конфлікті заборонено віддавати розпорядження про переміщення цивільного населення повністю або частково через причини, пов'язані з конфліктом, окрім випадків, коли цього вимагають безпека цивільного населення чи особливо вагомі причини військового характеру. [НМЗК]

Норма 130. Державам заборонено депортувати або переміщувати частини свого цивільного населення на окуповані ними території. [МЗК]

Норма 131. У випадках переміщень повинні бути вжиті всі можливі заходи для того, щоб відповідні цивільні особи були забезпечені задовільними умовами проживання, гігієни, охорони здоров'я, безпеки та харчування, а також для того, щоб члени однієї сім'ї не були розлучені. [МЗК/НМЗК]

Норма 132. Переміщені особи мають право на добровільне та безпечне повернення до своїх домівок або до місць свого звичайного проживання, негайно після зникнення причин, що обумовили їх переміщення. [МЗК/НМЗК]

Норма 133. Майнові права переміщених осіб повинні поважатися. [МЗК/НМЗК]

ІНШІ КАТЕГОРІЇ ОСІБ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ОСОБЛИВИМ ЗАХИСТОМ

Норма 134. Особливі потреби жінок, яких торкнувся збройний конфлікт, такі, як захист та медична допомога, повинні братися до уваги. [МЗК/НМЗК]

Норма 135. Діти, яких торкнувся збройний конфлікт, мають право на особливу повагу та захист. [МЗК/НМЗК]

Норма 136. Заборонено вербувати дітей до збройних сил чи збройних угруповань. [МЗК/НМЗК]

Норма 137. Заборонено дозволяти дітям брати участь у воєнних діях. [МЗК/НМЗК]

Норма 138. Особи похилого віку, інваліди та хворі, яких торкнувся збройний конфлікт, мають право на особливу повагу та захист. [МЗК/НМЗК]

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ

ДОДЕРЖАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Норма 139. Кожна сторона конфлікту повинна дотримуватись та забезпечувати дотримання міжнародного гуманітарного права своїми збройними силами, а також особами чи групами, що фактично діють за її вказівками або під її керівництвом чи контролем. [МЗК/НМЗК]

Норма 140. Обов'язок дотримуватися та забезпечувати дотримання міжнародного гуманітарного права не залежить від взаємності. [МЗК/НМЗК]

Норма 141. Кожна держава повинна забезпечити наявність юридичних радників, які у разі потреби могли б консультувати військових командирів на відповідному рівні щодо застосування міжнародного гуманітарного права. [МЗК/НМЗК]

Норма 142. Держави та сторони конфлікту повинні забезпечити підготовку своїх збройних сил з міжнародного гуманітарного права. [МЗК/НМЗК]

Норма 143. Держави повинні заохочувати навчання цивільного населення міжнародному гуманітарному праву. [МЗК/НМЗК]

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Норма 144. Держави не повинні заохочувати порушення міжнародного гуманітарного права сторонами збройного

Додаток 1

конфлікту. Вони повинні використовувати, наскільки це можливо, свій вплив для того, щоб зупинити порушення міжнародного гуманітарного права. [МЗК/НМЗК]

Норма 145. У випадках, коли воєнні репресалії не заборонені міжнародним правом, вони повинні відповідати чітко визначеним умовам. [МЗК]

Норма 146. Воєнні репресалії щодо осіб, які перебувають під захистом Женевських конвенцій, заборонені. [МЗК]

Норма 147. Репресалії щодо об'єктів, які перебувають під захистом Женевських конвенцій та Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, заборонені. [МЗК]

Норма 148. Сторони неміжнародних збройних конфліктів не мають права вдаватися до воєнних репресалій. Інші контрзаходи, спрямовані проти осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях, заборонені. [НМЗК]

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

Норма 149. Держава несе відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, що можуть бути їй приписані, у тому числі:

- порушення, вчинені її органами, включаючи збройні сили;
- порушення, вчинені особами чи утвореннями, уповноваженими нею здійснювати елементи державної влади;
- порушення, вчинені особами або групами, що фактично діють за її вказівками або під її керівництвом чи контролем; і
- порушення, вчинені приватними особами або групами, які вона визнає та приймає як власну поведінку. [МЗК/НМЗК]

Норма 150. Держава, відповідальна за порушення міжнародного гуманітарного права, повинна у повній мірі відшкодувати завдану шкоду. [МЗК/НМЗК]

ІНДИВІДУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Норма 151. Індивіди несуть кримінальну відповідальність за вчинені ними воєнні злочини. [МЗК/НМЗК]

Норма 152. Командири та інші начальники несуть кримінальну відповідальність за воєнні злочини, вчинені в результаті відданих ними наказів. [МЗК/НМЗК]

Норма 153. Командири та інші начальники несуть кримінальну відповідальність за вчинені їхніми підлеглими воєнні злочини, якщо вони знали або мали підстави знати, що підлеглі збираються вчинити або вчиняють такі злочини, і не вжили всіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для запобігання їхньому вчиненню, або, якщо такі злочини були вчинені, для покарання осіб, відповідальних за них. [МЗК/НМЗК]

Норма 154. Кожен комбатант зобов'язаний відмовитися виконувати явно незаконний наказ. [МЗК/НМЗК]

Норма 155. Той факт, що підлеглий вчинив злочин за наказом начальника, не звільняє підлеглого від кримінальної відповідальності, якщо він знав, що дія, про вчинення якої було віддано наказ, носить незаконний характер, або якщо він повинен був про це знати через явно незаконний характер дії, яку йому було наказано вчинити. [МЗК/НМЗК]

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Норма 156. Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права є воєнними злочинами. [МЗК/НМЗК]

Норма 157. Держави мають право надавати своїм національним судам універсальну юрисдикцію щодо воєнних злочинів. [МЗК/НМЗК]

Додаток 1

Норма 158. Держави повинні розслідувати воєнні злочини, що, як стверджується, вчинені їхніми громадянами або збройними силами, або на їхній території, та за наявності підстав притягати до відповідальності осіб, підозрюваних у вчиненні таких злочинів. Вони також повинні розслідувати інші воєнні злочини, щодо яких вони мають юрисдикцію, та за наявності підстав притягати до відповідальності осіб, підозрюваних у вчиненні таких злочинів. [МЗК/НМЗК]

Норма 159. Після припинення воєнних дій органи влади повинні прагнути надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у неміжнародному збройному конфлікті, або

особам, позбавленим волі через причини, пов'язані зі збройним конфліктом, за винятком осіб, підозрюваних або звинувачуваних у вчиненні воєнних злочинів або засуджених за їхнє вчинення. [НМЗК]

Норма 160. Воєнні злочини не мають строку давності. [МЗК/НМЗК]

Норма 161. Держави повинні максимально активно співпрацювати з метою сприяння розслідуванню воєнних злочинів та притягненню до відповідальності осіб, підозрюваних у їхньому вчиненні. [МЗК/НМЗК]

Додаток 2

ВИТЯГИ З РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

від 16.01.2002

Стаття 5

ЗЛОЧИНИ, ЩО ПІДПАДАЮТЬ ПІД ЮРИСДИКЦІЮ СУДУ

1. Юрисдикція Суду обмежується самими серйозними злочинами, що викликають стурбованість всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію щодо таких злочинів:

- a) злочин геноциду;
- b) злочини проти людяності;
- c) воєнні злочини;
- d) злочин агресії.

2. Суд здійснює юрисдикцію щодо злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до статей 121 і 123 положення, що містить визначення цього злочину і викладає умови, в яких Суд здійснює юрисдикцію щодо цього злочину. Такий стан узгоджується з відповідними положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 7

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

1. Для цілей цього Статуту «злочин проти людяності» означає будь-яке з наступних діянь, якщо вони вчинені в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад здійснюється

свідомо:

- a) вбивство;
- b) винищення;
- c) поневолення;
- d) депортація або насильницьке переміщення населення;
- e) ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;
- f) катування;
- g) зґвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості;
- h) переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, як це визначається в пункті 3, або іншим мотивам, які всюди визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, в зв'язку з будь-якими діями, зазначеними в даному пункті, або будь-якими злочинами, які підпадають під юрисдикцію Суду;
- i) насильницьке зникнення людей;
- j) злочин апартеїду;
- k) інші нелюдські діяння аналогічного характеру, які

Додаток 2

полягають в умисному спричиненні сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю.

2. Для цілей пункту 1:

a) «напад на будь-яких цивільних осіб» означає лінію поведінки, що включає вчинення актів, зазначених у пункті 1, проти будь-яких цивільних осіб, що здійснюються з метою проведення політики держави або організації, спрямованої на вчинення такого нападу, або з метою сприяння такій політиці;

b) «винищення» включає навмисне створення умов життя, зокрема, позбавлення доступу до продуктів харчування та ліків, розрахованих на те, щоб знищити частину населення;

c) «поневолення» означає здійснення будь-якого або всіх правочинів, пов'язаних з правом власності щодо особистості, і включає в себе здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, і зокрема жінками та дітьми;

d) «депортація або насильницьке переміщення населення» означає насильницьке переміщення осіб, які зазнали виселення або інших примусових дій, з району, в якому вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом;

e) «тортури» означає умисне заподіяння сильного болю або страждань, будь то фізичних або психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого; але тортурами не вважаються біль або страждання, які виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємні від цих санкцій чи викликаються ними випадково;

f) «примусова вагітність» означає незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною в примусовому порядку, з метою зміни етнічного складу будь-якого населення або здійснення інших серйозних порушень міжнарод-

ного права. Це визначення ні в якому разі не повинно тлумачитися як, що не регулюється національним законодавством, що стосується вагітності;

g) «переслідування» означає умисне і серйозне позбавлення основних прав всупереч міжнародному праву за ознакою приналежності до тієї чи іншої групи чи іншої спільності;

h) «злочин апартеїду» означає нелюдські дії, аналогічні за своїм характером тим, які вказані в пункті 1, що здійснюються в контексті інституціоналізованого режиму систематичного гноблення і панування однієї расової групи над іншою расовою групою або групами і здійснюються з метою збереження такого режиму;

i) «насильницьке зникнення людей» означає арешт, затримання або викрадення людей державою або політичною організацією або з їх дозволу, при їх підтримці або за їх згодою, при подальшій відмові визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю чи місцезнаходження цих людей з метою позбавлення їхнього захисту з боку закону протягом тривалого періоду часу.

3. Для цілей цього Статуту розуміється, що термін «гендерний» у контексті суспільства відноситься до обох статей, чоловічу та жіночу. Термін «гендерний» не має якого-небудь іншого значення, відмінного від вищезгаданого.

Стаття 8

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

1. Суд має юрисдикцію щодо воєнних злочинів, зокрема коли вони вчинені в рамках плану або політики або при великомасштабному скоєнні таких злочинів.

2. Для цілей цього Статуту воєнні злочини означають:

a) серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме одне з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються відповідно до положень відповід-

Додаток 2

ної Женевської конвенції:

- i) умисне вбивство;
- ii) тортури або нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти;
- iii) умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю;
- iv) незаконне, беззмістовне і великомасштабне знищення і привласнення майна, яке не викликано військовою необхідністю;
- v) примус військовополоненого або іншої, що охороняється особи до служби в збройних силах ворожої держави;
- vi) умисне позбавлення військовополоненого або іншої, що охороняється особи права на справедливе і нормальне судочинство;
- vii) незаконна депортація або переміщення або незаконне позбавлення волі;
- viii) взяття заручників;
- b) інші серйозні порушення законів і звичаїв, застосованих у міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме одне з таких діянь:
 - i) навмисні напади на цивільне населення як таке або окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях;
 - ii) навмисні напади на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є військовими цілями;
 - iii) умисне нанесення ударів по персоналу, об'єктам, матеріалами, підрозділам або транспортним засобам, задіяним у наданні гуманітарної допомоги або в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, поки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти з міжнародного права збройних конфліктів;

iv) умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або великої, довгострокової і серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно неспіввимірною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою;

v) напад на незахищені і не є військовими цілями міста, села, житла або будівлі або їхній обстріл із застосуванням яких би то не було засобів;

vi) вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю або не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався;

vii) неналежне використання прапора парламентаря, прапора або військових знаків розрізнення і форми ворога або Організації Об'єднаних Націй, а також відмітних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком якого є смерть або заподіяння шкоди особистості;

viii) переміщення, прямо або побічно, окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію, або депортація або переміщення населення окупуючої території або окремих частин її в межах або за межі цієї території;

ix) умисне нанесення ударів по будівлях, призначених для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійності, історичних пам'яток, госпіталях і місцях зосередження хворих і поранених, за умови, що вони не є військовими цілями;

x) заподіяння особам, які перебувають під владою супротивної сторони, фізичних каліцтв або вчинення над ними медичних або наукових експериментів будь-якого роду, які не виправдані необхідністю медичного, зуболікарського або лікарняного лікування відповідної особи і не здійснюються в

Додаток 2

її інтересах і які викликають смерть або серйозно загрожують здоров'ю такої особи або осіб;

xi) віроломне вбивство або поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії;

xii) заяву про те, що пощади не буде;

xiii) знищення або захоплення майна ворога, за винятком випадків, коли таке знищення або захоплення наполегливо диктуються військовою необхідністю;

xiv) оголошення скасованими, припиненими або неприпустимими в суді прав і позовів громадян супротивної сторони;

xv) примус громадян супротивної сторони до участі у військових діях проти їхньої власної держави, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни;

xvi) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо він захоплений штурмом;

xvii) застосування отрути або отруєної зброї;

xviii) застосування задушливих, отруйних або інших газів і будь-яких аналогічних рідин, матеріалів або засобів;

xix) застосування куль, які легко розриваються або сплющуються в тілі людини, таких, як оболонкові кулі, тверда оболонка яких не покриває всього осердя або має надрізи;

xx) застосування зброї, боєприпасів і техніки, а також методів ведення війни такого характеру, які викликають надмірні ушкодження чи невинуваті страждання або які є невинуватими за своєю суттю в порушення норм міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси, така техніка і такі методи ведення війни є предметом всеосяжної заборони і включені в додаток до цього Статуту шляхом поправки згідно з відповідним положенням, викладеним в статтях 121 і 123;

xxi) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принижуюче поводження;

xxii) згвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2 (f) статті 7, примусова стерилізація і будь-які інші види сексуального насильства, також є грубим порушенням Женевських конвенцій;

xxiii) використання присутності цивільної особи або іншої, що охороняється особи для захисту від військових дій певних пунктів, районів або збройних сил;

xxiv) умисне нанесення ударів по будівлях, матеріалам, медичним установам і транспортним засобам, а також персоналу, які використовують відповідно до міжнародного права відмінні емблеми, встановлені Женевськими конвенціями;

xxv) умисне вчинення дій, що піддають цивільне населення голоду, як способу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, включаючи умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено в Женевських конвенціях;

xxvi) набір або вербування дітей у віці до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або їхнє використання для активної участі в бойових діях.

с) У випадку збройного конфлікту неміжнародного характеру серйозні порушення статті 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з наступних діянь, вчинених щодо осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях, включаючи військовослужбовців, які склали зброю, і осіб, виведених зі строю в результаті хвороби, поранення, взяття під варту або з якоїсь іншої причини:

i) посягання на життя і особистість, зокрема вбивство в будь-якій формі, заподіяння каліцтв, жорстоке поводження і

Додаток 2

тортури;

ii) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принижуюче поводження;

iii) взяття заручників;

iv) винесення вироків і приведення їх у виконання без попереднього судового розгляду, проведеного створеним у встановленому порядку судом, що забезпечує дотримання всіх судових гарантій, які за загальним визнанням є обов'язковими.

d) Пункт 2 (с) застосовується до збройних конфліктів міжнародного характеру і, таким чином, не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку і виникнення напруженості, такими, як заворушення, окремі спорадичні акти насильства або інші акти аналогічного характеру.

e) Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах міжнародного характеру в встановлених рамках міжнародного права, а саме одне з таких діянь:

i) умисне нанесення ударів по цивільному населенню як такому, а також умисний напад на окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;

ii) умисне нанесення ударів по будівлях, матеріалах, медичним установам і транспортним засобам, а також персоналу, які використовують відповідно до міжнародного права відмінні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;

iii) умисне нанесення ударів по персоналу, об'єктам, матеріалам, підрозділам або транспортним засобам, задіяним у наданні гуманітарної допомоги або в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, поки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти по праву збройних конфліктів;

iv) навмисне нанесення ударів по будівлях, призначеним

для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійності, історичних пам'яток, госпіталям і місцям зосередження хворих і поранених, за умови, що вони не є військовими цілями;

v) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо він узятий штурмом;

vi) зґвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2 (f) статті 7, примусова стерилізація і будь-які інші види сексуального насильства, також представляють собою грубе порушення статті 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій;

vii) набір або вербування дітей у віці до п'ятнадцяти років до складу збройних сил або груп або використання їх для активної участі в бойових діях;

viii) віддача розпоряджень про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних з конфліктом, якщо тільки цього не вимагають міркування безпеки відповідного цивільного населення або нагальна потреба воєнного характеру;

ix) віроломне вбивство або поранення комбатанта ворога;

x) заява про те, що пощади не буде;

xi) заподіяння особам, які перебувають у владі супротивної сторони конфлікту, фізичних каліцтв або вчинення над ними медичних або наукових експериментів будь-якого роду, які не виправдані необхідністю медичного, зуболікарського або лікарняного лікування відповідної особи і не здійснюються в її інтересах і які спричиняють смерть або серйозно погрожують здоров'ю такої особи або осіб;

xii) знищення або захоплення майна ворога, за винятком випадків, коли таке знищення або захоплення наполегливо диктуються обставинами конфлікту.

f) Пункт 2 (e) застосовується до збройних конфліктів не-

Додаток 2

міжнародного характеру і, таким чином, не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку і виникнення напруженості, таким, як заворушення, окремі спорадичні акти насильства або інші акти аналогічного характеру. Він застосовується до збройних конфліктів, які мають місце на території держави, коли йде тривалий збройний конфлікт між урядовою владою і організованими збройними групами або між самими такими групами.

3. Ніщо в пунктах 2 (с) і (d) не впливає на відповідальність уряду за підтримку або відновлення закону і порядку в державі або за захист єдності і територіальної цілісності держави всіма законними засобами.

Стаття 12

УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ЮРИСДИКЦІЇ

1. Держава, яка стає учасницею цього Статуту, визнає тим самим юрисдикцію Суду стосовно злочинів, зазначених у статті 5.

2. У разі підпунктів (а) або (с) статті 13 Суд може здійснювати свою юрисдикцію, якщо одна або декілька з нижчезазначених держав є учасницями цього Статуту або визнають

юрисдикцію Суду відповідно до пункту 3:

а) держава, на території якої мало місце дане діяння або, якщо злочин було скоєно на борту морського або повітряного судна, держава реєстрації цього морського або повітряного судна;

б) держава, громадянином якої є особа, обвинувачувана у вчиненні злочину.

3. Якщо відповідно до пункту 2 потрібно визнання юрисдикції державою, яка не є учасницею цього Статуту, ця держава може за допомогою заяви, представленій Секретарю, визнати здійснення Судом юрисдикції щодо даного злочину. Визнаючи держава співпрацює з Судом без яких би то не було затримок або винятків відповідно до Частини 9.

Стаття 86

ЗАГАЛЬНЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СПІВПРАЦЮВАТИ

Держави-учасниці відповідно до положень цього Статуту всесторонньо співпрацюють з Судом в проведенні ним розслідування злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, і здійсненні кримінального переслідування за ці злочини.

Додаток 3

ВИТЯГИ З КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Розділ XIX

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ (ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ)

Стаття 433.

НАСИЛЬСТВО НАД НАСЕЛЕННЯМ У РАЙОНІ ВОЄННИХ ДІЙ

1. Насильство, протизаконне знищення майна, а також протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

2. Розбій, вчинюваний щодо населення в районі воєнних дій, - карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Стаття 434.

ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

Погане поводження з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених, а також недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених особами, на яких покладено їх лікування і піклування про них, за відсутності ознак більш тяжкого злочину - караються позбавленням волі на строк до трьох років.

Стаття 435.

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ СИМВОЛІКИ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА, ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ, ЧЕРВОНОГО КРИСТАЛА ТА ЗЛОВЖИВАННЯ НЕЮ

1. Носіння в районі воєнних дій символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала особами, які не мають на те права, а також зловживання в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або пофарбуванням, присвоєним санітарно-транспортним засобам, - караються обмеженням волі на строк до двох років.

2. Носіння в районі воєнних дій символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала особами, які не мають на те права, а також зловживання в умовах воєнного стану прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або пофарбуванням, присвоєним санітарно-транспортним засобам, - караються позбавленням волі на строк до двох років.

Додаток 3

Розділ XX ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Стаття 436.

ПРОПАГАНДА ВІЙНИ

Публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів - караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Стаття 437.

ПЛАНУВАННЯ, ПІДГОТОВКА, РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТА ВЕДЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ

1. Планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, - караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

2. Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій - карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Стаття 438.

ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів

та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 439.

ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ

1. Застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, - карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, - карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 440.

РОЗРОБЛЕННЯ, ВИРОБНИЦТВО, ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ, ТРАНСПОРТУВАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ

Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, - караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

Додаток 3

Стаття 441.

ЕКОЦИД

Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Стаття 442.

ГЕНОЦИД

1. Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітородження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, - карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

2. Публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів - караються арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до п'яти років.

Стаття 445. НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ СИМВОЛІКИ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА, ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ, ЧЕРВОНОГО КРИСТАЛА

Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, крім випадків, передбачених цим Кодексом, - карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

Стаття 447.

НАЙМАНСТВО

1. Вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання найманців у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях - караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

2. Ті самі діяння, вчинені службовою особою з використанням службового становища, - караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що призвели до загибелі людини, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

4. Участь найманця у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях - карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

5. Найманець звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, якщо він до притягнення до кримінальної відповідальності добровільно припинив участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях та повідомив про свою участь у конфлікті, воєнних або насильницьких діях або іншим чином сприяв припиненню або розкриттю злочинів, передбачених частинами першою - третьою цієї статті, якщо в його діях немає скла-

Додаток 3

ду іншого злочину.

Примітка. Під найманцем у цій статті слід розуміти особу, яка:

1) спеціально завербована в Україні чи за її межами для того, щоб брати на території України чи території інших держав участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкодження діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності;

2) бере участь у воєнних або насильницьких діях з метою

одержання будь-якої особистої вигоди;

3) не є ні громадянином (підданим) сторони, що перебуває у конфлікті, ні особою, яка постійно на законних підставах проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває у конфлікті;

4) не входить до особового складу збройних сил держави, на території якої здійснюються такі дії;

5) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває у конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил.

Додаток 4

ВИТЯГИ З РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Loizidou v. Turkey (Лоїзиду проти Туреччини), скарга № 15318/89, постанова Великої Палати від 18 грудня 1996 р.¹⁹

Суд зауважив, що концепція юрисдикції не обмежувалася національною територією. Зокрема, відповідальність держави-учасниці настає від моменту здійснення нею фактичного контролю над територією, захопленою внаслідок військової акції.

У цій справі Суд визнав важливим факт визнання урядом Туреччини на ранній стадії розгляду справи того, що втрата п. Лоїзиду контролю над її власністю була наслідком окупації турецькими військами північної частини Кіпру та встановлення там ТРПК. Більше того, не заперечувався факт чинення перешкод з боку турецьких військ для доступу заявниці до її власності. З точки зору Суду, очевидним видається факт контролю Туреччини над північним Кіпром з огляду на значну кількість солдат, залучених до операції. Обставини справи засвідчують відповідальність Туреччини за політику та дії ТРПК. Таким чином, відмова в доступі пані Лоїзиду до її власності на півночі Кіпру знаходиться в юрисдикції Туреччини

згідно зі ст. 1 Конвенції, а Туреччина виступає відповідальною за це.

Суд не визнав за необхідне визначати, чи здійснювала Туреччина повний контроль над політикою та діями ТРПК або дослідити легітимність турецької інтервенції на острів у 1974 році.

**ILASCU AND OTHERS V. MOLDOVA AND RUSSIA (Ілашку та інші проти Молдови та Росії), скарга №48787/99
Постанова
від 8 липня 2004 р.**

312. Суд посилається на свою судову практику для того, щоб поняття «юрисдикції» в світлі статті 1 було належним чином обговорено з тим, щоб відобразити значення терміна в міжнародному публічному праві (див. Справи Гентільфом, Шафф-Бенхадджы і Зероукі проти Франції, рішення від 14 травня 2002 року, §20; Банковіч та інші проти Бельгії та 16

¹⁹ [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/e03f84d554419c19c22580eb002428a1/\\$FILE/CASE%20OF%20LOIZIDOU%20v.%20TURKEY.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/e03f84d554419c19c22580eb002428a1/$FILE/CASE%20OF%20LOIZIDOU%20v.%20TURKEY.pdf); <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007>

Додаток 4

держав, учасниць Конвенції (судове рішення) № 52207/99, §§59-61; ЄКПЛ 2001 -XII; справа Ассанідзе проти Грузії, ЄКПР 2004 ... § 137).

З точки зору міжнародного публічного права, слова «в рамках їх юрисдикції» в статті 1 Конвенції повинні розумітися, як перш за все територіальна правомочність держави (див. Рішення Суду у справі Банковіча, § 59), а й також передбачається, що юрисдикція зазвичай здійснюється на всій території держави.

Ця презумпція може бути обмежена у виняткових обставинах, особливо в тих випадках, коли державі не дають можливість застосовувати свою владу на частини своєї території. Це може бути в результаті військової окупації збройними силами іншої держави, які реально контролюють зайняту територію (див. Рішення у справі Лоїзиду проти Туреччини (Попередні заперечення) судове рішення від 23 березня 1995 року, Серія А № 310, і справу Кіпр проти Туреччини, № 2578/94, ЄКПР 2001- ІУ, §§.70-80, як зазначено в вище згаданому рішенні по справі Банковіча, §§.70-71), військові дії або заколот, або дії іноземної держави, що підтримує створення сепаратистського держави на території, про яку йде мова.

Для того, щоб можна було зробити висновок, що такі виняткові обставини існують, Суд повинен розглянути, з одного боку, всі об'єктивні факти, які свідчать про обмеження можливості застосування державою влади на своїй території, і, з іншого боку, сама поведінка держави. Зобов'язання, взяті Договірною Стороною, що підписали Конвенцію, відповідно до ст. 1 Конвенції включають, на додаток до обов'язку утримуватися від втручання в користування гарантованими правами і свободами, зобов'язання вживати заходів для забезпечення поваги цих прав і свобод на своїй території (див. Серед інших судових рішень справа З. проти Сполученого

Королівства, № 29392\95, § 73, ЄКПЛ 2001 У).

Ці зобов'язання залишаються чинними навіть, якщо застосування державою своєї влади обмежена на частини її території, тобто держава зобов'язана вживати усіх відповідних доступних їй заходів.

314. Крім того, Суд заявляє, що хоча в справі Банковіча Суд підкреслив перевагу територіального принципу в застосуванні Конвенції (рішення, процитоване вище, пар§.80), він також визнає, що поняття «юрисдикції» в рамках значення статті 1 Конвенції необов'язково обмежується національною територією Високих договірних сторін (див. Лоїзиду проти Туреччини, судове рішення від 18 грудня 1996 року, Рішення і доповіді 1996 УІ, с. 2234- 2235, §. 52.)

Суд згоден, що у виняткових обставинах дії держав, що є Договірними сторонами, здійснювалися поза їхньою територією, і які приводили до результатів, які можуть розцінюватися як здійснення ними їх юрисдикції за змістом ст. 1 Конвенції.

Згідно, що стосується даної справи принципам міжнародного права, держава може бути притягнута до відповідальності в разі військових дій - законних або незаконних, і якщо вона на практиці здійснює контроль над територією, розташованою поза її національної території. Обов'язок захищати на цій території прав і свобод, викладених в Конвенції, є наслідком визнання цього контролю, здійснюється це прямо через збройні сили або через підпорядковану місцеву адміністрацію (там же).

ORHAN V. TURKEY (Орхан проти Туреччини), скарга №25656/94, рішення від 18 червня 2002 р.¹

Заявник стверджував, що, зокрема, солдати спалили і евакуювали його село, в якому він проживав на південному схо-

¹ <http://www.srji.org/resources/search/1/>

Додаток 4

ді Туреччини, а також затримали і вбили його братів (Селіма і Хасана) і його сина (Чезаіра) – «Орханов». Він посилається на порушення, в тому числі, на статей 2, 3, 5, 8, 13 і 14 Конвенції, в поєднанні зі Статтею 1 Протоколу №. 1 Конвенції.

Суд вважає, що є ряд елементів, що відрізняють дану справу від таких справ як Kurt v. Turkey (рішення від 25 червня 1998 р.), у якому Суд прийшов до висновку, що не було достатньо переконливих індикаторів того, що син заявника помер під час перебування під вартою. Узеира Курта бачили в останній раз в оточенні солдатів в його селі, в той час як Орханів бачили в останній раз, коли їх забирали в невідомому напрямку влада, за яку несе відповідальність Держава. Крім того, ряд елементів вказував на те, що Курт перебував під підозрою у влади, є прямі докази того, що Орхани розшукувалися владою. Виходячи із загального контексту ситуації на південному сході Туреччини в 1994 році, ні в якому разі не можна виключати того, що невизнане затримання такої особи представляло б загрозу життю (Timurtaş v. Turkey, зазначено вище, § 85 і the Çiçek v. Turkey). Також необхідно нагадати, що Суд зазначав у прийнятих раніше рішеннях, що

дефекти, що підривають ефективність захисту кримінального права на південному сході в розглянутий період, що відноситься також і до цієї справи, дозволяли або сприяли безкарності представників сил безпеки за вчинені ними дії (Semil Kılıç v. Turkey, no. 22492/93, § 75, ECHR 2000, і Mahmut Kaya v. Turkey, no. 22535/93, § 98, ECHR 2000). Така відсутність відповідальності особливо проявилася в цьому контексті, свідчення чого стало те, що жандарми знали мало про дії військових під час проведення операції, а також те, що у них не було контролю над військовими і їхньою оперативною діяльністю.

256. Якщо підозрюваний є військовим, то закон, що застосовується залежить від складу злочину. Так, якщо це «воєнний злочин», то тоді діє Військовий КК (закон №1632), розслідування проводиться, в принципі, за законом №353 про положення про військові суди і правила їх роботи. Якщо представник збройних сил звинувачується в звичайному злочині, то тоді застосовуються норми КПК (див. Ст.145 §1 Конституції і розділ 9-14 закону № 353).

Додаток 5

МІЖНАРОДНА СУДОВА ПРАКТИКА З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Прокурор проти Д. Тадіча, Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії²¹

Рішення щодо позиції захисту щодо проміжної апеляції по юрисдикції.

I. Вступ

A. Рішення по апеляції.

1. В апеляційній палаті розглянута апеляція, подана Апелянтами захисту проти вироку, винесеного Судовою інстанцією II від 10 серпня 1995 року. За цим рішенням, було відхилено вимогу апелянта про відсутність юрисдикції у даного суду.

2. Перед Судовою палатою, Апелянт гуртував свою позицію на трьох положеннях:

а) незаконної основі Міжнародного трибуналу;

б) протиправності примата Міжнародного трибуналу над національними судами;

в) відсутності юрисдикції «*ratione materiae*».

Рішення по апеляції відмовило апелянтові в його вимогах наступним чином:

«Судова палата. Справжнім відводить питання, що роз-

глядаються, оскільки вони відносяться до юрисдикції першості і предметної юрисдикції в статтях 2, 3 і 5 і не прийме іншого рішення, щоб це було некомпетентним, оскільки воно ставить під сумнів саме створення Міжнародного трибуналу, справжнім спростовує предмет вимоги щодо захисту щодо юрисдикції трибуналу [...]

II. Незаконне створення міжнародного трибуналу ...

A. Значення юрисдикції [...]

11. Вузьке поняття юрисдикції може бути виправданим в національному контексті, але не в міжнародному праві ...

98. Поява міжнародних правил, що регулюють внутрішню боротьбу, відбулося на двох різних рівнях: на рівні звичаєвого і договірного права. Дві форми вираження правил, таким чином, кристалізуються але вони, ні в якому разі, не конфліктуючі або суперечливі, а навпаки взаємно підтримують і доповнюють один одного. Справді, взаємодія між цими двома наборами правил таке, що деякі договірні норми поступово стають частиною звичаєвого права. Це справедливо для загальної статті 3 Женевських конвенцій 1949 року, як це було авторитетно доведено Міжнародним Судом (в справі Нікарагуа, в пар. 218), але також відноситься і до статті 19 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року, і, як ми покажемо нижче (пункт 117), лежить в основі Додаткового протоколу II 1977 року.

²¹ International Criminal Tribunal for Yugoslavia, *The Prosecutor v. Dusko Tadić*, IT94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision, 2 October 1995 [citations omitted].

Додаток 5

99. Перед розглядом принципів і норм звичаєвого права, які виникли в міжнародному співтоваристві з метою врегулювання цивільних заворушень, потрібно сказати про законотворчий процес в праві збройних конфліктів. При спробі встановити практику держав з метою доказування існування звичаєвої норми або загального принципу, важко, якщо взагалі можливо, точно визначити реальну поведінку військ на полі бою з метою встановлення, чи дотримуються вони насправді або ігнорують певні стандарти поведінки. Ця експертиза є надзвичайно складною в тому, що незалежним спостерігачам не тільки відмовляється в доступі до театру військових дій (часто навіть для МКЧХ), але навіть інформація про фактичне ведення військових дій утримується сторонами в конфлікті, і часто вони звертаються до дезінформації з метою введення в оману противника, а також громадську думку і іноземні уряди. Тому при оцінці формування норм звичаєвого права і загальних принципів, треба мати на увазі, що через властиву природу цього предмета, акцент повинен перш за все бути зроблений на такі елементи, як офіційні заяви держав, військові статuti і судові рішення.

Б. Основні правила

100. Перші правила, які розвинулися в цій області були спрямовані на захист цивільного населення від бойових дій. Ще в іспанській громадянській війні (1936-39 рр.), державна практика показала тенденцію ігнорувати різницю між міжнародними і внутрішніми війнами і застосовувати певні загальні принципи гуманітарного права, принаймні, до тих внутрішніх конфліктів, які представляють собою масштабну громадянську війну [...] Примітно, що обидва республіканських уряди і треті держави відмовилися визнати повстанців, як воюючі сторони. Вони, проте, наполягали на тому, що деякі правила, що стосуються міжнародних збройних кон-

фліктів, застосовуються. Серед правил вважалися застосовними заборона навмисного бомбардування мирних жителів, заборона нападу на невійськові цілі, і норма, що стосується необхідних запобіжних заходів під час нападу на військові цілі. Так, наприклад, 23 березня 1938 року прем'єр-міністр Чемберлен пояснив британський знак протесту проти бомбардувань Барселони наступним чином [...]

Справа Таблада, Міжамериканська комісія з прав людини CDH/3398²²

IV. АНАЛІЗ

146. Для полегшення аналізу ключових подій і питань, піднятих у цьому випадку, в цьому звіті будуть розглянуті ці події і питання за такими трьома напрямками:

напад і відновлення військової бази, події, що послідували за здачу нападників і арешт їх передбачуваних спільників, а також суду над тими ж особами за злочин повстання в справі Абелла.

А. АТАКА І ПОВТОРНЕ ЗАХОПЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ БАЗИ.

147. У своїй скарзі, заявники наводять різні правила міжнародного гуманітарного права, тобто права збройних конфліктів, в підтримку своїх тверджень, що державні агенти використовували надмірну силу і незаконні засоби в їх зусиллях повернути військову базу Таблада. Зі свого боку, аргентинське держава, заперечуючи застосовність правил міждержавного збройного конфлікту, проте, мають в своїх уявленнях в Комісії про те, що повернення бази Таблада вимагало сили рівня військової операції. Держава також навела приклад використання зброї нападниками, щоб виправдати своє переслідування за злочин бунту, як це визначено в Законі 23,077. І Аргентина і заявник сходяться на думці, що

²² Межамериканская комиссия по правам человека, отчет 55/97, дело 11,137: Аргентина, OEA/Ser/L/V/II.98, док. 38

Додаток 5

23 і 24 січня 1989 року збройне протистояння відбулося на базі Таблада між атакуючими і аргентинськими збройними силами протягом приблизно 30 годин.

148. Комісія вважає, що перш ніж вона зможе правильно оцінити претензії заявників щодо повторного захоплення бази Таблада аргентинськими військовими, вона повинна спочатку визначити, чи є збройне протистояння в принципі всього лише випадком внутрішніх заворушень чи напруженості або ж вона склала неміжнародний або внутрішній збройний конфлікт за змістом статті 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій 1949 року (загальна стаття 3). Тому що правові норми, що регулюють внутрішній збройний конфлікт значно відрізняються від норм, що регулюють випадки порушень внутрішнього порядку і напруженості.

Для характеристики подій на базі Таблада з 23 на 24 січня 1989 року, необхідно визначити джерела застосовного права. Це, в свою чергу, вимагає від комісії вивчити характеристики, які відрізняють зазначені випадки в рамках гуманітарного права, Комісія також повинна зробити висновок, яка міра відступів є порушенням зобов'язань держав-учасників в рамках Американської конвенції та договорів з гуманітарного права.

172. Заявники не заперечують той факт, що деякі члени МТР спланували, ініціювали і брали участь в нападі на військову базу. Вони стверджують, однак, що причини або мотиви нападу - це зупинити військовий переворот проти уряду Альфонсин - і це було юридично обґрунтовано згідно зі статтею 21 Конституції держави, яка зобов'язує громадян взятися за зброю на захист Конституції. Отже, вони стверджують, що їх судове переслідування за злочин повстання порушує Американську конвенцію. Крім того, заявники стверджують, що оскільки причина їх поведінки є справедливою і законною, держава, в силу незаконного використання надмірної

сили в поверненні військової бази, повинна нести повну юридичну і моральну відповідальність за все людські жертви і матеріальні збитки, завдані цими діями.

173. Комісія вважає, що аргументи заявників відображають деякі основні помилки щодо природи міжнародного гуманітарного права. Слід розуміти, що жодна з додатків загальної статті 3, або будь-яких інших гуманітарних норм права, що стосуються військових дій на базі Таблада, не можна інтерпретувати як визнання легітимності причин і мети, через яку члени МТР взяли в руки зброю. Найголовніше, застосування закону не обумовлено причинами конфлікту. Це основне положення гуманітарного права закріплено в преамбулі Додаткового протоколу I, в якому говориться:

Підтверджуючи далі, що положення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року [...] повинні повністю застосовуватися при будь-яких обставинах [...] без будь-якої дискримінації, полягають у характері чи походженні збройного конфлікту або причини дій сторін конфлікту.

174. На відміну від права прав людини, яке в цілому стримує тільки зловживання державних агентів, обов'язкові положення загальної статті 3 прямо пов'язують і в рівній мірі обидві сторони внутрішнього конфлікту, тобто уряд і опозиційні сили. Більш того, зобов'язання застосовувати загальну статтю 3 є абсолютним для обох сторін і не залежить від зобов'язань іншої. [Посилання 27 говорить: порушення статті 3 однієї зі сторін, таке як незаконні методи ведення бойових дій, не може використовуватися іншою стороною як підстава для недотримання обов'язкових положень статті, Віденська конвенція про право міжнародних договорів, ст. 60]. Таким чином, і нападники МТР і аргентинські збройні сили мали однакові обов'язки відповідно до гуманітарного права, і жодна зі сторін не може нести відповідальності за дії інших.

Додаток 5

Прокурор проти Кунарача, Ковача і Вуковича, Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії, 2002²³

Апеляційна палата [...]

Рішення від 12 червня 2002 р.

Апеляційна палата Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права з 1991 року, яка відповідальна за процеси оскарження судових рішень від 22 лютого 2001 року в справі «Прокурор проти Драголюбa Кунарача, Радомира Ковача та Зорана Вуковича»,

Розглянувши письмові та усні заяви сторін,

Справжнім виносить своє рішення. [...]

В. Висновки Апеляційної палати

1. Засудження

32. Апеляційна палата вважає, що вона не в змозі виділити якусь помилку в оцінці Судової камери по доказах або в своїх висновках стосовно будь-якого з підстав для подачі апеляції ...

123. [...] Рабство може існувати і без тортур. Раби можуть бути ситі, добре одягнені, і зручно розміщені, але вони все ще раби, якщо без законного процесу вони позбавлені свободи силовими методами. Ми могли б знищити всі докази жорстокого поводження, ігнорувати голод, побої та інші варварські акти, але необхідність визнання факту рабства - примусова некомпенсована праця - все одно залишиться. Не існує такого поняття, як доброзичливе рабство. Підневільний стан, навіть при гуманному поводженні, залишається як і раніше

²³ Международный уголовный трибунал по бывшей Югославии, Прокурор против Драголюбa Кунарача, Радомира Ковача и Зорана Вуковича, IT-96-23 и IT-96-23/1, Апелляционная палата, Решение от 12 июня 2002 г.

рабством. Цей уривок говорить про рабство, але це відноситься і до поневолення.

124. З вищевикладених причин Апеляційна палата вважає, що визначення Судової палати злочину поневолення у вузькому сенсі відображає звичаєве міжнародне право в той час, коли передбачувані злочини були скоєні. Ствердження заявників, таким чином, відкидається; апеляція, пов'язана з визначенням злочину поневолення не задовольняється.

Б. Визначення злочину зґвалтування [...]

2. Обговорення

127. Після великого огляду судової практики Трибуналу і національних законів декількох юрисдикцій, Судова палата робить висновок:

«Actus reus» злочину зґвалтування в міжнародному праві становлять: сексуальне проникнення, навіть саме незначне в органи [...].

128. Апеляційна палата згодна з ухвалою Судової палати у відношенні зґвалтування. Проте, Апеляційна палата вважає, що слід підкреслити два моменти. По-перше, він відкидає позицію заявників про вимогу «опору», так як це не має ніякої основи в звичаєвому міжнародному праві. Твердження заявника про опір, який забезпечує належне повідомлення злочинця про те, що його залицяння є небажаними, є незаконними і абсурдними.

129. По-друге, що стосується ролі визначення зґвалтування, Апеляційна палата відзначає, що Судова палата відійшла від попереднього визначення Трибуналу щодо зґвалтування. Увага зосереджена на силі як визначальній характеристиці зґвалтувань. В рамках цієї логіки, сила або загроза силою зводить нанівець можливість опору з допомогою фізичного насильства або виявляється настільки примусовим, що згода неможлива. Проте, пояснюючи свою увагу на відсутність згоди, як неодмінної умови зґвалтування, Судова палата не

Додаток 5

ігнорує практику Трибуналу, але замість цього намагається пояснити взаємозв'язок між силою і згодою. Сила або загроза застосування сили з усією очевидністю свідчать про незгоду, але сила не елемент сама по собі в зґвалтуванні. Зокрема, Судова палата хоче пояснити, що «є чинники крім сили, які роблять акт сексуального проникнення недобровільним з боку жертви».

Фокус уваги на силі може дозволити злочинцям уникнути відповідальності за сексуальну діяльність, на яку інша сторона не погодилася, але яка стала можливою в примусових обставинах, без необхідності застосування фізичної сили.

130. Апеляційна палата відзначає, що, наприклад, в деяких випадках національної практики, ні застосування зброї, ні фізичний примус жертви, не потрібні, щоб продемонструвати силу. Загроза завдати у відповідь удар «в майбутньому щодо потерпілого або будь-якої іншої особи» є достатнім примусом до тих пір, поки «існує розумна можливість того, що злочинець буде виконувати загрози». Хоча це правда, що увага на одному аспекті дає можливість побачити багато, то, тим не менш, варто зауважити, що обставини, які послужили підставою для апеляцій і які превалюють в більшості випадків щодо військових злочинів або злочинів проти людяності, будуть майже завжди актом примусу, тобто, справжня згода не має під собою ґрунт.

131. У розділі під назвою «Злочини проти сексуального самовизначення», німецький основний закон містить розділ про покарання за дії сексуального характеру з ув'язненими, які утримуються під вартою особами державної влади. Відсутність згоди не є елементом злочину. Все частіше державні і національні закони Сполучених Штатів, призначені для обставин далеких від контексту війни, дотримуються цієї лінії міркувань.

132. Здебільшого, заявники, в даному випадку, були визнані винними в зґвалтуванні жінок в де-факто військових штабах, центрах утримання під вартою і квартирах, які використовуються в якості казарм солдатів. Найбільш кричущим є факт того, що жертви вважалися законною сексуальною здобиччю своїх викрадачів. Як правило, жінок ґвалтували регулярно і більш ніж одним злочинцем, що є обурливим (ті, хто спочатку зверталися за допомогою або чинили опір отримували додатковий рівень жорстокості). Такі затримання укупі з обставинами, які були настільки примусовими, зводять нанівець будь-яку можливість незгоди.

133. На закінчення, Апеляційна палата згодна з ухвалою Судової палати про те, що примусові обставини присутні в цьому випадку, і отримання згоди на момент статевого акту неможливі. Отже, у заявників немає підстав для подачі апеляції, пов'язаної з визначенням злочину зґвалтування. ...

VII. Сукупний намір ...

Б. Негайні засудження ...

2. Засудження відповідно до статті 5 Статуту

(А) Зґвалтування і тортури

179. Апеляційна палата тепер буде розглядати докази заявників про внутрішню переконаність. Заявники стверджують, що Судова камера допустила помилку, ввівши намір для тортур відповідно до статті 5 (е) і зґвалтувань відповідно до статті 5 (г) Статуту. Ні право, ні факти не можуть бути витлумачені так, щоб встановити відмінність злочинів. Судова палата виявила, що злочини зґвалтування і тортури містять по одному матеріальному окремому елементу, що робить поділ злочинів допустимим. Питання сукупності намірів використовується для визначення різних злочинів відповідно до Статуту, який встановлюється в судовій практиці Трибуналу. Каткування та зґвалтування містять окремі елементи, які істотно

Додаток 5

розрізняються і не містяться в інших, і це використовується як підстава для апеляції.

Елементом злочину зґвалтування є проникнення, в той час як елементом злочину катування є заборонена мета, і ні один з цих елементів не може бути знайдений в іншому злочині. ...

181. В рішенні по справі Челебічі, Судова палата розглянула питання про тортури в результаті зґвалтування. Апеляційна палата відхилила положення заявника відповідно до статті 3 Статуту, як неправильне у зв'язку зі статтею 2 Статуту, але детальний аналіз Судової палати про тортури і зґвалтування залишається переконливим. Після ретельного аналізу судової практики міжнародних органів, Судова палата зробила висновок, що зґвалтування може являти собою тортури. І Міжамериканська комісія, і Європейський суд з прав людини виявили, що тортури можуть бути здійснені в результаті зґвалтування. Спеціальний доповідач ООН з тортур перерахував форми сексуального насильства в якості методів тортур.

182. Щоб кваліфікувати зґвалтування як тортури, необхідно, щоб елементи обох складів були наявні у справі. Підводячи підсумки міжнародного прецедентного права, Судова палата у справі Челебічі прийшла до висновку, що «зґвалтування включає заподіяння страждань і необхідного рівня жорстокості, щоб бути розглянутим як категорія тортури». В якості ілюстрації, Судова палата навела факти двох важливих справ Фернандо і Ракель Межка проти Перу з практики Міжамериканської комісії і Айдин проти Туреччини з практики Європейської комісії з прав людини.

183. [...] Судова палата у справі Челебічі зазначила, що «потрібно не тільки дивитися на фізичні наслідки, а й на психологічні і соціальні наслідки зґвалтування».

185. В обставинах даної справи, Апеляційна палата розглядає претензії заявників як абсолютно непереконливі. Фізичний біль, страх, тривога, невпевненість і приниження, яким заявники неодноразово піддавали своїх жертв дозволяють зробити висновок про застосування ними катувань. Це були не поодинокі випадки. Швидше за все, цілеспрямоване і скоординоване вчинення зґвалтувань було проведено з жахливою безкарністю і протягом тривалого періоду часу. Також вік жертви не забезпечує захист від подібних звинувачень (насправді, Судова палата сприймає молодий вік декількох жертв в якості обтяжуючих факторів). Мали місце повторювані дії, яким були піддані жертви в штаб-квартирах, повинні розглядатися не тільки як зґвалтування, але і як тортури відповідно до статті 5 Статуту. У кричущих обставин цієї справи, Апеляційна палата вважає, що всі елементи зґвалтування і тортури були присутні повною мірою. У зв'язку з цим, Апеляційна палата відхиляє клопотання з цього питання.

(Б) Зґвалтування і поневолення

186. Не більше переконливим є твердження апелянтів про те, що дії Кунарача і Ковача по поневоленню відповідно до статті 5 (с) і зґвалтувань відповідно до статті 5 (г) Статуту є неприпустимо кумулятивними. Заявники також змусили своїх бранців терпіти зґвалтування в особливо одіозній формі і в якості їх домашньої прислуги. Як Апеляційна палата раніше пояснила в її обговоренні поняття поневолення, вона вважає, що рабство, навіть на підставі сексуальної експлуатації, це окремий злочин від зґвалтування. Апеляційна палата, таким чином, відкидає ці підстави для апеляції.

3. Стаття 3 Статуту [...]

(Б) засудження відповідно до статті 3 Статуту [...]

194. Стаття 3 Статуту, як Апеляційна палата раніше зазначила, також забороняє інші серйозні порушення міжнародно-

Додаток 5

го звичаєвого права. Апеляційна палата в справі Тадича про Рішення по юрисдикції визначила чотири вимоги для використання Статті 3 Статуту:

(1) порушення повинно бути порушенням норми міжнародного гуманітарного права;

(II) правило повинно бути прийнято в природі ...;

(III), порушення повинно бути «серйозним», тобто, воно повинно бути порушенням правил захисту важливих цінностей;

(IV), порушення правил повинні спричинити за собою, відповідно до права або правовими звичаями, індивідуальну кримінальну відповідальність особи, яка порушила правило. [...]

«Згвалтування» серйозний військовий злочин по міжнародному звичаєвому праву, яке тягне за собою «індивідуальну кримінальну відповідальність» [...]

Правові наслідки будівництва стіни на окупованій палестинській території²⁴

Історія судового розгляду (пункти 1-12)

Суд насамперед нагадує, що 10 грудня 2003 року за скликанням Генерального секретарем Організації Об'єднаних Націй офіційно було повідомлено Суду про рішення, прийняте Генеральною Асамблеєю про постановку питання, викладеного в її резолюції ES-10/14, прийнятої 8 грудня 2003 року на її десятій надзвичайній спеціальній сесії, про надання консультативного висновку. Питання полягає в наступному:

«Які правові наслідки будівництва стіни, що споруджується Ізраїлем, окупуючою державою, на окупованій палестинській території, в тому числі в Східному Єрусалимі і навколо, як описано в доповіді Генерального секретаря, з огляду на норми і принципи міжнародного права, в тому числі четвертої Женевської конвенції 1949 року і відповідні резолюції

²⁴ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory of 9 July 2004, International Court of Justice Summary, ICJ Summaries 2004/2 (2004).

Ради Безпеки і Генеральної Асамблеї?»

Юрисдикція

Суд приходить до висновку, що він має юрисдикцію для винесення думки з питання, поставленого Генеральною Асамблеєю, і що немає вагомих причин для того, щоб використовувати свої дискреційні повноваження, щоб не дати з цього свою думку.

Міжнародне гуманітарне право

Що стосується міжнародного гуманітарного права, Суд нагадує, що Ізраїль не є учасником Четвертої Гаазької конвенції 1907 року, до якої додаються Гаазька положення. Він вважає, однак, що положення Гаазького положення стали частиною звичаєвого права, що насправді визнають всі учасники розгляду в Суді. Суд також зазначає, що відповідно до статті 154 Четвертої Женевської конвенції 1949 р., ця конвенція є доповненням до розділів II і III Гаазького положення. Розділ III цих правил, який стосується «військової влади на території ворожої держави», особливо доречний в даному випадку.

По-друге, у зв'язку з Четвертою Женевською конвенцією 1949 р., Суд бере до уваги, що учасниками цих розглядів були висловлені різні думки. Ізраїль, на відміну від більшості учасників, оспорує де-юре застосовність Конвенції до окупованої палестинської території. Суд нагадує, що Четверта Женевська конвенція 1949 р. була ратифікована Ізраїлем від 6 липня 1951 року, і що Ізраїль є учасником цієї Конвенції, що Йорданія також сторона в ній з 29 травня 1951 року, і що жодна з цих двох держав не зробило жодних застережень, щоб мати відношення до цього звіту. Суд зазначає, що ізраїльська влада повідомила про ряд випадків про те, що насправді вони зазвичай застосовують гуманітарні положення Четвертої Женевської конвенції 1949 р. на окупованих тери-

Додаток 5

торіях. Однак, згідно з позицією Ізраїлю, Конвенція не може бути застосована де-юре на цих територіях, тому що, відповідно до статті 2 пункт 2 вона застосовується тільки в разі окупації територій, що підпадають під суверенітет Високої Договірної Сторони, яка бере участь у збройному конфлікті. Ізраїль пояснює, що території, окуповані Ізраїлем після конфлікту 1967 року раніше не потрапляли під суверенітет Йорданії. Суд зазначає, що, відповідно до частини першої статті 2 Четвертої Женевської конвенції 1949 р., при виконанні двох умов, а саме, що існує збройний конфлікт (незалежно від стану війни), і що конфлікт виник між двома сторонами, Конвенція застосовується, зокрема, на будь-якій території, окупованій в ході конфлікту однієї з договірних сторін. Об'єктом пункту 2 статті 2, в якому йдеться про «окупацію території Високої Договірної Сторони», не обмежує сферу застосування Конвенції, як це визначено в першому пункті, шляхом виключення з нього територій, які не підпадають під суверенітет однієї з договірних сторін, а просто даючи зрозуміти, що, навіть якщо окупація, здійснена в ході конфлікту не зустріла збройного опору, Конвенція як і раніше застосовується.

Це тлумачення відображає намір авторів Четвертої Женевської конвенції щодо захисту цивільних осіб незалежно від статусу окупованих територій, що підтверджується підготовчими матеріалами Конвенції. Державами-учасниками Четвертої Женевської конвенції 1949 р., на своїй Конференції від 15 липня 1999 року, стверджувалося, що інтерпретація, яка також була прийнята МКЧХ, Генеральною Асамблеєю і Радою Безпеки. Суд, має, в зв'язку з постановою Верховного суду Ізраїлю від 30 травня 2004 року, аналогічний ефект.

З огляду на вищевикладене, суд вважає, що Четверта Женевська конвенція застосовується на палестинських територіях, які до конфлікту 1967 року лежали на схід від зеленої

лінії, і які, під час цього конфлікту були окуповані Ізраїлем, і немає ніякої необхідності проводити будь-яке розслідування по статусу цих територій.

Вплив права палестинського народу на самовизначення (пункти 115-122)

Суд зазначає у цьому зв'язку, що Палестина й інші держави стверджують, що будівництво стіни є «спробою анексувати територію всупереч міжнародному праву» і «порушенням правових положень, що забороняють придбання території з застосуванням сили» і що «де-факто анексія землі є посяганням на територіальний суверенітет і, отже, пов'язане з правом палестинців на самовизначення». Він також зазначає, що Ізраїль, зі свого боку, стверджує, що єдина мета стіни полягає в тому, щоб дозволити йому ефективно боротися з терористичними нападами, здійснюваними з Західного берега, і, що Ізраїль неодноразово заявляв, що Бар'єр є тимчасовим заходом.

Суд нагадує, що і Генеральна Асамблея і Рада Безпеки вже говорили, по відношенню до Палестини, що це є звичаєвою нормою - «неприпустимість придбання території шляхом війни». Що стосується принципу право народів на самовизначення, Суд зазначає, що існування «палестинського народу» вже не в питанні, і було визнано Ізраїлем, разом з тим народних «законних прав». Суд вважає, що ці права включають право на самовизначення, як Генеральна Асамблея крім того відображає по кілька разів.

Хоча беручи до уваги запевнення Ізраїлю, що будівництво стіни не прирівнюється до анексії і що стіна носить тимчасовий характер, проте, Суд вважає, що будівництво стіни і пов'язаний з нею режим «здійснений факт» на тій підставі, що цілком може стати постійним, і в цьому випадку, і, незважаючи на офіційну характеристику стіни Ізраїлем, це буде

Додаток 5

рівнозначно фактичній анексії.

Самооборона і крайня необхідність (пункти 138-141)

Суд нагадує, що включені в додатку I до доповіді Генерального секретаря йдеться, однак, що, на думку Ізраїлю: «будівництво Бар'єру узгоджується зі статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, її невід'ємного права на самооборону і резолюції Ради Безпеки 1368 (2001) і 1373 (2001)».

Суд розглядає питання чи може в подальшому Ізраїль розраховувати на стан крайньої необхідності, які виключали б протиправність будівництва стіни. У зв'язку з цим, посилячись на своє рішення у справі про Габчіково-Надьмарош (Угорщина/Словаччина), він відзначає, що стан необхідності є підставою, визнаним звичаєвим міжнародним правом і «може бути використано тільки при строго певних умовах, які повинні в сукупності представляти то, що це був єдиний шлях для держави для захисту істотного інтересу від тяжкої і неминучої загрози». У світлі наявних в його розпорядженні матеріалів, Суд не переконаний, що будівництво стіни за обраним маршрутом було єдиним способом захистити інтереси Ізраїлю від небезпеки, на яку він послався як на виправдання для її будівництва. Хоча Ізраїль має право, та й обов'язки реагувати на численні і смертельні акти насильства, спрямованих проти цивільного населення з метою захисту життя своїх громадян, вжиті заходи повинні залишатися відповідно до застосовних норм міжнародного права. Ізраїль не може розраховувати на право на самооборону або на стан крайньої необхідності для того, щоб виключити протиправність будівництва стіни. Відповідно, Суд вважає, що будівництво

стіни, і пов'язаний з нею режим суперечать міжнародному праву.

Висновок

Суд вважає, що будівництво Ізраїлем стіни на окупованій палестинській території в більш загальному контексті суперечить міжнародному праву. З 1947 року, коли Генеральна Асамблея прийняла резолюції 181 (II) мандат на Палестину був припинений, і мали місце факти численних збройних конфліктів, актів невибіркового насильства і репресивних заходів щодо колишньої підмандатної території. Суд хотів би підкреслити, що і Ізраїль, і Палестина зобов'язані неухильно дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, однією з найважливіших цілей яких є захист цивільного населення. Незаконні дії і односторонні рішення були прийняті з усіх боків, в той час як, на думку Суду, це трагічна ситуація може бути доведена до кінця тільки через сумлінне виконання всіх відповідних резолюцій Ради Безпеки, і зокрема резолюцій 242 (1967) та 338 (1973). «Дорожня карта», затверджена Радою Безпеки в резолюції 1515 (2003) являє собою саме останнє зусилля для початку переговорів в цьому напрямку. Суд вважає, що він зобов'язаний звернути увагу Генеральної Асамблеї на те, що даний висновок адресовано тому, що ці зусилля повинні заохочуватися з метою досягнення якомога швидше, на основі міжнародного права, переговорів і вирішення невирішених проблем і створення палестинської держави, існуючого пліч-о-пліч з Ізраїлем та іншими сусідніми державами в мирі та безпеці з усіма в регіоні.

Додаток 6

ПЕРЕЛИК МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ХРОНОЛОГІЧНОМУ ПОРЯДКУ

1. Паризька декларація про морську війну, 1856 р.
2. Резолюції Женевської міжнародної конференції. Женева, 26-29 жовтня 1863 р.
3. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у діючих арміях, 22 серпня 1864 р.
4. Додаткові статті про поліпшення долі поранених під час війни. Женева, 20 жовтня 1868 р.
5. Декларація про заборону застосування розривних і запалювальних куль, Санкт-Петербург, 29 листопада 1868 р.
6. Проект декларації про закони і звичаї війни, Брюссель, 27 серпня 1874 р.
7. Закони сухопутної війни. Оксфорд, 9 вересня 1880 р.
- 8. Гаазька мирна конференція 1899 р.**
Заключний акт Міжнародної мирної конференції. Гаага, 29 липня 1899 р.
Гаазька конвенція (I) про мирне розв'язання міжнародних зіткнень, 29 липня 1899 р.
Гаазька конвенція (II) про закони і звичаї сухопутної війни, 29 липня 1899 р.
Гаазька конвенція (III) про поширення положень Женевської конвенції 1864 р. на морську війну, 29 липня 1899 р.
Декларація про незастосування снарядів, маючих єдиним призначенням розповсюджувати задушливі чи шкідливі гази. Гаага, 29 липня 1899 р.
Декларація про незастосування куль, що легко розвертаються або сплющуються (кулі «дум-дум»). Гаага, 29 липня 1899 р.
9. Конвенція про звільнення шпитальних суден під час війни від портових та інших зборів. Гаага, 21 грудня 1904 р.
10. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 6 липня 1906 р.
- 11. Гаазька мирна конференція 1907 р.**
Заключний акт Другої міжнародної мирної конференції. Гаага, 18 жовтня 1907 р.
Гаазька конвенція (I) про мирне розв'язання міжнародних зіткнень, 18 жовтня 1907 р.
Гаазька конвенція (II) про обмеження застосування сили при стягненні за договірними борговими зобов'язаннями, 18 жовтня 1907 р.
Гаазька конвенція (III) про початок воєнних дій, 18 жовтня 1907 р.

Додаток 6

Гаазька конвенція (IV) про закони та звичаї сухопутної війни. Додаток: Положення про закони та звичаї сухопутної війни, 18 жовтня 1907 р.

Гаазька конвенція (V) про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни, 18 жовтня 1907 р.

Гаазька конвенція (VI) про становище торговельних суден противника в разі початку війни, 18 жовтня 1907 р.

Гаазька конвенція (VII) про перетворення торговельних суден у військові, 18 жовтня 1907 р.

Гаазька конвенція (VIII) про встановлення підводних мін, що автоматично підриваються від дотику, 18 жовтня 1907 р.

Гаазька конвенція (IX) про бомбардування морськими силами під час війни, 18 жовтня 1907 р.

Гаазька конвенція (X) про застосування до морської війни засад Женевської конвенції 1864 р., 18 жовтня 1907 р.

Гаазька конвенція (XI) про деякі обмеження користування правом захоплення у морській війні, 18 жовтня 1907 р.

Гаазька конвенція (XII) про створення Міжнародного призового суду, 18 жовтня 1907 р.

Додатковий протокол до Конвенції про створення Міжнародного призового суду, Гаага, 19 вересня 1910 р.

Гаазька конвенція (XIII) про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни, 18 жовтня 1907 р.

Декларація про заборону метання снарядів и вибухових речовин з повітряних куль. Гаага, 1907 р.

12. Заключний акт Лондонської морської конференції. Лондон, 26 лютого 1909 р.

Декларація про право морської війни. Лондон, 26 лютого 1909 р.

13. Керівництво про правила ведення морської війни. Оксфорд, 9 серпня 1913 р.

14. Договір про використання підводних човнів і шкідливих газів під час війни. Вашингтон, 6 лютого 1922 р.

15. Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів. Женева, 17 червня 1925 р.

16. Конвенція про нейтралітет під час морської війни. Гаана, 20 лютого 1928 р.

17. Женевські конвенції 1929 р. про захист жертв війни

Заключний акт Дипломатичної конференції. Женева, 27 липня 1929 р.

Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 27 липня 1929 р.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, 27 липня 1929 р.

18. Договір про відмову від війни як засобу національної політики (Пакт Бріана-Келлога). Вашингтон, 1928 р.

19. Договір про обмеження та скорочення морських озброєнь. Лондон, 22 квітня 1930 р.

Протокол про правила підводної війни. Лондон, 6 листопада 1936 р.

Додаток: Правила дій підводних човнів по відношенню до торговельних суден у воєнний час.

20. Проект Конвенції про захист цивільного населення, на територіях, окупованих ворогом. Токіо, 1934 р.

21. Договір про захист культурних, наукових установ та історичних пам'яток (Пакт Реріха). Вашингтон, 15 квітня 1935 р.

22. Ніонська угода про заходи боротьби з піратськими діями підводних човнів, 14 вересня 1937 р.

Додаткова угода до Ніонської угоди, Женева, 17 вересня 1937 р.

Додаток 6

23. Проект Конвенції про захист цивільного населення від нових видів зброї. Амстердам, 1938 р.

24. Угода між Урядами Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Сполучених Штатів Америки та Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, та Тимчасовим Урядом Французької Республіки про судове переслідування та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. Лондон, 8 серпня 1945 р.

Статут Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців європейських країн осі. Лондон, 8 серпня 1945 р.

Статут Міжнародного військового трибуналу для Далекého Сходу. 1946 р.

27. Про підтвердження принципів міжнародного права, які визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 95 (I), 11 грудня 1946 р.

28. Американський договір про мирне врегулювання (Боготський пакт) 1948 р.

29. Міжнародна конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. Нью-Йорк, 9 грудня 1948 р.

30. Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни

Заключний акт Женевської дипломатичної конференції, 12 серпня 1949 р.

Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12 серпня 1949 р.

Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, 12 серпня 1949 р.

Женевська конвенція (III) про поведження з військово-полоненими, 12 серпня 1949 р.

Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни, 12 серпня 1949 р.

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Женева, 8 червня 1977 р.

Додаток 1 до Додаткового протоколу I. Правила, що стосуються розпізнавання. Женева, 8 червня 1977 р.

Додаток 2 до Додаткового протоколу I. Посвідчення журналіста, що перебуває у небезпечній командировці. Женева, 8 червня 1977 р.

Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Женева, 8 червня 1977 р.

Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової розпізнавальної емблеми. Женева, 8 грудня 2005 р.

Резолюції Женевської дипломатичної конференції, 12 серпня 1949 р.

31. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту

Заключний акт Міжурядової конференції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.

Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.

Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.

Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.

Другий протокол до Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 26 березня 1999 р.

Резолюція Міжурядової конференції про захист куль-

Додаток 6

турних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.

32. Правила про обмеження небезпек, яких може зазнати цивільне населення під час війни. Женева, вересень 1956 р.

33. Права людини під час збройних конфліктів. Резолюція XXIII Міжнародної конференції з прав людини. Тегеран, 12 травня 1968 р.

34. [Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства](#), 26 листопада 1968 р.

35. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, 10 квітня 1972 р.

36. Принципи міжнародного співробітництва відносно виявлення, арешту, видачі й покарання осіб, винних у військових злочинах і злочинах проти людства. Затверджені резолюцією 3074 (XXVIII) Генеральної Асамблеї ООН, 3 грудня 1973 р.

37. Європейська конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства і воєнних злочинів, Страсбург, 25 січня 1974 р.

38. Принципи міжнародного співробітництва відносно виявлення, арешту, видачі й покарання осіб, винних у військових злочинах і злочинах проти людства, затверджені резолюцією 3074 (XXVIII) Генеральної Асамблеї ООН від 3 грудня 1973 р.

39. Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, Нью-Йорк, 10 грудня 1976 р.

40. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.

Завершальний акт Женевської дипломатичної конфе-

ренції 1974-1977 рр. Женева, 10 липня 1977 р.

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Женева, 8 червня 1977 р.

Додаток 1 до Додаткового протоколу I. Правила, що стосуються розпізнавання. Женева, 8 червня 1977 р.

Додаток 2 до Додаткового протоколу I. Посвідчення журналіста, що перебуває у небезпечній командировці. Женева, 8 червня 1977 р.

Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Женева, 8 червня 1977 р.

Резолюція Женевської дипломатичної конференції 1974-1977 рр. Женева, 8 червня 1977 р.

41. Рішення про системи зброї малого калібру. Женева, 28 вересня 1979 р.

42. Конвенція про заборону застосування конкретних видів звичайної зброї 1980 р.

Заключний акт Конференції ООН про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію. Женева, 10 жовтня 1980 р.

Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, 10 жовтня 1980 р.

Протокол про осколки, які не піддаються виявленню до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, (Протокол I). Женева, 10 жовтня 1980 р.

Додаток 6

Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесені 3 травня 1996 р, (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 р.), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних пошкоджень або мають невибірккову дію, 10 жовтня 1980 р.

Протокол про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію, (Протокол III). Женева, 10 жовтня 1980 р.

Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV) до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію, Нью-Йорк, 13 жовтня 1995 р.

Протокол про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію, (Протокол V), 28 листопада 2003 р.

43. Статут Міжнародної Федерації товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, 26 листопада 1987 р.

44. Конвенція про права дитини, 4 грудня 1989 р.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, 25 травня 2000 р

45. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, Нью-Йорк, 4 грудня 1989 р.

46. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, 13 січня 1993 р.

47. Угода про першорядні мери по захисту жертв збройного конфлікту, Москва, 24 вересня 1993 р.

48. Статут Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, що були вчинені на території колишньої Югославії з 1991 р. Додаток до Резолюції 827 (1993) Ради Безпеки ООН, 25 травня 1993 р.

49. Керівництво Сан-Ремо з міжнародного права, що застосовується до збройних конфліктів на морі, 12 червня 1994 р.

50. Статут Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, і громадян Руанди, відповідальних за геноцид і інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав, у період з 1 січня 1994 р. по 31 грудня 1994 р. Додаток до Резолюції 955 (1994) Ради Безпеки ООН, 8 листопада 1994 р.

51. Договір між Урядом України і Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) про відкриття Місії МКЧХ в Україні, 5 грудня 1995 р.

52. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, 18 вересня 1997 р.

53. Угода щодо організації міжнародної діяльності складових частин Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця від 26 листопада 1997 р.

54. Статут Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, 1 жовтня 1997 р.

Додаток 6

55. Статут Міжнародного комітету Червоного Хреста, 24 червня 1998 р.

56. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 р. (зі змінами на основі протоколів від 10 листопада 1998 р., 12 липня 1999 р., 30 листопада 1999 р., 8 травня 2000 р., 17 січня 2001 р. й 16 січня 2002 р.).

57. Статут Спеціального суду для Сьєрра-Леоне, Ради Безпеки ООН, 16 січня 2002 р.

Угода між Організацією Об'єднаних Націй і урядом Сьєрра-Леоне про створення Спеціального суду по Сьєрра-Леоне. 2002.

58. Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової розпізнавальної емблеми. Женева, 8 грудня 2005 р.

Додаток 7

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА, СТОРОНОЮ ЯКИХ Є УКРАЇНА

Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Дата підписання від імені України: 12.12.1949 р.; Дата ратифікації Україною: 03.07.1954 р.; Дата набрання чинності для України: 03.01.1955 р.);

Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі (Дата підписання від імені України: 12.12.1949 р.; Дата ратифікації Україною: 03.07.1954 р.; Дата набрання чинності для України: 03.01.1955 р.);

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (Дата підписання від імені України: 12.12.1949 р.; Дата ратифікації Україною: 03.07.1954 р.; Дата набрання чинності для України: 03.01.1955 р.);

Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Дата підписання від імені України: 12.12.1949 р.; Дата ратифікації Україною: 03.07.1954 р.; Дата набрання чинності для України: 03.01.1955 р.);

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. (Дата підписання Україною: 12 грудня 1977 р.; Дата ратифікації Україною: 18 серпня 1989 р.; Дата набуття чинності для

України: 25 липня 1990 р.);

Додатковий протокол Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р. (Дата підписання Україною: 12 грудня 1977 р.; Дата ратифікації Україною: 18 серпня 1989 р.; Дата набуття чинності для України: 25 липня 1990 р.);

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2005 р. (Дата підписання від імені України: 23.06.2006 р.; Дата ратифікації Україною: 22.10.2009 р.; Дата набрання чинності для України: 19.07.2010 р.);

Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. (Дата підписання від імені України: 14 травня 1954 р.; Дата набрання чинності для України: 6 лютого 1957 р.);

Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. (Дата підписання від імені України: 14 травня 1954 р.; Дата набрання чинності для України: 6 лютого 1957 р.);

Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р.

Додаток 7

(Дата підписання Україною: 21.02.1990 р.; Дата набрання чинності для України: 28.08.1991 р.).

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 травня 2000 р. (Дата підписання Україною: 07.09.2000 р.; Дата ратифікації Україною: 23.06.2004 р.; Дата набрання чинності для України: 11.07.2005 р.).

Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р. (Дата набрання чинності для України: 07.08.2003 р.).

Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та їх знищення від 10 квітня 1972 р. (Дата підписання Україною: 10.04.1972 р.; Дата набрання чинності для України: 26.03.1975 р.).

Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 18 вересня 1997 р. (Дата підписання Україною: 24.02.1999 р.; Дата ратифікації Україною: 18.05.2005 р.; Дата набрання чинності для України: 27.12.2005 р.).

Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р. (Дата підписання Україною: 13.01.1993 р.; Дата ратифікації Україною: 16.10.1998 р.; Дата набрання чинності для України: 16.10.1998 р.).

Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. (Дата підписання Україною: 16.12.1949 р.; Дата ратифікації Україною: 18.03.1954 р.; Дата набрання чинності для України: 15.11.1954 р.).

Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 р. (Дата підписання Україною: 21.09.1990 р.; Дата

ратифікації Україною: 14.07.1993 р.; Дата набрання чинності для України: 13.09.1993 р.).

Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибіркочу дію від 10 жовтня 1980 р. (Дата підписання Україною: 10.04.1981 р.; Дата набрання чинності для України: 23.06.1982 р.):

Поправка до статті 1 Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибіркочу дію від 10 жовтня 1980 р. (від 21 грудня 2001 р.) (Дата прийняття Україною: 15.06.2004 р.; Дата набрання чинності для України: 29.06.2005 р.);

Протокол про невиявлені осколки (Протокол I) від 10 жовтня 1980 р. (Дата підписання Україною: 10.04.1981 р.; Дата набрання чинності для України: 23.06.1982 р.);

Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мінпасток та інших пристроїв (Протокол II) від 10 жовтня 1980 р. (Дата підписання Україною: 10.04.1981 р.; Дата набрання чинності для України: 23.06.1982 р.);

Протокол про заборону або обмеження застосування запальної зброї (Протокол III) від 10 жовтня 1980 р. (Дата підписання Україною: 10.04.1981 р.; Дата набрання чинності для України: 23.06.1982 р.);

Протокол про засліплюючі лазерну зброю (Протокол IV) від 13 жовтня 1995 р. (Дата набрання чинності для України: 28.05.2003 р.);

Протокол про вибухонебезпечні залишки війни (Протокол V) від 28 листопада 2003 р. (Дата набрання чинності для України: 17.05.2005 р.).

Конвенція про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968

Додаток 7

р. (Дата підписання Україною: 14.01.1969 р.; Дата набрання чинності для України: 19.06.1969 р.).

Конвенція про заборону військового або будьякого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1977 р. (Дата підписання Україною: 18.05.1977 р.; Дата набрання чинності для України: 13.06.1978 р.).

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня

1968 р. (Дата приєднання України: 16.11.1994 р.; Дата набрання чинності для України: 05.12.1994 р.).

Україна підписала Договір про торгівлю зброєю від 2 квітня 2013 р. (Дата підписання Україною: 23 вересня 2014 р.). Договір набув чинності 24 грудня 2014 року, проте Україна ще не ратифікувала його.

Додаток 8

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ УКРАЇНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ІМПЛЕМЕНТАЦІЄЮ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

1. Конституція України

2. Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» від 08.07.1999 р. № 862-IV

3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. № 1207-VII

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2000 № 939 «Про затвердження Порядку виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста»

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2010 р. № 339 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 червня 2000 р. № 939»

6. Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» від 28.11.2002 р. № 330-IV

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 22.10.2009 р. № 1675 – VI (щодо імплементації Додаткового протоколу III, емблеми Третього протоколу - «Червоного Кристалу»)

8. Наказ Міністра оборони України від 11.09.2004 р. № 400 «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України»

9. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24.03.1999 р. № 548-XIV

10. Кримінальний кодекс України:

- стаття 426 «Бездіяльність військової влади»
- стаття 430 «Добровільна здача в полон»
- стаття 431 «Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває у полоні»
- стаття 432 «Мародерство»
- стаття 433 «Насильство над населенням у районі воєнних дій»
- стаття 434 «Погане поводження з військовополоненим»
- стаття 435 «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею»
- стаття 438 «Порушення законів та звичаїв війни»
- стаття 439 «Застосування зброї масового знищення»

Додаток 8

- стаття 440 «Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення»
 - стаття 445 «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала»
 - стаття 447 «Найманство»
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2000 р. № 1157 «Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права»
 12. Кодекс поведінки військовослужбовця Збройних Сил України – учасника бойових дій (Додаток Б до Наказу Міністра оборони України № 400)
 13. Кодекс честі офіцера Збройних Сил України

Додаток 9

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ УКРАЇНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З МІЖНАРОДНИМ ГУМАНІТАРНИМ ПРАВОМ

1. Постанова Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» від 17.03.2015 № 254 – VIII

2. Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16.09.2014 р. № 1680 – VII

3. Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 р. № 1934 – XII

4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706 – XII

5. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI

6. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р. № 1068-XIV

7. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 квітня 2009 року «Про стратегію миротворчої діяльності України» від 15.06.2009 № 435/2009

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015

р. № 367 «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї»

9. Тимчасовий порядок контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей

10. Наказ Міністра оборони України від 27.01.2015 № 40 «Про затвердження положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України»

11. Наказ Міністра юстиції України від 15.04.2015 р. № 126/7 «Про оновлення персонального та кількісного складу Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права»

12. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян».

Додаток 10

ЗАХИСТ ЕМБЛЕМ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА, ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ І ЧЕРВОНОГО КРИСТАЛА

Емблеми червоного хреста, червоного півмісяця і червоного кристала, як захисний знак є видимим позначенням захисту, передбаченого Женевськими Конвенціями та Додатковими протоколами.

Використання цих емблем регулюється:

- Женевськими конвенціями 1949 р.,
- Додатковими протоколами I і II 1977 р.,
- Додатковим протоколом III 2005 р.,
- Законом України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» 2010 р.

Емблеми захищають під час збройного конфлікту:

- медичний персонал,
- медичні формування,
- санітарно-транспортні засоби.

! Емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Черво-

ного Кристала використовуються як розпізнавальний знак для позначення належності людини або об'єкта до Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Виділяють дві мети використання емблеми:

- використання її з пізнавальною метою, як відмітний знак, як в мирний, так і у воєнний час показує, що дана людина або дане майно певним чином пов'язані з МКЧХ та Міжнародним рухом Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Наприклад, делегати МКЧХ зазвичай носять на грудях бейдж з емблемою червоного хреста;
- використання емблеми із захисною метою є наочним проявом захисту, що надається Женевськими конвенціями 1949 р. медичному персоналу, госпіталям, медичному транспорту тощо. Так, вивішуванні на госпіталях (медичних устано-

Додаток 10

вах) великі білі полотнища з червоним хрестом або червоним півмісяцем під час збройного конфлікту покликані захистити від обстрілів і бомбардувань.

Розрізняють три основних види незаконного використання емблеми:

- імітація, коли використовується такий знак, який через його форми і (або) кольору можна сплутати з емблемою;

- незаконне привласнення права використовувати емблему, перш за все, про використання емблеми організаціями або особами, які не мають на це права (наприклад, комерційни-

ми аптеками, приватними особами);

- віроломство, яке полягає у використанні емблеми в період збройного конфлікту з метою захистити комбатантів і військово-техніку. Віроломне використання емблеми може розглядатися як серйозне порушення міжнародного гуманітарного права, тобто як військовий злочин, тому що створює загрозу для всієї системи захисту, організованої в рамках міжнародного гуманітарного права.

Використання емблем Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в комерційних цілях заборонено.

Додаток 11

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО РУХУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА І ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ

Для розуміння суті діяльності всіх компонентів Руху і не вимагати від них того, чого вони не можуть робити, необхідно розібратися в принципах Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Принципи - це фундаментальна основа діяльності компонентів Руху, які не дивлячись на різноманітність в правовому статусі є сполучною і об'єднуючою ланкою всіх трьох компонентів руху.

Проголошені в Відні на XX Міжнародній конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в 1965 році.

У своїй діяльності волонтери та співробітники товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця керуються цими фундаментальними принципами.

ГУМАННІСТЬ

Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, породжений прагненням надавати допомогу всім пораненим на полі бою без винятку або переваги, намагається за будь-яких обставин як на міжнародному, так і на національному рівнях запобігати і полегшувати страждання людини. Рух покликаний захищати життя та здоров'я людей і забезпечувати повагу до людської особистості. Вона сприяє досягненню взаєморозуміння, дружби, співробітництва і міцного миру між народами.

НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ

Рух не проводить ніякої дискримінації за ознакою націо-

нальності, раси, релігії, класу або політичних переконань. Він лише прагне полегшувати страждання людей, і в першу чергу, тих, хто найбільше цього потребує.

НЕЙТРАЛЬНІСТЬ

Щоб зберегти загальну довіру, Рух не може приймати чию-небудь сторону в збройних конфліктах і вступати в спори політичного, расового, релігійного або ідеологічного характеру.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Рух незалежний. Національні товариства, надаючи своїм урядам допомогу в їх гуманітарній діяльності і підкоряючись законам своєї держави, повинні, проте, завжди зберігати автономію, щоб мати можливість діяти відповідно до принципів Червоного Хреста.

ДОБРОВІЛЬНІСТЬ

У своїй добровільній діяльності з надання допомоги Рух ні в якій мірі не керується прагненням до отримання вигоди.

ЄДНІСТЬ

В державі може бути тільки одне національне товариство Червоного Хреста або Червоного Півмісяця. Воно повинно бути відкрито для всіх і здійснювати свою гуманітарну діяльність на всій території держави.

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ

Рух є всесвітнім. Всі національні товариства користуються рівними правами і зобов'язані надавати допомогу один одному.

Додаток 12

КАРТКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ

при виконанні обов'язків військової служби та спеціальних

(бойових) завдань

ПАМ'ЯТАЙ

Під час збройного конфлікту норми гуманності повинні дотримуватись навіть щодо ворога. Ці норми містяться у міжнародному гуманітарному праві (головним чином, у чотирьох Женевських Конвенціях та Додаткових Протоколах до них).

ЗАХИЩЕНІ ОСОБИ:

- Щоразу, коли дозволяє ситуація підбирай всіх поранених і хворих (у тому числі представників ворожої сторони) та піклуйся про них.
- Заборонено брати заручників або використовувати «живі щити».
- Заборонено застосовувати катування, тілесні покарання, каліцтво, глум над людською гідністю, колективні покарання та покарання без належного судового рішення.

ЗАХИЩЕНІ ОБ'ЄКТИ:

- Заборонено знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення.
- Заборонено грабувати майно цивільного населення.
- Заборонено завдавати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

ЗАХИСТ МЕДИЧНИХ МІСІЙ:

- Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста повинні користуватися повагою за будь-яких обставин. Заборонено вчиняти будь-які дії, направлені на применшення поваги та захисту по відношенню до них.
- Медичні установи, персонал, обладнання та санітарно-транспортні засоби повинні користуватися повагою та захистом за будь-яких обставин.

ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ:

- Цивільні об'єкти та цивільні особи не повинні бути об'єктами нападу.
- Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів при визначенні того, чи є особа або об'єкт цивільними. У разі сумнівів слід вважати, що особа або об'єкт захищені від безпосереднього нападу.
- Невибіркові напади заборонені.
- Атаки, які ймовірно можуть спричинити випадкові втрати серед цивільного населення або шкоду цивільним об'єктам, не повинні бути надмірними по відношенню до очікуваної конкретної та безпосередньої воєнної переваги.
- Заборонено вбивати чи ранили комбатанта (особа зі

Додаток 12

складу збройних сил, яка бере участь у збройному конфлікті), який знаходиться під твоїм контролем, нездатний захистити себе або чітко висловив намір здатися.

- Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту підконтрольного цивільного населення та цивільних об'єктів від наслідків нападів.

Недотримання будь-якої з перерахованих вище вимог може призвести до дисциплінарної або кримінальної відповідальності. У разі виникнення питань звертайтеся до юридичного радника командира військової частини.

Картка підготовлена Міністерством оборони України за сприяння Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

Додаток 13

РЕСУРСИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

International Criminal Court

<http://www.icc-cpi.int/>

– офіційний сайт Міжнародного кримінального суду – першого постійного правового інституту, у компетенцію якого входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, військові злочини і злочини проти людяності.

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia

<http://www.un.org/icty/>

– офіційний сайт Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 р.

International Criminal Tribunal for Rwanda

<http://www.ictt.org/>

– офіційний сайт Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид і інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території Руанди, і громадян Руанди, відповідальних за геноцид і інші подібні порушення, скоєні на території сусідніх держав (ICTR).

International Humanitarian Fact Finding Commission

<http://www.ihffc.org>

– сайт Міжнародної гуманітарної комісії з установлення фактів. Новини, юридична база, історія і структура комісії.

Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця

<http://www.ifrc.org>

– офіційний сайт Міжнародної федерації товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Детально описана структура Федерації з посиланнями на національні товариства.

Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця

<http://www.redcross.int>

– офіційний сайт Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Міжнародний комітет Червоного Хреста

<http://www.icrc.org>

<https://www.icrc.org/ru/homepage>

– офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Додаток 13

International Institute of Humanitarian Law

<http://www.iihl.org/>

- сайт дослідницького та освітнього центру з міжнародного гуманітарного права в Сан Ремо з великою джерельною базою.

Українська Гельсінська спілка з прав людини

<https://helsinki.org.ua/>

- сайт неурядової організації, яка займається розповсюдженням знань міжнародного гуманітарного права, моніторингом порушень норм міжнародного гуманітарного права на Сході України.

Amnesty International

<http://www.amnesty.org>

- сайт міжнародної неурядової організації «Міжнародна амністія», що привертає увагу до порушень прав людини і виступає за дотримання міжнародних стандартів. В її завдання входить мобілізація громадськості з метою чинення тиску на осіб, що порушують права людини.

Human Rights Watch

<http://www.hrw.org>

- сайт неурядової організації Human Rights Watch. Сфери діяльності: запобігання дискримінації, відстоювання політичних свобод, розслідування геноциду, військових злочинів і злочинів проти людяності.

International Partnership for Human Rights (IPHHR)

<http://iphronline.org>

- сайт неурядової організації, яка займається моніторингом порушень норм міжнародного гуманітарного права на Сході України.

Truth Hounds

<http://truth-hounds.org/en/>

- сайт неурядової організації, яка займається моніторингом порушень норм міжнародного гуманітарного права на Сході України.

Medecins sans Frontieres / Doctors Without Borders

<http://www.paris.msf.org>

- неурядова міжнародна організація з надання медичної допомоги людям, що постраждали в результаті збройних конфліктів і стихійних лих.

Medecins du Monde / Doctors of the World

<http://www.medecinsdumonde.org/>

- неурядова міжнародна організація, що займається наданням гуманітарної допомоги.

Correlates of War Military Interstate Disputes Data Set

<http://www.correlatesofwar.org/>

- проект академічного дослідження історії воєн, покликаний полегшити збір, поширення і використання точних і достовірних кількісних даних у міжнародних відносинах. База даних «Міждержавний військовий конфлікт», зібрана в рамках проекту Correlates of War, охоплює період 1816 – 1992 рр. і забезпечує інформацію про конфлікти, в яких одна чи більш держав загрожують чи використовують силу проти однієї чи більш інших держав.

British American Security Information Council

<http://www.basicint.org>

- дослідницький ресурс з питань трансатлантичної безпеки, ядерної зброї і зброї масового знищення. Торгівля зброєю.

Додаток 13

The U.S. Arms Control and Disarmament Agency

<http://dosfan.lib.uic.edu/acda/>

– незалежне федеральне агентство США. Займається питаннями роззброювання, контролю над озброєннями, заборони хімічної зброї.

Stockholm International Peace Research Institute

<http://www.sipri.se>

– проблеми миру і безпеки. Вивчає питання поширення зброї, заборони ядерної і хімічної зброї. Врегулювання конфліктів. Одна з найвідоміших європейських організацій, що здійснює дослідження у сфері міжнародної безпеки.

Internet Guide to Human Rights, Globalization and Humanitarian Relief

<http://www.guidetoaction.org/>

– збройні конфлікти, міжнародна допомога, права людини і гуманітарне право, імміграція, всесвітній розвиток, багатонаціональні корпорації, ООН. Підтримується каліфорнійською Інтерактивною мережею по правах людини.

Association of Humanitarian Lawyers

<http://www.humanlaw.org/>

– офіційний сайт приватної, некомерційної організації, що підтримує ініціативи у сфері гуманітарного права і прав людини.

International Humanitarian Law (ICRC web-site's section)

<http://www.icrc.org/eng/ihl>

– розділ офіційного сайту Міжнародного комітету Червоного Хреста, присвячений міжнародному гуманітарному праву: конвенції, основні поняття, статті, міжнародні огляди.

Jean-Pictet Competition

<http://www.concourspictet.org>

– сайт міжнародного студентського конкурсу на знання гуманітарного права імені Ж. Пікте. Змагання проходять у форматі рольових ігор, судових дебатів, за результатами яких журі оцінює теоретичні знання і практичне розуміння міжнародного гуманітарного права поданих команд.

Yearbook of International Humanitarian Law

<http://www.wihl.nl/>

– англomовний журнал «Щорічник міжнародного гуманітарного права», проект Інституту Ассера, Гаага (T.M.C. Asser instituut Hague).

Фонд підтримки фундаментальних досліджень

<http://fsfr.org/>

– сайт неурядової організації, яка займається розповсюдженням знань міжнародного гуманітарного права.

Додаток 14

ПЕРЕЛІК ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ В СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Міжнародний Комітет Червоного Хреста - <https://www.icrc.org>

Товариство Червоного Хреста України - <http://redcross.org.ua/>

Українська Гельсінська спілка з прав людини - <https://helsinki.org.ua/>

Human Rights Watch - <https://www.hrw.org/>

Amnesty International - <https://www.amnesty.org/en/>

International Partnership for Human Rights (IPHHR) - <http://iphronline.org>

Truth Hounds - <http://truth-hounds.org/en/>

Українська асоціація міжнародного права - <http://uail.com.ua/uk/>

Фонд підтримки фундаментальних досліджень - <http://fsfr.org/>

Додаток 15

ТЕСТИ З МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

ВАРІАНТ 1

1. Міжнародне гуманітарне право – це

- а) галузь міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів
- б) галузь міжнародного права, яка встановлює правомірність застосування сили
- в) галузь міжнародного права, яка регулює використання сили
- г) галузь міжнародного права, яка встановлює відповідальність за порушення законів та звичаїв війни

2. Міжнародне гуманітарне право діє під час

- а) збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру
- б) внутрішніх заворушень
- в) гуманітарних катастроф та природних лих
- г) моніторингових місій

3. Які міжнародні договори не ратифікувала Україна

- а) Конвенцію про касетні боєприпаси 2008 р.
- б) Перший протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 14 травня 1954 р.
- в) Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище, 10 грудня 1976 р.

4. Суб'єктами, яким норми МГП надають захист, є:

- а) комбатанти, що беруть участь у збройному конфлікті; ком-

батанти hors de combat; військовополонені; цивільні особи під владою супротивника

- б) правоохоронні органи, представники державної влади
- в) цивільні особи
- г) дипломатичний корпус

5. До некомбатантів відносяться

- а) військове духовенство
- б) партизани
- в) розвідники
- г) цивільні особи

6. До переліку основоположних принципів діяльності Міжнародного Руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця не входить

- а) принцип гуманності
- б) принцип неупередженості
- в) принцип пропорційності
- г) принцип незалежності

7. Автором праці „Спогади про битву при Сольферіно” (1862 р.) є

- а) Ф. Лібер
- б) Г. Муаньє
- в) А. Дюнан

8. Червоний Хрест або Червоний Півмісяць на білому фоні під час збройних конфліктів призначені для захисту

- а) організацій цивільної оборони
- б) медичних служб

Додаток 15

в) нейтральної зони

9. Забороняються напади, спрямовані проти

- а) медичного та духовного персоналу та об'єктів
- б) військових об'єктів
- в) комбатантів
- г) найманців

10. На окупованій території дозволено конфісковувати

- а) приватну власність
- б) нерухому суспільну власність
- в) рухому суспільну власність
- г) державну власність

ВАРІАНТ 2

1. В основі правового регулювання збройних конфліктів містяться

- а) законодавство держави
- б) ідеологія держав
- в) гуманні цінності, що є спільними для всього людства
- г) релігійні догми

2. «Право Гааги»

- а) забороняє або обмежує застосування конкретних методів та засобів ведення війни
- б) стосується захисту жертв збройних конфліктів
- в) стосується притягнення до відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини
- г) стосується правомірності застосуванню сили

3. Принцип гуманності

- а) вимагає гуманного ставлення до осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у збройному конфлікті
- б) право сторін збройного конфлікту обирати методи або засоби ведення війни не

є необмеженим

- в) розрізнення цивільних осіб та цивільних об'єктів
- г) розповсюдження християнських цінностей під час збройного конфлікту

4. Військовополонені це

- а) комбатанти, які потрапили під владу супротивника
- б) тільки поранені, хворі або такі, що зазнали корабельної аварії, та були захоплені супротивником
- в) комбатанти, які склали зброю та здалися
- г) цивільні особи, які приймають участь у збройному конфлікті

5. До заборонених методів ведення бойових дій відносяться:

- а) напад на осіб, які покидають на парашуті повітряне судно, що потерпіло аварію
- б) військова хитрість, використання пасток, маскування
- в) проведення обманних операцій (використання муляжів і т.д.) використання дезінформації

6. Які з приведених дій є воєнним злочином

- а) ведення вогню по противнику
- б) порушення правил дорожнього руху на дорогах в зоні бойових дій
- в) сон на бойовому посту
- г) умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що знаходиться під захистом МГП, права на справедливе і нормальне судочинство

7. Під час Женевської дипломатичної конференції від 22 серпня 1864 р. була прийнята

- а) Конвенція про поліпшення участі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни
- б) Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї
- в) Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього

Додаток 15

8. Принцип сумірності (пропорційності)

- а) загальновизнана норма договірною та звичаєвою МГП, відповідно до якої сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів
- б) вимагає, щоб сторони збройних конфліктів вживали лише тих заходів, які є необхідними для досягнення військової перемоги
- в) означає, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, повинна переважати шкоду, завдану в її ході цивільним особам та цивільним об'єктам.

9. У збройному конфлікті дозволено використовувати

- а) хімічну зброю
- б) системи залпового вогню
- в) лазерну зброю, що приводить до постійної сліпоти
- г) отруту

10. Не мають права на статус військовополоненого

- а) комбатанти
- б) найманці
- в) розвідники
- г) комбатанти hors de combat

ВАРІАНТ 3

1. Термін «міжнародне гуманітарне право» підкреслює основний зміст сучасного права збройних конфліктів, як

- а) регулятора гуманітарної діяльності та гуманітарної дипломатії
- б) права війни
- в) результат діяльності Міжнародного Комітету Червоного Хреста
- г) захист жертв війни, зокрема поранених та хворих військо-

вослужбовців, військовополонених та цивільних осіб

2. «Право Женеви»

- а) стосується захисту прав людини
- б) стосується регламентації статусу Міжнародного Комітету Червоного Характеру
- в) стосується захисту жертв збройних конфліктів
- г) забороняє або обмежує застосування конкретних методів та засобів ведення війни

3. Окупація, яка не зустріла збройного опору є

- а) міжнародним збройним конфліктом
- б) неміжнародним збройним конфліктом
- в) ситуацією внутрішньої напруженості
- г) анексією

4. Комбатанти hors de combat

- а) поранені, хворі або такі, що зазнали корабельної аварії
- б) комбатанти, які приймають участь у збройному конфлікті
- в) комбатанти, які склали зброю та здалися
- г) комбатанти, які склали зброю та здалися, або комбатанти, що були захоплені в полон супротивником

5. До заборонених засобів ведення бойових дій відносяться:

- а) військова техніка, що використовується збройними силами для фізичного знищення супротивника
- б) застосування конкретних видів звичайної зброї, яка наносить надмірні ушкодження або має невибіркову дію
- в) зброя вибіркової дії та військова техніка, що використовується збройними силами для ліквідації матеріальної можливості чинення опору супротивником
- г) захоплювати військове майно супротивника, який здався

6. Емблеми Червоного Хреста або Червоного Півмісяця не забороняється застосовувати для захисту:

- а) військових об'єктів

Додаток 15

- б) озброєних комбатантів
- в) госпітальних суден
- г) складів (баз) для розміщення зброї

7. Норми, які стосуються засобів ведення воєнних дій

- а) забезпечують надання захисту лише цивільному населенню
- б) забезпечують надання захисту комбатантам
- в) забороняють або істотно обмежують застосування тих засобів ведення війни, які завдають зайві страждання, мають не вибірковий характер і завдають обширну, довготривалу і серйозну шкоду навколишньому середовищу

8. Які міжнародні договори не ратифікувала Україна

- а) Римський Статут Міжнародного кримінального суду 1998 р.
- б) Перший протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 14 травня 1954 р.
- в) Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище, 10 грудня 1976 р.

9. Держава несе відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, що можуть бути їй приписані, у тому числі:

- а) порушення, вчинені її органами, включаючи збройні сили
- б) порушення, вчинені міжнародними організаціями
- в) порушення, вчинені особами або групами
- г) порушення, вчинені особами чи утвореннями

10. Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію щодо таких злочинів:

- а) злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії
- б) злочин геноциду; злочини проти людяності; військові зло-

чини; злочин агресії

в) злочин тероризму; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії

г) злочин піратства; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії

ВАРІАНТ 4

1. Яка роль Жана Анрі Дюнану у розвитку міжнародного гуманітарного права

- а) створив Міжнародний Комітет Червоного Хреста
- б) розробив Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених у діючих арміях
- в) розробив Кодекс Лібера
- г) опублікував книжку «Спогади про Сольферіно», в якій було сформульовано пропозиції щодо захисту поранених у діючих арміях та створення національних товариств

2. Індивідуальна кримінальна відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права передбачена

- а) Римським Статутом Міжнародного кримінального суду 1998 р.
- б) Статутом ООН 1945 р.
- в) Конвенцією з прав людини та основоположних свобод 1959 р.
- г) Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р.

3. Для кваліфікації неміжнародного збройного конфлікту необхідно

- а) підтримка збройного протистояння з боку третьої держави
- б) мінімальний рівень організації та достатній рівень інтенсивності збройного протистояння
- в) порушення законодавства держави
- г) порушення законів та звичаїв війни

Додаток 15

4. Принцип необхідності

а) загальновизнана норма договірною та звичаєвою МГП, відповідно до якої сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й військові об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти військових об'єктів

б) вимагає, щоб сторони збройних конфліктів вживали лише тих заходів, які є необхідними для досягнення військової перемоги

в) означає, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, повинна переважати шкоду, завдану в її ході цивільним особам та цивільним об'єктам.

5. Червоний Хрест або Червоний Півмісяць на білому фоні під час збройних конфліктів призначені для захисту

а) організацій цивільної оборони

б) медичних служб

в) нейтральної зони

6. Хто може виконувати функції Держави-покровительки:

а) будь яка держава

б) держава, яка є учасником Статуту ООН

в) нейтральна держава або держава, яка не бере участі в збройному конфлікті

г) Організація Об'єднаних Націй

7. Яка емблема не використовується в даний час

а) Червоний Хрест

б) Червоний Півмісяць

в) Червоний Лев і Сонце

г) Червоний Кристал

8. До нападів невибіркового характеру належать:

а) напади, під час яких не застосовуються методи чи засоби ведення військових дій, які не можуть бути спрямовані на конкретну військову ціль

б) напади, спрямовані на конкретну військову ціль

в) напади, під час яких застосовуються методи чи засоби ведення військових дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як того вимагає міжнародне гуманітарне право

9. До злочинів проти людяності відповідно до Римського статуту міжнародного кримінального належать:

а) злочин апартеїду

б) серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року

в) примус військовополоненого або іншої, що захищається МГП, до служби в збройних силах ворожої держави

г) умисне позбавлення військовополоненого або іншої, що захищається МГП, особи права на справедливе і нормальне судочинство

10. Яким чином здійснюється імплементація міжнародного гуманітарного права державою

а) превентивна діяльність, контроль і притягнення до відповідальності осіб, що скоїли злочини проти людяності

б) шляхом підписання міжнародних договорів

в) притягнення до відповідальності у Міжнародному кримінальному суді

г) притягнення до відповідальності осіб, що скоїли військові злочини

ВАРІАНТ 5

1. До категорій жертв війни відносяться

а) комбатанти

б) капелани, медичний персонал, журналісти

в) поранені військовослужбовці, хворі комбатанти, особи, що зазнали корабельної аварії, військовополонені та цивільні особи

г) діти

Додаток 15

2. Декларація (застереження) Мартенса має на увазі

- а) жодна кодифікація міжнародного гуманітарного права не може вважатися повною та остаточною
- б) звичаєве міжнародне гуманітарне право має пріоритет над договірним
- в) все, що явно не заборонено міжнародними договорами, є дозволеним

3. Які міжнародні договори не ратифікувала Україна

- а) Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1999 р.
- б) Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 14 травня 1954 р.
- в) Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище, 10 грудня 1976 р.

4. Комбатант це

- а) військові капелани
- б) особи зі складу збройних сил, які не мають право безпосередньо брати участь у воєнних діях
- в) особи зі складу збройних сил, які мають право безпосередньо брати участь у воєнних діях
- г) медичний персонал

5. У 2005 р. на Женевській конференції була прийнята нова емблема

- а) Червоний Кристал
- б) Червоний Лев
- в) Червоний Півмісяць
- г) Червоне Сонце

6. Загальна стаття 3 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року слід розглядати як

- а) мінімальний гуманітарний стандарт
- б) декларації

в) принципу

г) основоположної норми

7. Принцип розрізнення

- а) загальновізнана норма договірного та звичаєвого МГП, відповідно до якої сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів
- б) вимагає, щоб сторони збройних конфліктів вживали лише тих заходів, які є необхідними для досягнення військової перемоги
- в) означає, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, повинна переважати шкоду, завдану в її ході цивільним особам та цивільним об'єктам

8. Запобіжні заходи під час здійснення нападу

- а) Якщо можливий вибір між кількома військовими цілями для досягнення рівноцінної військової переваги, потрібно обирати ту, від нападу на яку можна очікувати створення найбільшої небезпеки для життя цивільних осіб та для цивільних об'єктів.
- б) Під час проведення військових операцій не потрібно дбати про безпеку цивільного населення, цивільних осіб та цивільних об'єктів.
- в) Кожна сторона конфлікту не повинна надавати ефективне попереднє повідомлення про напади, які можуть торкнутися цивільного населення, окрім випадків, коли обставини не дозволяють цього
- г) Кожна сторона конфлікту повинна робити все практично можливе, щоб пересвідчитись у тому, чи спрямовані їхні напади на військові цілі

9. До воєнних злочинів відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду належать

Додаток 15

- а) навмисні напади на цивільне населення як таке або окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях
- б) розв'язання агресивної війни
- в) ведення інформаційної війни
- г) пропаганда війни

10. Емблема у вигляді синьо-білого щита повинна позначати об'єкти
- а) установки і споруди, що містять небезпечні сили: греблі, дамби, атомні електростанції
 - б) які мають велике значення для культурної спадщини
 - в) цивільної оборони
 - г) нейтральної зони

Додаток 16

ЗАДАЧІ З МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**Задача № 1**

У справі «Прокурор Хорватії проти Райко Радуловіча та інших» (1995) наводяться обставини руйнування греблі на річці Перука в Сербії представниками так званого ополчення Республіки Сербська Країна.

У січні 1993 року обвинувачені під час офіційного перемир'я, використавши вогнепальну зброю, обстріляли та захопили пости сил ООН з обох боків греблі Перука, роззброїли кенійських представників сил ООН, які були розміщені з метою забезпечення безпеки цієї греблі. Використавши місце, де були розміщені блок-пости, обвинувачені розмістили там вибухівку в кількості, достатній для руйнування греблі. 28 січня 1993 року о 10.00 ранку був приведений в дію механізм вибуху. В результаті вибуху шлюз та деякі захисні споруди були знищені. Вода залила машинний зал з турбінами. В результаті руйнації стіни греблі утворилася хвиля, здатна завдати значної шкоди. Працівники компанії «Хорватська електроенергетична корпорація» зуміли вчасно підняти щити і тим самим уповільнити хід води, що з силою почала вилитися з водосховища. Таким чином, були врятовані цивільні особи та їх власність нижче за течією.

Суд, який виніс вирок у цій справі, розглядав конфлікт як не-міжнародний.

Питання. Чи є руйнування греблі річки Перука порушенням норм МГП? Чи змінилась би відповідь, якщо мова йшла б про конфлікт міжнародного характеру? Чи можна

цю ситуацію розглядати як «напад» в значенні, передбаченому в статті 56 Додаткового протоколу 1? Чи може руйнування греблі становити серйозне порушення норм МГП? Воєнний злочин? Яким об'єктам МГП гарантує особливий захист? Чи є напад на кенійських військових, представників сил ООН, порушенням норм МГП?

Задача № 2

Квітень-липень 1991 р., провінція Мізорам, штат Маніпур, Індія. Провінція Мізорам вважається регіоном з глибокими сепаратистськими настроями. Згідно з офіційними заявами влади тут діють декілька терористичних груп, які часто вчиняють акти насильства, вступають у перестрілки з поліцейськими формуваннями, нерідко першими починають стріляти. Представники влади повідомляють про безпорядки, що становлять загрозу для безпеки держави, а також про часті жертви серед населення. Вночі 3 квітня 1991 р. в одному з поселень у провінції Мізорам місцева поліція затримала 5 осіб, які підозрювалися у належності до терористичного угруповання. Чоловіки були вивезені у невідомому напрямку. Двох із них пізніше знайшли мертвими. Троє без суду та слідства були ув'язнені та звільнені лише 22 липня того ж року під заставу.

Питання. Чи застосовується МГП до цієї ситуації? Чи досить вказаних обставин для застосування спільної статті 3? Які критерії її застосування? Які документи

Додаток 16

у сфері прав людини можуть бути застосовані? Які права людини є невід'ємними і не можуть бути обмежені за будь-яких умов? За яких обставин держава має право на відхилення («дерогацію») від прав і свобод, закріплених у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права? Чи досить положень міжнародного права прав людини для створення повноцінного режиму захисту за ситуації із запропонованими фактичними обставинами?

Задача № 3

Наприкінці 2008 року повідомлялося, що в МКЧХ та інші гуманітарні організації не мають доступу до поранених в Секторі Гази. Повідомлялося, що наземні війська Ізраїлю перешкоджають доступу до поранених, ускладнюють можливість перевезення поранених та хворих, вивезення дітей із зони бойових дій. Так, співробітники МКЧХ виявили чотирьох наляканих та ослаблених дітей в будинку, зруйнованому при обстрілі ізраїльською армією міста Зейтун. Тіла їхніх загиблих мам лежали поруч. При цьому, за заявою представників МКЧХ, ізраїльські військові протягом чотирьох днів не дозволяли доступ до цього зруйнованого будинку. Побудовані ізраїльською армією великі земляні вали не дозволяють машинам швидкої допомоги досягти кварталів, що постраждали, тому дітей та поранених доводиться підвозити у візках.

Голова МКЧХ Якоб Келенбергер підкреслив, що сторони в конфлікті мають сприяти пошуку та наданню медичної допомоги пораненим та хворим; що має бути забезпечений доступ карет швидкої допомоги до постраждалих тощо. Ізраїль заявив про утворення гуманітарного коридору для евакуації поранених. Було оголошено про щоденні трьохгодинні перерви у веденні вогню для підбору загиблих, поранених, евакуації цивільного населення.

Ізраїль не є учасником Додаткового протоколу I 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р.

Питання. *Які зобов'язання сторін в даному конфлікті по відношенню до поранених та хворих? На яких принципах базується надання допомоги пораненим та хворим? Чи змінився би обсяг обов'язків, якби Ізраїль був учасником Додаткового протоколу I? На яких принципах здійснюється діяльність гуманітарних організацій, зокрема МКЧХ, по відношенню до поранених та хворих? Чи є юридична різниця між поводженням із пораненими та хворими цивільними особами та комбатантами?*

Задача № 4

Афганістан. На початку 2008 року зросла кількість нападів, пов'язаних зі збройним конфліктом, на представництва міжнародних неурядових організацій (МНУО) гуманітарного спрямування, в тому числі і на представництва МКЧХ. З січня по квітень 2008 року дев'ятеро працівників МНУО загинули, ще дев'ятеро були поранені, а 12 – викрадені в ході збройних сутичок. За інформацією МНУО усі названі дії вчинені представниками збройного угруповання Талібан.

Деякі МНУО евакуювали своїх представників з провінції Кандагар з міркувань безпеки. Це призводить до того, що деякі вразливі групи цивільного населення не отримують гуманітарну, медичну або психологічну допомогу.

Питання. *Які основні принципи діяльності гуманітарних організацій на кшталт МКЧХ в умовах збройного конфлікту? Чи передбачає МГП особливий статус та захист для гуманітарних організацій? Чи МГП передбачає обов'язковість допуску гуманітарних організацій та гуманітарної допомоги до постраждалого цивільного населення в умовах збройного конфлікту міжнародного характеру? А*

Додаток 16

збройного конфлікту неміжнародного характеру? Чи мають неурядові збройні формування на кшталт Талібану дотримуватися норм МГП, в т.ч. допускати гуманітарну допомогу для цивільного населення?

Задача № 5

В своїй промові 3 квітня 2008 року пан Якоб Келленбергер, голова Міжнародного Комітету Червоного Хреста, зазначив таке: «Сьогодні більшість конфліктів точиться не між державами. Зазвичай в них втягнуте принаймні одне організоване недержавне збройне формування, а частіше таких кілька. В ході конфлікту ці групи часто розпадаються, або змінюють союзників. В Дарфурі (Судан) на сьогоднішній момент можна виокремити близько 20 різних озброєних угруповань, в той час як на початок конфлікту у 2003 році уряду протистояло лише два повстанських формування. В умовах, коли збройний конфлікт тягнеться довгий час, особливо спокусливою виглядає доріжка до злочину – чи то з метою продовження боротьби, або з огляду на можливість приватної фінансової вигоди...».

Відомо, що основний конфлікт в Дарфурі розпочався між ополченням «Джанджавід» (складається в основному з арабомовних осіб), що його уряд залучив для боротьби, та двома воєнізованими повстанськими групами – Рухом звільнення Судану (SLM) та Рухом справедливості і рівності (JEM). Конфлікт у Дарфурі розповсюдився і за межі Судану. У 2004 році більше 100 000 біженців з Дарфуру прибули до східного Чаду. Загони «Джанджавід» за підтримки суданського уряду вели збройні сутички з військами Чаду. У 2005 році Суданські сухопутні війська та гелікоптери здійснювали транскордонні напади у східному Чаді. У 2006 році в Чаді посилюлися збройні протистояння, що призвело до введення надзвичай-

ного стану в державі.

Судан і Чад є учасниками чотирьох Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них.

Питання. *Які критерії кваліфікації конфлікту як міжнародного або неміжнародного? Як можна кваліфікувати конфлікт, що відбувається в Дарфурі? Конфлікт у Чаді? Чи зобов'язані недержавні збройні угруповання дотримуватися норм МГП? Чому так або ні? Хто відповідальний за дії угруповання «Джанджавід»? В чому полягає доктрина «ефективного контролю»? Яким чином МКЧХ може співпрацювати з недержавними збройними угрупованнями?*

Задача № 6

20 червня 1983 року Генеральний Секретар ООН надав Раді Безпеки звіт про стан дотримання норм МГП під час збройних конфліктів в Іраку та Ірані при нападі на густонаселені райони. В ньому, зокрема, наводяться наступні відомості.

Місто Хорамшар. До вересня 1980 року населення міста складало 200 000 осіб. 22 вересня 1980 року місто піддалося важкому бомбардуванню та нападу двома іракськими батальйонами. Іранський батальйон, розміщений в місті, вів супротив протягом 40 днів. В ході боїв загинуло 200 цивільних осіб. Після цього північна частина міста, розташована на березі ріки Карун, була окупована іракськими збройними силами. Окупація тривала до березня 1982 року. Іранська влада стверджує, що кілька тисяч осіб загинули та ще більша кількість були поранені в результаті обстрілів, що проводилися під час евакуації населення.

Коли місто було звільнене у березні 1982 року, то з'ясувалося, що близько 8000 будівель були зрівняні з землею, в тому числі 120 мечетей та інших релігійних будівель, 100

Додаток 16

шкіл, 2 коледжі, 4 великі госпіталі та кілька клінік. 60 відсотків жилих кварталів зазнали таких ушкоджень, що їх відновлення було неможливим. Після огляду міста представники ООН дійшли висновку, що місто не лише зазнало бомбардувань з повітря та артилерійського вогню, але й очевидне використання вибухівки та спеціального обладнання в тих місцях, де частина міста була зрівняна з землею.

Описане відбувалося під час ірано-іракської війни 1980-1988 років.

Питання. *Чи можна вважати руйнацію тих частин міста Хорамшар, які під час іракської окупації були зрівняні з землею із використанням вибухівки та спеціального обладнання, очевидним порушенням норм МГП? Яких саме? А якщо такі руйнування відбулися під час ведення боїв за місто у березні 1982 року? Чи можливі умови, за яких таке руйнування міста не порушувало б вимог МГП? Чи гарантує МГП спеціальний захист об'єктам культури? Який саме? Чи рівень захисту шкіл однаковий із тим, що надається госпіталям? В яких випадках культурні цінності та цивільні об'єкти втрачають свій захист?*

Задача № 7

30 грудня 2008 року інформаційна агенція BBC повідомила про вчинені протягом 25-29 грудня на території Конго вбивства близько 400 осіб. Стверджують, що звірства були вчинені бойовиками Армії Божого спротиву (LRA, «Lord's Resistance Army»). Надходять відомості про вбивство 45 осіб в католицькій церкві в містечку Дорума. Ще 150 було вбито у Фараджі, 75 у Дуру. Повідомляють про спалені та пусті поселення; невідомо, куди ділися ті, хто лишилися в живих.

Близько 20 000 осіб були змушені тікати від повстанців та ховатися в гірських районах Конго. Часто в лісах та горах

ховаються діти та молоді люди, яких представники LRA намагаються завербувати в якості солдатів, або викрадають та утримують в ув'язненні.

Повстанці заявляють, що не вчиняли жодних нападів. Відомо, що в середині грудня 2008 року голова LRA Жозеф Коні відмовився підписати мирну угоду з представниками армій Уганди, південного Судану та Демократичної республіки Конго. Він вимагає скасувати виданий щодо нього Міжнародним кримінальним судом ордер на арешт в обмін на мирну угоду.

Питання. *Що означає заборона тероризувати цивільне населення? Яким чином МГП регулює питання участі неповнолітніх осіб у збройних діях? Очевидно, що в ситуації, що склалася на півдні Конго, кількість вимушених переселенців зростає. Чи гарантує МГП додатковий захист таким особам? Назвіть дії, які вважаються серйозним порушенням МГП. Як можна притягнути до відповідальності осіб, винних у вчиненні таких дій? Чи зобов'язані представники недержавних утворень (таких як, наприклад, LRA) дотримуватися норм та принципів МГП? Чому так або ні?*

Задача 8

27 грудня 2008 року, через тиждень після закінчення піврічного перемир'я між ХАМАСом та Ізраїлем, збройні сили Ізраїлю у відповідь на ракетні обстріли, що велися по містах Ізраїлю з території сектору Гази, почали військову операцію «Литий свинець». Спочатку операція велася виключно військово-повітряними силами. Вже 3 січня 2009 року Ізраїль розпочав і наземну операцію. Відомо, що основною метою операції є боротьба із бойовиками ХАМАС – політичної воєнізованої організації, яка проголошує своєю метою повне знищення Ізраїлю та утворення об'єднаної арабської держа-

Додаток 16

ви. США, деякі держави ЄС та Ізраїль визнали ХАМАС терористичною організацією. На час проведення операції «Литий свинець» ХАМАС контролює сектор Гази. За перші два тижні операції з території сектору Гази в бік міст Ізраїлю було випущено близько 550 ракет та мін в результаті чого загинуло до 10 цивільних осіб і приблизно стільки ж військових. В результаті авіаударів та наземної операції збройних сил Ізраїлю загинуло до 700 цивільних осіб. Посадові особи Ізраїлю стверджують про знищення принаймні 150 бойовиків ХАМАСу. Ізраїль веде напади в житлових кварталах Гази, оскільки за відомостями бойовики ХАМАС ховаються в школах, госпіталях та звичайних житлових будинках. Часто ракетні обстріли ведуться з дахів шкіл та житлових будинків.

Ізраїль не є учасником Додаткового протоколу I 1977 р.

Питання. *Зважаючи на те, що сектор Гази вважається «окупованою палестинською територією», як можна кваліфікувати даний конфлікт? Від яких критеріїв залежить кваліфікація збройного конфлікту як міжнародного або неміжнародного? Чи зобов'язаний ХАМАС дотримуватися норм МГП? Чому так або ні? Чи продовжує діяти та застосовуватися МГП в умовах перемир'я? Якими принципами та нормами МГП має керуватися Ізраїль при здійсненні нападів в густонаселених районах? За яких умов цивільні об'єкти втрачають захист, що надається їм МГП?*

Задача № 9

Відомо, що впродовж багатьох років на території Шрі Ланки точився збройний конфлікт неміжнародного характеру між урядовими збройними силами та Тиграми звільнення Таміл Іламу (LTTE). Збройні дії точилися на півночі держави, регіоні Ванні, де знаходилися основні укріплення LTTE. У звіті, виданому міжнародною неурядовою організацією

«Варта прав людини» («Human Rights Watch»), зазначається, що урядові сили контролювали практично всю територію регіону Ванні, однак LTTE вдавалося утримувати достатню територію для ведення систематичних збройних дій задля протистояння урядовим силам. Збройний конфлікт на півночі Шрі Ланки не достатньо висвітлювався в ЗМІ в силу того, що уряд держави закрив доступ до цих територій журналістам; з регіону Ванні були вислані усі міжнародні спостерігачі, що обґрунтовувалося необхідністю забезпечення їхньої безпеки.

Як і у будь-якому збройному конфлікті, на Шрі Ланці страждало цивільне населення. LTTE силою утримували цивільне населення від переходу на території, контрольовані урядовими збройними силами, примушували до пересування із відступаючими силами LTTE. Однак, ті цивільні особи, які зуміли полишити зони збройних протистоянь, одразу були затримані та направлені до воєнізованих таборів урядових збройних сил. Уряд наголошує на питаннях безпеки, вказуючи, що більшість затриманих – етнічні тамільці, а це означає, що вони мають родичів, які за власним бажанням або під примусом є членами LTTE. Таким чином, цивільне населення – вимушені переселенці з регіону Ванні – фактично утримуються в ув'язненні.

Питання. *Які норми МГП варто було застосовувати до конфлікту у Шрі Ланці? Спираючись на наведені факти, поясніть співвідношення МГП та міжнародного права захисту прав людини під час збройних конфліктів. Які невід'ємні права людини не можуть бути обмежені за жодних обставин? Назвіть універсальні документи, в яких такі права визначені. Які зобов'язання уряду Шрі Ланки по відношенню до цивільного населення в умовах збройного конфлікту неміжнародного характеру? Чи зобов'язані LTTE дотримуватися норм і принципів МГП? Чому так або ні?*

Додаток 16

Задача № 10

У листопаді 2008 року міжнародна неурядова організація «Варта прав людини» («Human Rights Watch») видала звіт про стан справ в Дарфурі – одному з регіонів Судану, охопленому збройним конфліктом. Серед інших відомостей, в звіті наводиться наступна інформація: «Стан небезпеки та збройних сутичок між урядовими силами, повстанцями та колишніми повстанцями призвели до переміщення в Дарфурі приблизно 90 000 осіб в період між липнем та жовтнем 2008 року, що означає, що протягом десяти місяців 2008 року було переміщено більше 290 000 осіб. Навіть в межах таборів для переміщених осіб цивільні особи піддаються ризикам. Так, 25 серпня важко озброєні урядові сили в рамках так званої кампанії із конфіскації зброї оточила Табір для внутрішньо переміщених осіб в Калмі та, зіткнувшись із натовпом внутрішньо переміщених осіб, відкрили вогонь. В сутичці загинули 33 цивільні особи, 108 були поранені, в тому числі 38 дітей».

Питання. Чи можна вважати табори для внутрішньо переміщених осіб «зонами безпеки» як їх визначає міжнародне гуманітарне право? Які вимоги висуває МГП для утворення подібних таборів? За якими параметрами табори для внутрішньо переміщених осіб можна віднести до «цивільних об'єктів»? Чи надається додатковий захист таборам для внутрішньо переміщених осіб? Чи відносяться описані дії до серйозних порушень Женевських конвенцій? Яким чином осіб, винних у порушенні норм МГП (зокрема, у загибелі цивільного населення), можна притягнути до відповідальності?

Задача № 11

Відомо, що і сьогодні на території Сомалі продовжуються збройні протистояння між Перехідним федеральним урядом Сомалі (TFG), що підтримуються Ефіопією, та Союзом ісламістських сил (UIC). Згідно зі звітом Генерального Секретаря ООН щодо ситуації в Сомалі, з квітня по жовтень 2008 року точилися бої на півдні та в центрі держави.

Так, 20-21 квітня в столиці Сомалі – Могадишо – в сутичках між TFG та UIC загинула 81 цивільна особа, поранені близько 120 цивільних. Загибель цивільного населення спричинена важким артилерійським вогнем з боку TFG, направленим на густонаселені квартали. Свідки боїв повідомляють, що повстанці (представники ісламістських сил) носять цивільний одяг, що унеможлиблює вирізнення з-поміж загиблих осіб безпосередніх учасників збройних дій.

На сьогодні Сомалі вважається однією з не багатьох так званих «держав, що не впоралися» (failed state): перехідний уряд не здійснює контролю над всією територією держави; там, де контроль встановлений, не вистачає ресурсів для підтримання порядку, правового в тому числі.

Питання: Чи є конфлікт у Сомалі конфліктом міжнародного або неміжнародного характеру? Від яких факторів залежить кваліфікація будь-якого збройного конфлікту? Якими принципами та нормами МГП необхідно керуватися при здійсненні збройного нападу? Які заходи перестороги мають виконуватися перед здійсненням атаки? Які норми МГП порушили (якщо порушили) учасники збройних сутичок 20-21 квітня 2008 року?

Задача № 12

У своєму звіті від 29 вересня 2009 року про стан дотримання прав людини в умовах збройного конфлікту на те-

Додаток 16

риторії Конго (район північного Ківу) «Міжнародна амністія» повідомила про масові порушення прав найбільш уразливих категорій цивільного населення – жінок та дітей. Відомо, що жінки і дівчата піддаються сексуальному насильству, часто на очах членів їх родин або повторно протягом тривалого часу. Їх утримують у військових таборах під арештом і використовують для задоволення сексуальних потреб. Статистика вражає: до 350 випадків зґвалтувань щомісяця, причому приблизно третина здійснюється щодо осіб віком до 18 років. Так, у звіті наводяться свідчення постраждалих осіб, які розповідають про факти сексуального насильства, в тому числі і систематичного, щодо них або членів їх родин. Як правило, жертвами насильства стають жінки або дівчата, хоча є випадки насильства щодо осіб чоловічої статі. Існують відомості, що у випадку утримання жертв під вартою на території військових таборів, офіцери та інші військовослужбовці, які знали про факти незаконного утримання та насильства, не здійснювали жодних дій щодо припинення таких порушень. Відповідальність, яку в окремих випадках несли порушники, не була пропорційною завданним стражданням. Названі вище дії здійснюються як бійцями національних збройних сил Конго, так і представниками антиурядових збройних угруповань.

Питання. *Який рівень захисту гарантує МГП цивільним особам в умовах міжнародного збройного конфлікту? Збройного конфлікту неміжнародного характеру? Чи гарантує МГП додатковий захист жінкам та дітям? Який вид порушення становить зґвалтування та інші види сексуального насильства над цивільними особами? Чи зобов'язані члени антиурядових сил дотримуватися норм МГП? Чому так або ні? Які рівні відповідальності передбачає МГП за порушення його норм? Хто має відповідати у*

випадках вчинення насильства та такого, що принижує честь та гідність поводження?

Задача № 13

Окупація Гоа Індією (1961 рік). Протягом 450 років Гоа – португальська колонія, захоплена силою зброї. У грудні 1961 року після короткої воєнної кампанії Гоа був окупований збройними силами Індії. У березні 1962 року було прийнято конституційний закон, який попередньою датою (з 20 грудня 1961 року) визнав Гоа складовою частиною Індії. Значна кількість законодавчих актів розповсюдили свою діяльність на ці території. Після анексії, населенню було надано право обирати громадянство Індії або лишитися португальськими підданими. Пан Х вирішив не набувати громадянства Індії, був зареєстрований як іноземець, отримав дозвіл на тимчасове проживання. Пан Х не виконав вимогу про подовження дозволу і у вказаний час не покинув територію Індії в результаті чого був притягнутий до відповідальності. В суді пан Х заявляв, що на нього розповсюджується дія Женевської конвенції IV. Суд вважав, що Женевська конвенція IV припинила застосовуватися після 20 грудня 1961 року. Порушник наполягав на тому, що територія Гоа фактично лишається окупованою. Суд відкинув його вимоги, підкреслюючи, що навіть якщо стан окупації можна довести, вона не є військовою, а отже до неї не застосовуються положення МГП.

Питання. *В яких випадках територія вважається окупованою? Чи відрізняється визначення окупованих територій за Гаазьким положенням та Женевською конвенцією IV? Чи існує юридична різниця між «воєнною окупацією» та «окупацією»? Чи забороняє МП анексію окупованої території окупуючою державою? Чи припиняється застосування МГП після зміни юридичного статусу території у наве-*

Додаток 16

деному випадку? Чи може окупуюча держава змінювати законодавство на окупованих територіях? В яких випадках? Чи законним було надання населенню права набувати громадянства окупуючої держави?

Задача № 14

4 січня 1992 року вступила в силу 15-та угода про припинення вогню між Хорватією та Народною Армією Югославії. 21 лютого Рада Безпеки ООН шляхом прийняття резолюції 743 (1992) утворила Сили захисту ООН (UNPROFOR), які зокрема були розташовані на територіях Хорватії, контрольованих сербами. Відповідно до свого мандату, UNPROFOR мали право підтримувати демілітаризацію утворених ООН зон безпеки. Зокрема, їм було дозволено виводити з таких зон або розпускати будь-які збройні формування. Все населення таких зон користувалося захистом, напади були заборонені. Фактично, UNPROFOR могли виконувати цей мандат лише частково, оскільки місцеві сербські збройні загони продовжували здійснювати ефективний контроль над територіями.

Питання. *Чи можна вважати бійців UNPROFOR стороною в конфлікті? Чи зобов'язані вони дотримуватися положень МГП? Чи можна вважати Югославію, яка здійснює ефективний контроль над сербськими загонами, «окупуючою державою» на тих територіях, де місцеві загони хорватських сербів здійснюють контроль? Якби контроль з боку UNPROFOR був ефективним, чи могли б вони вважатися окупуючою силою? Що означає «зона безпеки» в МГП? Чи можна вважати порушенням ведення збройних дій в*

цих зонах? А напади на цивільних осіб в цих зонах? Чи становлять останні дії воєнний злочин?

Задача № 15

26 червня 1991 року Хорватія проголосила свою незалежність. Сербське населення, що становить меншість та проживає у Східній Славонії, Західній Славонії та Країнах, виступало проти відділення Хорватії від Югославії. Народна армія Югославії намагалася протистояти відділенню Словенії та Хорватії, прагнула підтримувати власну присутність принаймні в тих частинах Хорватії, де проживала сербська меншість. Спочатку її представники намагалися примирити сербів та хорватів, а пізніше почали відкрито виступати на стороні сербів, підтримувати місцеві сербські збройні сили. В результаті Народна армія Югославії встановила або підтримувала шляхом жорстоких збройних сутичок контроль над третьою хорватських територій. В інших частинах Хорватії війська Народної армії Югославії були змушені відбивати постійні напади.

Питання. *Чи можна вважати території Хорватії, що знаходяться під контролем Народної армії Югославії, окупованими? Як можна визначити рівень контролю, достатній для застосування права окупації? Чи набувають статусу військовополоненого солдати хорватської армії, що потрапили до рук Народної армії Югославії? Якщо так, то чим це обґрунтовується? У будь-якому випадку, яким буде рівень прав таких затриманих?*

Додаток 17

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Кейс № 1

Держава «А» окупувала півострів «Б», який є складовою частиною території держави «В». Після цього держава «А» оголосила на території півострова «Б» призов у свої Збройні Сили, який був обов'язковим для жителів окупованої території. В результаті громадянин «Х» був призваний в Збройні Сили держави «А» примусово, а громадянин «У» добровільно записався в ряди Збройних Сил держави «А», щиро бажаю в них служити. Громадянина «Z» замість призову направили на обов'язкові роботи по ремонту заводу, що виробляє предмети розкоші, зокрема яхти і катери.

Будучи військовослужбовцями Збройних Сил держави «А», громадяни «Х» і «У» були послані воювати проти держави «В» і попали в полон Збройних Сил противника. При цьому спецслужби держави «В» звинуватили обох громадян в державній зраді у зв'язку з несенням ними військової служби в Збройних Силах держави «А» і участю у війні проти держави «В». Обидва громадянина піддалися тортурам і моральним приниженням. При цьому держава «В» повідомила Генерального Секретаря Ради Європи про припинення дії положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у зв'язку із станом війни проти держави «А» і необхідністю такого відступу для забезпечення державної безпеки.

Питання:

1. Чи є служба громадян «Х» і «У» в Збройних Силах держави «А» порушенням обов'язків держави-окупанта? Чи є якась відмінність між громадянами «Х» і «У» в цьому контексті?
2. Чи має держава «А» право направляти громадянина «Z» на обов'язкові роботи по ремонту заводу по виробництву предметів розкоші?
3. Чи мають привід спецслужби держави «В» в кримінальному порядку переслідувати громадян «Х» і «У» за службу в Збройних Силах держави «А»? Чи є якась відмінність між громадянами «Х» і «У» у цьому контексті?
4. Чи мають право спецслужби держави «В» застосовувати тортури і моральні приниження по відношенню до громадян «Х» і «У», зважаючи на той факт, що держава «В» в належному порядку припинила дію положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у зв'язку із станом війни проти держави «А» і таке обмеження прав людини є необхідним для забезпечення державної безпеки?

Кейс № 2

Держава «А» окупувала півострів «Б», який є складовою частиною території держави «В». Після цього держава «А» оголосила про націоналізацію декількох приватних заводів

Додаток 17

на півострові «Б», а також інших приватних об'єктів, зокрема приватних медичних клінік і інших підприємств. При цьому така націоналізація не була належним чином обґрунтована і після неї колишнім власникам не була виплачена належна компенсація. Також держава «А» привласнила собі всі об'єкти державної власності держави «В» на півострові «Б». Окрім цього, держава «А» знищила декілька об'єктів на території півострова «Б», які знаходилися в приватній, комунальній і державній власності держави «В». Також держава «А» заборонила представникам певної конфесії проводити свої богослужіння і наказала їм передати майно цієї конфесії, включаючи земельні ділянки, у державну власність держави «А». Також представники поліції і Збройних Сил держави «А» забирали провізію у жителів півострова «Б», при цьому часто залишаючи жителів без достатньої кількості їжі.

Питання:

1. Чи є націоналізація державою «А» приватної власності на території півострова «Б» правомірною? Чи належить у такому разі виплата компенсацій колишнім власникам?
2. Чи може держава «А» націоналізувати всю державну власність держави «В» на півострові «Б»? Чи може така націоналізація бути законною?
3. Чи може держава «А» забороняти представникам певної конфесії проводити свої богослужіння і наказати їм передати майно цієї конфесії, включаючи земельні ділянки, в державну власність держави «А»?
4. Чи можуть представники держави «А» забирати провізію у жителів півострова «Б», при цьому часто залишаючи жителів без достатньої кількості їжі?

Кейс № 3

Держава «А» окупувала півострів «Б», який є складовою частиною території держави «В», 18 березня 2014 року. Громадянин «Х» був затриманий органами внутрішніх справ держави «А» на території півострова «Б» 29 січня 2015 року за підозрою в організації і участі і в масових безладах, що викликали смерть двох громадян 26 лютого 2014 року, тобто ще до окупації півострова «Б» державою «А». Прокуратура держави «А» інкримінує громадянину «Х» порушення статті 212 частини 1 Кримінального кодексу держави «А» («організація масових безладів») і по ній громадянину «Х» загрожує тюремне ув'язнення строком до 10 років». Як заявила прокуратура держави «А», «Громадянин «Х» звинувачується в тяжкому злочині. Це стаття 212 Кримінального кодексу держави «А». І, як наслідок даного злочину, є дві жертви – дві смерті, а також є постраждалі особи з тілесними пошкодженнями різного ступеня».

Питання:

1. Чи може держава «А» судити громадянина «Х» у справі щодо подій, які сталися до окупації півострова «Б» державою «А»?
2. Чи може держава «А» судити громадянина «Х» у справі щодо подій, які сталися до окупації півострова «Б» державою «А», якщо Держава «В» не заводила відповідної кримінальної справи, коли контролювала півострів «Б»?
3. Чи може держава «А» судити громадянина «Х» у справі щодо подій, які сталися до окупації півострова «Б» державою «А», на підставі кримінального законодавства держави «А»?

Додаток 17

Кейс № 4

Після окупації півострова «А», який входить до складу держави «Б», державою «В» окупаційна влада почала утискати права населення півострова «А», зокрема прибрала зі шкільних програм державну мову держави «Б», історію держави «Б», різноманітними процедурами перешкоджає діяльності незалежних ЗМІ, які були зареєстровані і діяли у відповідності із законодавством держави «Б» до окупації. Також утискаються права певних релігійних конфесій, зокрема силовими методами відбираються храми і передаються іншим конфесіям чи іншим організаціям. Після окупації держава «В» змінила все законодавство на півострові «А», зокрема ввела своє кримінальне законодавство, а також почала призивати у свої збройні сили чоловіків, які постійно проживають на території півострова «А».

Питання:

1. Використовуючи Четверту Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року і ДП I, наведіть порушення режиму окупації державою «В», зазначені у цьому кейсі.

Кейс № 5

Півострів «А» є складовою частиною території держави «Б». Держава «В» без офіційного оголошення війни почала вторгнення своїми збройними силами на територію півострова «А». При цьому військовослужбовці держави «В» не мають на своїй військовій формі шевронів та інших відмітних знаків, збройного протистояння не має, адже військовослужбовці держав «В» і «Б» не використовують зброю один проти одного, військовослужбовці держави «В» блокують військовослужбовців держави «Б» у місцях їхнього постійного розташу-

вання. Таке блокування здійснюється з метою проведення місцевими сепаратистами так званого «референдуму» щодо приєднання півострову «А» до держави «В». Такий «референдум» проводиться із порушенням процедури, вписаної у національному законодавстві держави «Б» і без належних міжнародних моніторів. За «результатами» так званого

«референдуму» 97 % мешканців півострова «А» проголосували за включення півострова до складу держави «В». Після цього без застосування вогнепальної зброї, але із застосуванням фізичної сили, військовослужбовці держави «В» примусили військовослужбовців держави «Б» покинути місця свого постійного розташування і згодом військовослужбовці держави «Б» покинули півострів «А». Після цього на півострові «А» залишилися лише військовослужбовці держави «В», він був «офіційно включений» до складу держави «В», яка сформувала на його території свої органи влади і розпочала видачу паспортів держави «В» всім мешканцям півострова.

Питання:

1. Чи може ситуація, описана у цьому кейсі, бути кваліфікована як окупація? Наведіть свої аргументи.

2. Чи може ситуація, описана у цьому кейсі, бути кваліфікована як анексія?

3. Чи може ситуація, описана у цьому кейсі, бути кваліфікована і як окупація, і як анексія? Чи може ситуація кваліфікуватися за обома цими категоріями?

4. Чи впливає на кваліфікацію ситуації, описаної у цьому кейсі, той факт, що офіційно війна між державами «Б» і «В» не була оголошена, крім того не було збройних сутичок між військовослужбовцями двох держав?

5. Які принципи і норми міжнародного права порушила держава «В» своїми діями на півострові «А»?

Додаток 17

Кейс № 6

Двох військовослужбовців Збройних Сил держави «А» було захоплено у полон представниками організованих збройних угруповань так званої «Б». Їх утримують у підвалі будівлі колишнього районного управління МВС «А» у одному з районних центрів області «В», який знаходиться під контролем так званої «Б». Сплять полонені на лавах, оскільки ліжок чи інших придатних для спання меблів у приміщенні немає. Є свідчення, що до українських військовослужбовців застосовувалися тортури і катування, проте явних фізичних ознак цього немає. Двічі на день військовослужбовцям держави «А» дають продукти харчування і воду, при цьому представники так званої «Б» заявляють, що не мають змоги годувати їх частіше через обмежену кількість продуктів харчування. Представники так званої «Б» заявляють, що обидва військовослужбовці держави «А» підозрюються у скоєнні воєнних злочинів і їхні справи невдовзі розглядатиме так званий «Суд Б».

Питання:

1. Як Ви оцінюєте те, що військовослужбовців Збройних Сил держави «А» утримують у будівлі колишнього районного управління МВС?
2. Як Ви оцінюєте те, що військовослужбовці Збройних Сил держави «А» сплять на лавах, бо не мають ліжок і отримують воду та харчування двічі на день?
3. Що Ви думаєте про розгляд справ військовослужбовців держави «А» у «Суді Б»?
4. Що б Ви могли зробити у даній ситуації, щоб полегшити долю двох військовослужбовців держави «А»?
5. За допомогою яких аргументів можна переконати так звані «органи влади» і так званих «чиновників» так званої «Б» покращити умови утримання військовослужбовців держави «А»?

6. Як би Ви могли вплинути на ситуацію із катуваннями військовослужбовців держави «А»? Чи можете Ви переконати так звану «владу» так званої «Б» більше не застосовувати тортури до цих військовослужбовців держави «А»?

7. За допомогою яких аргументів можна переконати так звану «владу» так званої «Б» звільнити військовослужбовців держави «А»?

Кейс № 7

Біля районного центру області «В», який підконтрольний державі «А», військовослужбовці Національної гвардії держави «А» затримали чотирьох озброєних представників організованої збройної групи «Б». На всіх чотирьох були заведені кримінальні справи, головний пункт обвинувачення у цих справах – участь у збройному угрупованні та у збройному конфлікті проти держави «А». Всі четверо утримувалися у приміщенні районного управління МВС держави «А». Двоє із затриманих, не зважаючи на відкриті кримінальні справи, були обміняні на військовослужбовців держави «А» в ході обміну полоненими, оскільки їхні імена були включені у так звані «списки на обмін». Після цього вони зникли безвісти і їхні родичі обвинувачують МВС держави «А» у тому, що невідомо кому і як віддали цих двох громадян. Щодо інших двох представників так званої «Б», то представники неурядових організацій представили у районне управління МВС докази їхньої можливої участі у скоєнні воєнних злочинів, проте районне управління МВС відмовилося відкрити провадження за статтею 438 Кримінального кодексу держави «А» «Порушення законів та звичаїв війни», мотивуючи це тим, що воєнний стан в державі «А» не був введений. Крім того, двоє затриманих заявляють, що вони є військовополоненими, а тому ставлення до них має відповідати Женевській конвенції про

Додаток 17

поводження з військовополоненими та вони не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності лише на основі факту участі у збройному конфлікті.

Питання:

1. Чи можуть проти представників організованої збройної групи «Б» бути відкриті кримінальні справи лише через їхню участь у збройному угрупованні та у збройному конфлікті проти держави «А»?

2. Як Ви оцінюєте так званий обмін полоненими, який полягає у обміні полоненими між державою «А» і організованою збройною групою «Б» на основі попередньо складених списків? Чи виправданий такий обмін для держави «А»? Чи можна запропонувати альтернативу? Якщо так, то яку?

3. Чи можна обмінювати представників так званої «Б» на військовослужбовців держави «А» враховуючи те, що на них, як правило, вже заведені кримінальні справи, а досить часто навіть є рішення суду щодо утримання під вартою як запобіжного заходу?

4. Чи не порушує такий обмін полоненими права затриманих? Якщо порушує, то які права і у чому?

5. Чи може невведення в державі «А» воєнного стану бути підставою для того, щоб не відкривати кримінальну справу по статті 438 Кримінального кодексу держави «А» «Порушення законів та звичаїв війни»?

6. Чи можуть представники так званої «Б», затримані військовослужбовцями держави «А», вважатися військовополоненими?

Кейс № 8

Під час тривалих збройних сутичок між державою «А» і організованою збройною групою «Б» постійних обстрілів з

артилерії та мінометів зазнають міста і села, що знаходяться впритул із лінією фронту. Артилерійські снаряди і міни часто потрапляють у цивільні об'єкти, зокрема у школи, житлові будинки, церкву. Представники організованої збройної групи «Б» використовують цивільні об'єкти, зокрема школи і дитячі садки, для встановлення зенітних установок та інших озброєнь, з яких веде вогонь по позиціях військовослужбовців держави «А». При прориві лінії фронту і входженні збройних сил держави «А» у населені пункти представники організованої збройної групи «Б» виставляють перед собою і на основних транспортних розв'язках цивільних осіб, які не дають збройним силам держави «А» просуватися далі.

Питання:

1. Як Ви оцінюєте застосування артилерії та мінометів під час бойових дій поблизу населених пунктів і потрапляння їхніх снарядів у цивільні об'єкти?

2. Як Ви оцінюєте використання цивільних об'єктів, зокрема шкіл і дитячих садків, для встановлення зенітних установок та інших озброєнь?

3. Як Ви оцінюєте ведення вогню з таких установок? Як повинна планувати військові операції держави «А» за таких обставин?

4. Як Ви оцінюєте прикриття цивільним населенням при веденні воєнних дій? Як повинна планувати військові операції держави «А» за таких обставин?

Кейс № 9

В організованому збройному угрупованні «А» активно залучають дітей віком до п'ятнадцяти років до так званого «військово-патріотичного руху». В рамках участі в цьому так званому «русі» діти тренуються у мілітаризованих дитячих таборах з елементами військової підготовки, проходять

Додаток 17

чергування на блокпостах у зоні бойових дій. З боку організованого збройного угруповання «А» виділяються інструктори, які відповідають за військову підготовку дітей. Також створюються парамілітарні організації та структури (загони, відділення), до складу яких входять діти, які в майбутньому увійдуть до так званих «Збройних сил «А». У навчальних закладах, які знаходяться на території, підконтрольній організованому збройному угрупованню «А», пропагуються насильство, ненависть до окремих національних, етнічних, релігійних груп. З навчальних планів і програм середніх шкіл вилучаються історія і державна мова держави «Б», книжки, написані державною мовою держави «Б», вилучаються, а нерідко просто знищуються.

Питання:

1. Чи правомірно залучати дітей до участі у так званих «військово-патріотичних рухах»?
2. Чи правомірні тренування дітей у мілітаризованих таборах з елементами військової підготовки?
3. Чи можна залучати дітей до чергування на блокпостах у зоні бойових дій? Чи містить така поведінка ознаки злочину? Якщо так, то як Ви можете кваліфікувати такий злочин?
4. Чи повинні нести юридичну відповідальність інструктори, які тренують дітей у мілітаризованих таборах? Чи понесе відповідальність організоване збройне угруповання «А», яке виділяє цих інструкторів?
5. Як Ви можете охарактеризувати створення парамілітарних організацій та структур (загонів, відділень), в яких діти готуються до майбутнього вступу до так званих «Збройних сил «А»?
6. Як з юридичної точки зору Ви можете оцінити

явища, які відбуваються у середніх школах на підконтрольній організованому збройному угрупованню «А» території?

Кейс № 10

На території окремих районів областей «А» і «Б» йде довготривале й інтенсивне застосування збройної сили між Збройними силами держави «В» і організованим збройним угрупованням «Г». При цьому обидві сторони контролюють певні ділянки території окремих районів областей «А» і «Б». З метою досягнення військової переваги та маскування військової техніки і засобів враження (озброєння), організоване збройне угруповання «Г» розміщує їх на території середніх шкіл, дитячих садків, лікарень. При цьому так звана «місцева адміністрація Г» примушує дітей й надалі ходити у школи, батьків відводити дітей у дитячі садки, а лікарні працювати у звичному режимі. Окрім цього, під час бойових дій учасники організованого збройного угруповання «Г» часто прикриваються дітьми з метою уникнення враження Збройними силами держави «В». Генштаб Збройних сил держави «В» не атакує цивільне населення і цивільні об'єкти, проте висловлює занепокоєння тим, що в цивільних об'єктах часто ховаються учасники організованого збройного угруповання «Г» і ведуть звідти вогонь на враження. Окрім того, окремі керівники організованого збройного угруповання «Г» пропонують дітям долучатися до їхніх лав, обіцяючи чудові умови «служби» і перспективи кар'єрного росту.

Питання:

1. Чи можна розміщувати військову техніку і засоби враження (озброєння) на території шкіл, дитячих садків, лікарень? Як Ви охарактеризуєте наказ так званої «місцевої адміністрації Г» дітям надалі ходити у школи,

Додаток 17

батькам відводити дітей у дитячі садки, а лікарням працювати у звичному режимі?

2. У яких ситуаціях Генштаб Збройних сил держави «В» може віддати законний наказ щодо нападу на членів організованого збройного угруповання «Г», що засіли у цих цивільних об'єктах? Які мають бути правила такого нападу?

3. Як Ви можете охарактеризувати прикриття дітьми під час воєнних дій? Які основні правила ведення воєнних дій порушуються при такій поведінці?

4. Як з юридичної точки зору Ви можете оцінити пропозиції окремих керівників організованого збройного угруповання «Г» щодо залучення дітей до їхніх лав? Це злочин? Якщо так, то який?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА:

1. Правовая защита во время войны / Марко Сассоли и Антуан Бувье при участии Сюзан Карр, Линдсей Кэмерон и Томаса де Сен-Мориса / В четырех томах. – Международный Комитет Красного Креста, Москва, 2008 – 2009.
2. Обычное международное гуманитарное право. Том 1: Нормы / Жан-Мари Хенкертс и Луиза Досвальд-Бек при участии Каролин Алверман, Кнута Дёрмана и Бастиста Ролла. – Международный Комитет Красного Креста, Москва, 2006.
3. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов / Эрик Давид. – Международный Комитет Красного Креста, Москва, 2011.
4. Калугин В.Ю. Курс международного гуманитарного права / В.Ю. Калугин. – Минск, 2006.
5. Репецький В.М., Лисик В.М. Міжнародне гуманітарне право. – К., 2008.

ДОДАТКОВА:

6. Green L.C. The contemporary law of armed conflict / Leslie C. Green. – 3rd edition. – Manchester University Press, 2008.
7. Dinstein Y. The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict / Yoram Dinstein. – Cambridge University Press, 2004.
8. Калугин В.Ю., Павлова Л.В., Фисенко И.И. Международное гуманитарное право. – Минск, 1999.
9. Пикте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права. – МККК, 1982. – 64 с.
10. Гассер Х. Международное гуманитарное право. Введение. – М., 1995.
11. Fleck D. The Handbook of International Humanitarian Law. – Oxford University Press, 2008.
12. Moir, L. The Law of Internal Armed Conflict. – Cambridge University Press, 2004.
13. Фриц Кальцхофен. Ограничения методов и средств ведения войны. – М.: МККК, 1999. – 232 с.
14. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми (переклад українською) // Український часопис міжнародного права. – № 2. – К., 2006. – С. 7-16.
15. Гнатовський М. Нове народження звичаєвого міжнародного гуманітарного права // Український часопис міжнародного права. – № 2. – К., 2006. – С. 16-22.
16. Abi-Saab R. Les “principes généraux” du droit humanitaire selon la Cour internationale de Justice. – I.R.R.C. – 2004, No. 766, vol. 69, P. 381-389.

Література

17. Aeschlimann, Alain. "Protection of detainees: ICRC action behind bars" («Захист затриманих: діяльність МКЧХ за ґратами»), I.R.R.C. - 2005, No. 857, pp. 83-122. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/review-857-p83>
18. Aldrich, George H. "The Taliban, Al Qaeda and the Determination of Illegal Combatants". [Електронне джерело]. Режим доступу: [http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/htmlall/C82A7582AE20DCD1C1256D34004AEA41/\\$File/George+Aldrich_3_final.pdf?OpenElement](http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/htmlall/C82A7582AE20DCD1C1256D34004AEA41/$File/George+Aldrich_3_final.pdf?OpenElement)
19. Bouvier A. Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel: Presentation and analysis. – International Review of the Red Cross - 2005, No. 309, pp. 638-666. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JMTJ>.
20. Bouvier A. Protection of the natural environment in time of armed conflict. – International Review of the Red Cross - 1991, No. 285, pp. 567-578. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JMAU>.
21. Bouvier A. Special aspects of the use of the red cross or red crescent emblem. – International Review of the Red Cross - 1989, No. 272, pp. 438-458. – <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JMBA>.
22. Bugnion F. Red Cross law. – International Review of the Red Cross - 1995, No. 308, pp. 491-519. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JMR8>.
23. De Preux J. Special protection of women and children. – International Review of the Red Cross- 1985, No. 248, pp. 292-302. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/57jnj2?opendocument>.
24. Dörmann, Knut. The legal situation of unlawful/unprivileged combatants. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList553/88140B29D25A47EFC1256D0B0046F105>
25. Dworkin, Anthony. "New Light on the CIA's Secret Detention Program". [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.crimesofwar.org/onnews/news-cia3.html>
26. Forsythe D. The International Committee of the Red Cross and humanitarian assistance - A policy analysis. – International Review of the Red Cross - 1996, No. 314, pp. 512-531. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JNAV>.
27. Gardam J. The Contribution of the International Court of Justice to International Humanitarian Law. – Leiden Journal of International Law - 2001, Volume 14, Issue 02, P. 349.
28. Gasser H. The protection of journalists engaged in dangerous professional missions. – [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/review-1983-p3>.
29. Gillard E-C. Reparations for violations of international humanitarian law. – International Review of the Red Cross - 2003, No. 851, pp. 529-554. [Електронне джерело]. Режим доступу: [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/5SRLFZ/\\$File/irrc_851_Gillard.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/5SRLFZ/$File/irrc_851_Gillard.pdf).

Література

30. Greppi, E., "The evolution of individual criminal responsibility under international law". - International Review of the Red Cross - 1999, No. 835, pp. 531-553. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList174/911763EAA63170C0C1256B66005D85D0>
- Hoffman M. Peace-Enforcement Actions and International Humanitarian Law: Emerging Rules for 'Interventional Armed Conflicts'. - International Review of the Red Cross - 2000, No. 837, pp. 193-204. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JQCY>.
- Kolb R. Note on humanitarian intervention. - International Review of the Red Cross - 2003, No. 849, pp.119-134. [Електронне джерело]. Режим доступу: [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/5LPKFQ/\\$File/irrc_849_Kolb.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/5LPKFQ/$File/irrc_849_Kolb.pdf).
- Kolb R. Sur l'origine du couple terminologique ius ad bellum et ius in bello. - International Review of the Red Cross - No. 827, P. 593 - 602. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/web/fre/sitefre0.nsf/iwpList163/E2C4735864F5689DC1256C750041CB6C>.
- Lanord C. The Legal Status of National Red Cross and Red Crescent Societies. - International Review of the Red Cross - 2000, No. 840, pp. 1053-1077. [Електронне джерело] Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JQT9>.
- Nabulsi K. Jus ad Bellum/Jus in Bello. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.crimesofwar.org/thebook/jus-ad-bellum.html>.
- Palwankar U. Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces. - International Review of the Red Cross - 1993, No. 294, pp. 227-240. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JMBH>.
- Palwankar U. Measures available to States for fulfilling their obligation to ensure respect for international humanitarian law. - International Review of the Red Cross - 1994, No. 298, pp. 9-25. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JMAW>.
- Ryniker A. Observance by United Nations forces of international humanitarian law: comments on the Secretary General's Bulletin of 6 August 1999. - International Review of the Red Cross - 1999, No 836, pp. 795-805. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/web/fre/sitefre0.nsf/html/5FZG69>.
- Sassoli M. State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law. - International Review of the Red Cross - No. 846, P. 401 - 434, 2002. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/5C6B83>.
- Solf W. Development of the Protection of the Wounded, Sick and Shipwrecked under the Protocols Additional to the 1949 Geneva Conventions. - Etudes et essais sur le droit international humanitaire et sur les principes de la Croix-Rouge en l'honneur de Jean Pictet, CICR, Genève, 1984, pp. 237-248.
31. Stewart, James G. "Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict", I.R.R.C. - 2003, No. 850. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/html/5PYAXX>

Література

32. Watkin, Kenneth. Combatants, unprivileged belligerents and conflicts in the 21st century. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.ihlresearch.org/ihl/pdfs/Session2.pdf>
33. Zegveld L. Remedies for victims of violations of international humanitarian law. - International Review of the Red Cross - 2003, No 851, pp. 497-528. [Електронне джерело]. Режим доступу: [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/5SRELT/\\$File/irrc_851_Zegveld.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/5SRELT/$File/irrc_851_Zegveld.pdf).
34. Анри Дюнан «Воспоминание о битве при Сольферино» / Пер. с фр. С. Н. Норман. – М. : МККК, 2004. – 64 с.

РІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ:

35. Prosecutor v. Tadic, IT-94-1-AR72, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.un.org/icty/tadic/appeal/decision-e/51002.htm>.
36. Prosecutor v. Tadic, IT-94-1-AR72. Decision of an Appellate Body. 15 July 1999. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.un.org/icty/tadic/appeal/judgement/index.htm>.
37. Prosecutor v. Kunarac et al., IT-96-23/1-A, Judgement, 12 June 2002. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.un.org/icty/kunarac/appeal/judgement/index.htm>.
38. Рішення Верховного суду США у справі Salim Ahmed Hamdan v. Donald H. Rumsfeld. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://www.supremecourtus.gov/opinions/05pdf/05-184.pdf>
39. Короткий виклад рішень МС ООН, прийнятих у період з 1997 по 2002 рік, наданий російською мовою. [Електронне джерело]. Режим доступу: http://www.icj-cij.org/homepage/ru/files/sum_1997-2002.pdf
40. Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН відносно правових наслідків будівництва стіни на окупованій палестинській території від 9 липня 2004 року // Український часопис міжнародного права. – № 2. – К., 2006. – С. 82-123.
41. Законність використання ядерної зброї або погроза нею, консультативний висновок МС ООН, 8 липня 1996 року. [Електронне джерело]. Режим доступу: http://www.icj-cij.org/homepage/ru/advisory/advisory_1996-07-08.pdf

ДОКУМЕНТИ:

1. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12 серпня 1949 р. (I Женевська конвенція 1949 р.).
2. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі, 12 серпня 1949 р. (II Женевська конвенція 1949 р.).
3. Конвенція про поводження з військовополоненими, 12 серпня 1949 р. (III Женевська конвенція 1949 р.).
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни, 12 серпня 1949 р. (IV Женевська конвенція 1949 р.).
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 р.

Література

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II), 8 червня 1977 р.
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової розпізнавальної емблеми (Протокол III), 8 грудня 2005 р.
8. Декларація про морське право, 16 квітня 1856 р.
9. Інструкція польовим командирам військ Сполучених Штатів (Кодекс Лібера), 24 квітня 1886 р.
10. Резолюція Женевської міжнародної конференції, 29 жовтня 1863 р.
11. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у діючих арміях, 22 серпня 1864 р.
12. Додаткові правила про поліпшення долі поранених у діючих арміях, 20 жовтня 1868 р.
13. Декларація про заборону розривних і запалювальних куль, маса яких не перевищує 400 грамів, 29 листопада 1868 р.
14. Проект міжнародної декларації про закони і звичаї війни, 27 серпня 1874 р.
15. Закони сухопутної війни, 9 вересня 1880 р.
16. Заключний акт Міжнародної мирної конференції, 29 липня 1899 р.
17. Конвенція (I) про мирне розв'язання міжнародних спорів, 29 липня 1899 р.
18. Конвенція (II) про закони та звичаї сухопутної війни, 29 липня 1899 р.
19. Конвенція (III) про поширення положень Женевської конвенції 1864 р. на морську війну, 29 липня 1899 р.
20. Декларація про заборону бомбардувань з повітряних куль або іншими подібними новими методами, 29 липня 1899 р.
21. Декларація про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів, 29 липня 1899 р.
22. Декларація про заборону застосування куль, що легко розвертаються або сплющуються (кулі «дум-дум»), 29 липня 1899 р.
23. Конвенція про звільнення санітарних суден на час війни від податків, зборів та інших обов'язкових платежів, 21 грудня 1904 р.
24. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у діючих арміях, 6 липня 1906 р.
25. Завершальний акт II Міжнародної мирної конференції, 18 листопада 1907 р.
26. Конвенція (I) про мирне розв'язання міжнародних спорів, 18 листопада 1907 р.
27. Конвенція (II) про обмеження застосування сили для повернення боргів за контрактами, 18 листопада 1907 р.
28. Конвенція (III) про початок воєнних дій, 18 листопада 1907 р.
29. Конвенція (IV) про закони та звичаї сухопутної війни з додатком: Положення про закони та звичаї сухопутної війни, 18 листопада 1907 р.
30. Конвенція (V) про права нейтральних держав і осіб у разі сухопутної війни, 18 листопада 1907 р.
31. Конвенція (VI) про статус суден торгового флоту противника в разі початку війни, 18 листопада 1907 р.
32. Конвенція (VII) про переобладнання суден торгового флоту на військові кораблі, 18 листопада 1907 р.

Література

33. Конвенція (VIII) про встановлення підводних мін, що автоматично вибухають від дотику, 18 листопада 1907 р.
34. Конвенція (IX) про бомбардування морськими силами під час війни, 18 листопада 1907 р.
35. Конвенція (X) про поширення положень Женевської конвенції 1864 р. на морську війну, 18 листопада 1907 р.
36. Конвенція (XI) про деякі обмеження у використанні права захоплення в морській війні, 18 листопада 1907 р.
37. Конвенція (XII) про створення Міжнародного третейського суду, 18 листопада 1907 р.
38. Конвенція (XIII) про права та обов'язки нейтральних держав у морській війні, 18 листопада 1907 р.
39. Декларація про закони морської війни, 29 лютого 1909 р.
40. Додатковий протокол до Конвенції про створення Міжнародного третейського суду, 19 вересня 1910 р.
41. Інструкція про принципи ведення війни на морі, 9 серпня 1913 р.
42. Договір про використання субмарин і шкідливих газів на війні, 6 лютого 1922 р.
43. Женевський протокол про заборону застосування удушливих, отруйних або інших газів, а також бактеріологічних способів ведення війни, 17 червня 1925 р.
44. Конвенція про нейтралітет під час морської війни, 20 лютого 1928 р.
45. Завершальний акт Дипломатичної конференції, 27 липня 1929 р.
46. Конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях. Женева, 27 липня 1929 р.
47. Конвенція про поводження з військовополоненими. Женева, 9 липня 1929 р.
48. Договір про відмову від війни як засобу національної політики (Пакт Бріана-Келлога), 1928 р.
49. Договір про обмеження та скорочення військово-морських сил, 22 квітня 1930 р.
50. Проект Конвенції про захист цивільного населення, на територіях, окупованих ворогом, 1934 р.
51. Договір про захист культурних, наукових установ та історичних пам'яток (Roerich Pact), 15 квітня 1935 р.
52. Правила про підводну війну, 6 листопада 1936 р.
53. Договір про судове переслідування і покарання військових злочинців і Статут Міжнародного військового трибуналу, 8 серпня 1945 р.
54. Про поширення принципів міжнародного права на Статут Нюрнберзького трибуналу. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, 11 грудня 1946 р.
55. Американський договір про мирне врегулювання (Боготський пакт) 1948 р.
56. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, 9 грудня 1948 р.
57. Загальна декларація прав людини. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, 10 грудня 1948 р.
58. Завершальний акт Дипломатичної конференції, 12 серпня 1949 р.
59. Резолюція Дипломатичної конференції, 12 серпня 1949 р.
60. Принципи міжнародного права, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу, 29 липня 1950 р.
61. Завершальний акт міжурядової конференції про захист культурних цінностей під час війни, 14 травня 1954 р.

Література

62. Гаазька конвенція про захист культурної власності у разі збройного конфлікту, 14 травня 1954 р.
63. Протокол про захист культурних цінностей під час військових конфліктів, 14 травня 1954 р.
64. Резолюція міжурядової конференції про захист культурних цінностей під час війни, 14 травня 1954 р.
65. Правила про обмеження небезпек, яких може зазнати цивільне населення під час війни, вересень 1956 р.
66. Права людини під час збройних конфліктів. Резолюція XXIII Міжнародної конференції з прав людини, 12 травня 1968 р.
67. Конвенція про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення, 10 квітня 1972 р.
68. Угода про незастосування строку давності до злочинів проти людства і військових злочинів, 25 січня 1974 р.
69. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, 10 грудня 1976 р.
70. Завершальний акт Дипломатичної конференції 1974-1977 рр., 10 липня 1977 р.
71. Додаток 1 до Додаткового протоколу I. Женева, 8 червня 1977 р.
72. Додаток 2 до Додаткового протоколу I. Женева, 8 червня 1977 р.
73. Резолюція Дипломатичної конференції 1974-1977 рр., 8 червня 1977 р.
74. Рішення про системи зброї малого калібру, 28 вересня 1979 р.
75. Завершальний акт Конференції ООН про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних пошкоджень або мають невідбіркову дію, 10 жовтня 1980 р.
76. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірні ушкодження або мають невідбіркову дію, 10 жовтня 1980 р.
77. Протокол про осколки, які не підлягають виявленню, до Конвенції ООН 1980 р. (Протокол I), 10 жовтня 1980 р.
78. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв до Конвенції ООН 1980 р. (Протокол II), 10 жовтня 1980 р. (з поправками від 3 травня 1996 р.).
79. Протокол про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї до конвенції ООН 1980 р. (Протокол III), 10 жовтня 1980 р.
80. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, 4 грудня 1989 р.
81. Конвенція про права дитини, 4 грудня 1989 р.
82. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування запасів хімічної зброї та її знищення, 13 січня 1993 р.
83. Статут Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, 25 травня 1993 р.
84. Керівництво Сан-Ремо з міжнародного права, що застосовується до збройних конфліктів на морі, 12 червня 1994 р.
85. Статут Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, 8 листопада 1994 р.

Література

86. Протокол про осліплюючу лазерну зброю до Конвенції ООН 1980 р. (Протокол IV), 13 жовтня 1995 р.
87. Конвенція про заборону застосування, нагромадження, виробництва і розповсюдження протипіхотних мін та їх знищення, 18 вересня 1997 р.
88. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 р.
89. II протокол до Конвенції про захист культурних цінностей під час збройних конфліктів, 26 березня 1999 р.
90. Дотримання міжнародного гуманітарного права силами Організації Об'єднаних Націй / Бюлетень Генерального Секретаря ООН, 6 серпня 1999 р.
91. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах, 25 травня 2000 р.
92. Угода про Статут Спеціального суду для Сьєрра-Леоне, 16 січня 2002 р.
93. Протокол про вибухонебезпечні пережитки війни до Конвенції ООН 1980 р. (Протокол V), 28 листопада 2003 р.
94. Конвенція про касетні боєприпаси, 30 травня 2008 р.

**МІЖНАРОДНЕ
ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО**

